مؤلف

عبدالرّوف «بینوا»

۱۳۲۵

کابل

عمومی مطبعه

۱۳

دې کتاب په ۱۳۲٤ کال کښې
د آریانا دوهمه جائزه وړې ده .

اهدا

دا کتاب د «نازو» انا لوړ او سپېڅلي
روح ته اهدأ کوم .
چه د پښتنو ملي قائد میرویس نیکه ددې
میرمنې په پا که غېږ کې روزلی شوی دی .
(بېنوا)

دلوی خدای پناه

بیل

هغه وخت چه زه لا کوچنی او وړ ماشوم وم ما به ډېر خپلې مور د خولې د حاجي میرخان نیکه نوم (چه د میرویس نیکه پښتنی نوم دی) اورېدی، او کله چه به ناروغه شوم نو زه به ئې د میرویس نیکه زیارت ته بیولم او را ته ویل به ئې چه حاجي میر خان نیکه ډېر ګړندی او لوی سړی دی . بیا چه زلمیتوب ته ورسېدم هم به می د پښتنو په مجلسو کې د سپین ږیرو له خولې د دې نیکه نوم اورېدی، او دا وخت د ومره پوهېدم چه حاجي میرخان نیکه د پښتنو یو ملی مشرو، نو کم وخت چه بیا د کتاب سره اشنا شوم ما ته هغه له جوشه ډک احساسات راپیدا شول چه هر زلمی ته په دغسی وخت کې پیدا کېږي، مینه می درلوده چه د خپلو ډېرو نیکه ګانو کارنامې ولولم، خصوصاً د هغو نیکه ګانو چه ما لا په ژانګو کې د دوی نومونه اورېدلي وه او د وړکتوب څخه ورسره اشنا وم. که څه هم په ژانګو کې زه په دغه او بدنه پوهېدم مګر کوم وخت چه می د ژانګو څخه د مور غېږې ته سفر وکړ او پر خبرو راغلم، ما ته به د شپې خپلې مور د دې د پاره چه ما بیده کړي د ډېرو نیکه ګانو ډېرې افسانې ویلې .

ښه می په یاد دی یوه شپه چه می مور ډېر نږی د غزا نکل را ته کاوه او ویل ئې چه "سپین سرو پښتنو میرمنو به د اوبو ډاګړی اخیستی وه او غازیانو ته به ئې په سنګر کې اوبه ورلې او د اکثرو غازیانو څخه توری وې" په دې وخت کې زما شری خور له تلتکه سر راوویوست زما مور ته ئې وویل:

"د غازیانو توری څه اسی وې لکه هغه د نیکه توره ؟"

زما مور ئې هم د هغې توری خواته چه د دې په موږ ته ویل" داستاسی د نیکه توره ده چه ستاسی پلار ته او له پلاره تاسې ته پاته شوې ده" په ډېر تأثر وکتا ته، نور خو

نه پوهېږم چه ددې څه پیادراغله خو سترګې ئې له اوښکو ډکې شوې ، وې ویل:

«هو، زویه ! بیده سه شپه ډېره تېره شوې ده !»

داهغه تورەوه چه ما اوخوړه دهغې په مخ کې سره سره تکې لېدل نو یو بل ته به مو ویل : « دادېر ښکلی پاوینو ده !»

همدا شان به اکثره شپې داسې افسانې اورېدلې او په دماغ کې به مې یوه افسانوی دنیا تشکیلېدله . پدې افسانو کې ماډېر ځله دحاجی میرخان نیکه نوم اورېدلی و، نو چه لوی شوم ددە دژوند سره مې علاقه مینده لې وه او پکوم کتاب کې چه به مې ددەنوم ولید، خوشالېدم به .

مګر متأسفانه سره ددې چه دا نابغه نیکه هر پښتون پېژنی او ده ته د نیکه خطاب ورکوی بیاهم ددەدژوند په باب کښې چا یوه رساله هم نه ده لیکلې . او نژدې نژدې چه ددە مشهوری کارنامې هېرې کې شی . ددې فکر په اثر ما یو کال دمخه عزم وکړ چه ددەدخپل وسه سره سم تر کومه ځایه چه موجوده مأخذونه کومك کولای شي یوه کوچنی کتاب ولیکم، نو په ځینو یادداشتو نو مې شروع وکړه پدې وخت کې چه کوم شی زما عزم ښه راټینګ کړ، زما دفاضل او محترم ملګری ښاغلی حبیبی تشویق و .

خو دادی تر یو کال وروسته موفق شوم چه ددې ملی نابغه په نامه دا کوچنی کتاب پای ته ورسوم، شاید تر ما وروسته زلمیان به ئې لا ښه بشپړ کړی .

پدې کتاب کې ماډېر زیار ایستلی دی چه بې سنده قول را نه وړه شی او هر مطلب ښکاره مأخذونه لری او په همهغه مخ کې مې د مأخذ صفحه هم ورښوولې ده .

خدای دی وکی چه زما دا زیار یو وړ کوټی ملی خدمت وبالل شی او له خدایه غواړم چه نور زلمی هم په داسې ملی خدمتو کښې تېر شی . (بېنوا)

ددې کتاب مأخذونه :

پهدې کتاب کې چهمر مهم مطالب اخیستل شوی په همغه صفحه کې ئې مأخذته سره دصفحې دتا کلواشاره شوېده او کوم مأخذونه چهددې اثر په لیکلو کې استفاده ځنې شوې ده دادی :

۱ : روابط ادبی ایران وهند ــ اثر علی اکبر شهامی .

۲ : ترجمهٔ تاریخ مختصر ایران ــ اثر سرپرسی سایکس

۳ : دائرة المعارف بستانی ــ ۳ ج

٤ : دتتمهالبیان پارسی ترجمه ــ دسیدجمال‌الدین افغانی .

۵ : تاریخ روابط ایران واروپا در دورهٔ صفویه .

٦ : داستان ترکتازان هند ــ غلام کابخ

۷ : منتخب‌اللباب ۲ ج

۸ : دفراهی‌قلمی جونګ ــ چهښاغلی فاضل اویاماته داستفادې‌دپاره راکړی‌و

۹ : حیات افغانی ــ دحیات خان .

۱۰ : خورشید جهان ــ دشیرمحمد خان .

۱۱ : پټه خزانه ــ دمحمد هوتك .

۱۲ : تاریخ سلطانی ــ دسلطان‌محمد .

۱۳ : جغرافیای تاریخی ایران ــ دبارتو لد اثر

۱٤ : فرهنګ اوستا ــ

۱۵ : قاموس انګلیسی وهندی

۱٦ : تاریخ افغانستان ــ دمیلیسون اثر دمنشی احمدجان پښتو ترجمه

۱۷ : ـ تاریخ ایران ــ دسرجان مالکم اثر ــ (پارسی ترجمه)

۱۸ : دافغان اوپارس‌جګړه ــ دا کتاب « جارج نیون هام فورډ داسحاق » له

لاتيني څخه په انګليسي ترجمه کړی ـ او لاتيني بيا د ترکي څخه ترجمه کړی چه د ترکي مؤلف دميرويس نيکه په وخت کي د اصفهان په دربار کي و. او اوس ئي ښاغلي سيد مسعودخان په پارسي ترجمه کوی او خومخه څپله ترجمه ئي ما ته را کړې وه، د پر تشکر څخني کوم.

۱۹ : زندګـاني نـادرشاه پسر شمشير ـ دلارودی اثر .

۲۰ : روضة الصفای ناصری ـ اتم جلد .

۲۱ : مجلهٔ کـاوه ـ ۲ کـال ـ ۱۲ ګڼه

۲۲ : افغان تاريخي ـ په ترکي ژبه دی چه په لاتيني ژبه ترجمه شوې دی او دهغه څخه بيا «دافغان او پارس جګړه» ترجمه شوی دی، چه د فاضل محمدصالح خان په کتبخانه ابره لري

۲۳ : جهانګشای نادری ـ محمدمهدی .

۲٤ : مأثر الامراء ـ ۳ ج

۲۵ : درهٔ نادره ـ

۲۶ : تاريخ ادبيات ايران ـ اثر برون ترجمهٔ ياسمی ٤ جلد .

۲۷ : تاريخ علي‌قلي مرزا

۲۸ : سيرالمتأخرين

۲۹ : نادر نامه ـ قلمي په ښاغلي حبيبي پوري اړه لري او د استفادي د پاره ئي را کړی وه.

۳۰ : تاريخ افاغنه ـ اردو ـ دسيدظهور الحسن موسوی تأليف .

۳۱ : تاريخ نظامي ايران ـ امری جلد .

۳۲ : آئين اکبری . ابوالفضل .

۳۳ : دپټي خزانې تعليقات دښاغلي فاضل حبيبي ليکنه .

تر میرویس د مخه

غواړم د مخه تر هغه چه د ملي قائد میرویس نیکه دژوندون، فتو حاتو او قیادت حالات ولیکم په ډېر مختصر ډول پر د مخنیو اوضا عو هم لبز رونیا واچوم ـ ځکه چه تېر شوي واقعات د راتلو نکو پېښو باعث یا زېږ و نکي بلل کېږي . له دې کېله نو که وغواړو چه د ملي قائد میرویس نیکه ملي نهضت یا په بل عبارت د هوتکو د شهنشاهۍ د مؤسس حالات څر ګند کړو باید تر هغه د مخه د افغانستان (خصوصاً قندهار) او پارس او هند د مخني وضعیت هم په لنډ طور سره بیان کړو، او په دې ترڅ کې به دا هم ښکاره شي چه د کومو کومو عواملو په اثر د هوتک شهنشاهۍ یا د پښتو یو ملي نهضت موجود شو .

ځنګه چه په هغه وخت کې د افغا نستان په تیره بیا د قند هار پر وضعیت او د حالاتو پر اوښتلو د ګاونډیو مملکتو اوضاع ډېره اغېزه در لوده، نو لومړ ی به ګران لوستو نکي د ګاونډیو مملکتو پارس هند د وضعیت خواته ملتفت کړم او بیا به د افغانستان پر اوړ شو کي سره وزغېږو .

۱ : <u>د پارس وضعیت</u> : کم وخت چه د پښتو ملي قائد میرویس نیکه د خپل ټبر او اولس د آزادۍ او خپلوا کۍ د جنډې د پورته کولو د پاره ملا تړله په پارس کې د صفو ي شا ها نو حکو مت و، چه شاه اسمعیل صفو ی تأ سیس کړ ی و، شاه اسمعیل په ۹۰۵هـ کال د دیر لسو کالو په عمر د خپل پلار « سلطان حید ر » د مر ګ د انتقام اخیستلو په عزم میدان ته را ووت، او د شیروان حا کم «فرخ یسار» ئې چه د ده پلار ئې وژلی و له منځه ویوست (۱)

---

(۱) روابط ادبي ایران و هند ـ ٦٦ مخ د علي اکبر شهامي اثر ـ د طهران طبع .

گویا له همدې وخته ددې حکومت خښته کښېښوول شوه، اوتر دوو پېړیو ډېر ئې (۹۰٦ــ۱۱۳٤) پر پارس حکومت وکړ (۱) دادوره له ډېرو جهتو څخه دپارس دپاره یوه روښانه اوځلېدونکې دوره وه، اوتر ډېرو دورو یوخاص اهمیت اوامتیاز لري . پهدې دوره کې کوم مهم شی چهمنځ تهراغی،دپارس "ملي وحدت" دی، ددې وحدت اساس شاه اسمعیل دصفویانو اوموړی پاچا ټینګ کړاوپه دې وحدت کې معنوي قدرت اونفوذ ډېرموثرو، ځکه چهدا دوره لهسره پر معنوي بنسټ یعنی تصوف اوشیخوخیت راولاړه شوېوه اودشاه اسمعیل پلاراو نیکه ټول مرشدان تیر شوي و، او ددهٔ نسب په شپږ مهٔ واسطهٔ مشهور شیخ صفي الدین اردبیلي ته اوپه ۱٦ واسطه اوم امام حضرت موسی کاظم تهرسېدهٔ (۲) او له دې لارې ئې پهپارس کې ډېر نفوذ اوقدرت اوپه لکو مریدان موندلي وه، او لهدې څخه، علاوه پر «ملي وحدت» داهم څرګند ېږي چهپهٔ صفوي دوره کښې مذهبي چارو ښه ترقي کړېوه اوپه دې دوره کې علماو اوصوفیانو خورا ډېر قدر درلود اودشاهانو مخصوصهتوجه دمدرسو خواتهوه اوبرسېرهپردې په صفوي دوره کې دپارس مختلفو صنایعوته هم ډېره توجه وشوه اودهغه ځای صنایعو لکه نساجۍ، معمارۍ، کاشي کارۍ اونورومختلفو صنعتونو ښه ترقي وکړه، چه لهدې حیثه هم دادوره مهمه اوروښانه دوره ښکاریږي، مګر داهم باید وویل شي چهپه دې دوره کې ځینې یا چهان پیدا شوه چه ددې دورې پر رونا، ئې تاریکي واچوله لکه شاه عباس چه دخپلو زامنو دوژلو نسبت ور ته شوی اویا شاه صفي (د۱٦۲۹ع څخه تر ۱٦٤۲ع) چه ډېر صفوي شهزادګان ئې ووژل، اوله همدې ځایه دصفوي دورې انقراض شروع شو، چه پنځه کاله وروسته

---

(۱) روابط ادبي ایران وهند ٦۸ مخ

(۲) » » » » ۷۷ مخ

شاہ اسمعیل صفوی

سلطان حسین سفوی

«ایروان» او «تبریز» دتر کالو پلاس ورغلل او په ۱۶۲۸ کال بغداد هم دپارسیانو له لاسه ووت (۱)

څو چه ددې دورې وروستني پاچاسلطان حسین دا کتوبر په ۲۳ په ۱۷۲۲ ع ــ ۱۱۳۵ ه ق کال (۲) مجبور شو چه دپارس دشهنشاهۍ د تاج میرویس نیکه د مرنی زامنی زوی شاه محمود پر سر پخپل لاس کښېښود، او خپله اورني همدې پښتون زلمی شهنشاه ته پهمدغه ورځ ور پنکاح کړه (۳) چه په همدې ورځ دصفوی دوری کمبله تواه شوه.

۲ : دهند وضعیت : پدهمدې وخت کې چه دصفوی دورې وروستنیو شاهانو په ایران کې حکومت کاوه په هند کې دمغولو پاچهی وه . ددې سلسلې دسلطنت مؤسس ظهیر الدین محمد بابر پاچاو. چه دمحرمی په شپږمه په ۸۸۸ ه کال زیږېدلی دی (٤) اودډیرلسو کالو په عمر په ۹۰۸ ه کال په اندجان کې دپاچهی پر تخت کښېناست (۵) بابر پاچا څو کاله وروسته دخپل لوی سلطنت مرکز دهلی و ټاکه، او دهند پراکثرو ښارونو غلبه و موندله ، تردده وروسته ددده زوی همایون اوبیا دهیر تیموری مغولی شاهانو په هند کې تردرو

(۱) تاریخ مختصر ایران ، دسرپرسی سایکس دتألیف فارسي ترجمه ٤٦مخ
(۲) دائرة المعارف بستانی دریم جلد ــ ۲٤ مخ ــ
(۳) دتتمة البیان ترجمه ــ دعلامه سیدجمال الدین افغانی تألیف ۹۳ ــ ۹٤ مخونه دکابل طبع
(٤) حسامی دالاندنی بیت دده دتولد په تاریخ کې ویلی دی :

اندر شش محرم زاد آن شه مکرم — تاریخ مولدش هم آمد «شش محرم» (فرشته ۱۹۱ مخ)

(۵) روابط ادبی ایران وهند ــ ۳۰ مخ

بېرېو لاز يات سلطنت وکړاوه او د ٨ میلادي قرن تر آوا خرو پوري ئې په هندوستان کې خپلواك او مستقل حکومت درلود، د ١٩ قرن په اوائلو کې دانګلیسانو تجاري اوسیاسي نفوذ قدم کښېښودااوورووروئې لمن ار ته شوه.

ددې نفوذ مقدمه که څه هم د ١٥٧٩ میلادي = ٩٨٧ ه څخه چه «تماش استي وېنس» یوه انګلیسي زلمی هند ته سفر وکړ او په تېره بیا په ١٥٨٣ میلادي = ٩٩١ ه کال چه څلور تنه انګلیسي سیاحت کوونکو د شرقي ممالکو د تجارتي او اقتصادي اوضاع د کتني دپاره ما مور شره شروع شوې وه، مګر په ١٦٠٠ میلادي د دسامبر په ٣١ (ددریمي خورپه ٢٤ـ ١٠٠٩ ه) چه د ملکهٔ الیزابت په امر دشرقي هندي شرکت (دلندن د تجارانو شرکت چه د شرقي هند سره تجارت کړي) په نامه تأسیس شو (١) دانګلیسانو د سیاسي او تجارتي نفوذ اساس کښېښود شو.

د نورالدین محمد جهانګیر ګورګاني پاچا په وخت کې په ١٦٠٨ م او ١٧ ١ ه کال دې پورتني شرکت خپله لمړی بېړی د «ویلیام ها وکین» نامي په مشرتوب د سورت بندرته چه د هند له غربي بندرو څخه دی راواستوله، دې سړي د انګلستان د پاچا «لمړی جېمز» له خوا یوه سفارشنامه هم درلوده او تر یوځایه یې خپل مقصد کامیاب شو ــ بیا په ١٦١٢ کال هم دې انګلیسي بېړی د «توماس بست» په مشرتوب هندوستان ته ورسېدلې او دې سړي وکولای شوه چه د سورت له محلي بندر سره تجارتي معاهدې وتړي او څه مده ورو سته هلته یوه تجارت خانه هم تأسیس کړي، او دا وولسم دېمي قرن رادي خوا ته ددې شرکت د تجارتي چارو سره سیاست هم ګډ شو. په ١١٠١ ه (١٦٨٨ م) کال چه انګلیسانو د بمبئي جزیره چه پر تګالیانو پرېښې وه هم دې شرکت ته په لږ اجاره ور کړه ددې شرکت مرکز د سورت له بندره بمبئي ته رانقل شو او دا وخت لږ لږ د مستملکاتو

---

(١) تاریخ روابط ایران دار ویادردورهٔ صفویه ١٢٨ مخ فرشته ١٩٢ مخ

په چرت واوېده او په هند کې ئې استعماري سياست شروع کړ، مګر دا کار ئې
په انګلستان کې د نورو تجارانو د حسد او رقابت باعث وګرځيد او په ۱۱۱۰ھ(۱۶۹۸م)
کال يوې ډلې تجارانو يو لوی شرکت (د شرقي هند د عمومي تجارت د شرکت) په نامه
تاسيس کړ او دانګلستان له پارلمنټه څخه ئې د شرق د تجارت انحصاري امتيازهم
واخيست، دا هم د تجارانو د رقابت د هجوم مورد واقع شو، خو په پای کې په (۱۷۰۸م)
کال ټولو پخوانيو شرکتو لاس سره يو کړ او يو مهم او ډېر لوی شرکت ئې د
(دانګليسي تجارو شرکت د شرقي هند د تجارت د پاره) په نامه تاسيس کړ، او ضمناً
دانګلستان پاچا د شرکت مشرانو ته د هندوستان د پاچهانو په دربار کې رسمي
سفارتونه او قونسلګري ور وسپارلې (۱) نو په دې سبب د دې شرکت اساس يا په بل
عبارت دانګليسانو د سياست پښه په هند کې ټينګه شوه او نفوذ ئې يو په دوه شو
او ورو ورو دانګليسانو نفوذ پسې ډېرېدی خو چه په ۱۲۱۷ھ(۱۸۰۳ ميلادي) کال
ئې ډهلي و نيو او د مياشتنۍ ئې يو لک روپۍ شاه عالم (چه د دې سلسلې وروستنی مستقل
او مهم پاچا او په سترګو ړوند و) ته ټاکلې چه هغه هم په ۱۲۲۱ھ کال مړ شو (۱)
تر ده وروسته د دې سلسلې څو نور شاهان هم په هند کې وه چه څه نه څه نوم ئې درلود
مګر په ۱۲۷۹ھ = ۱۸۶۲ ميلادي کښې چه د دې کورنۍ وروستنی پاچا بهادر شاه چه
ښه شاعر او هم سيفي دان هم و، د لخينوا ترانو په اثر دانګليسانو له خوا د خپلې
مېرمنې "زينت محل" سره "برمې" ته تبعيد او هلته مړ شو، د تيموري سلطنت کمبله
بالکل ټوله شوه (۳)

---

(۱) تاريخ روابط ايران واروپا ـ ۱۵۷ ـ ۱۵۸ مخونه.

(۲) ترکتازان هند. څلورم ټوک ۴۶۳ ـ ۴۶۹ مخونه.

خافي خان دليکني څخه چه تر ۱۱۳۵ ه کاله پورې ئې دمحمد شاه دو خت حوادث ليکلي دي ځرګندېږي چه دګرګين د مرګ په کال په هند کې محمد اعظم بهادر شاه مشر توب درلود، لکه چه دي وايي چه په ۱۱۱۹ ه کال دګرګين د وژلو خبر چه ملي قائد ميرويس نيکه مړ کړ په هند کې دمحمد اعظم بهادر شاه دربار ته را ورسيد. (۱)

ګويا کم وخت چه ملي زعيم ميرويس نيکه دپښتنو په وينو لو پيل کاوه په هند کښي محمد اعظم بهادر شاه چه د څه ذکر شو مشرو اوور وورو دمغلو د حکومت کمبله تو ليدله، مګر بيا هم په دغه وخت کې بېخي کمزوری نه وه، بلکه ښه اقتدار ئې پلاس کې و.

۳ : په افغانستان کې د قندهار وضعيت: تر اسلام د مخه دافغانستان وضعيت خو غربي او شرقي مؤرخينو په واروارو، په تکرار سره ليکلي دي، او جغرافيوي خصوصيتونو ئې ترنني ورځې د پېرپراخه اوارت وه، په تېره بيا هغه وخت چه آريائي قبائل لا دخپل اصلي ټاټوبي (بلخ) څخه د پارس او هند خواو ته کوچېدلی نه وه دافغانستان خاوره د آريائي تمدن مرکز باله کېده، چه ددې خبرې څېړل ددې کتاب له دوغه مبحث څخه وتلي شمېرل کېږي او جلا کتابو نه لري.

خو تر اسلام وروسته هم افغانستان دخورا لويو لويو شهنشاهيو لکه دسورياناو شهنشاهي، دصفاريانو، دسامانيانو، دغوريانو او دغزنويانو دشهنشاهۍ مرکز، او هر لور ته ددوی دېرې بيرغونه رپېدل او غليمان ور ته سر ټيټي وه، او دا هره دوره دافغانستان په تاريخ کې خورا لوړ موقعيت لري او هره يوئې دېره ځلانده او برښکو همه دوره ده. مګر تر دې دورو وروسته خصوصاً له هغه وخته څخه چه دمغلو دوره شرق ته راغله، که څه هم په افغانستان کې دپورتنيو دورو په شان يوه لويه شهنشاهۍ چه

(۱) منتخب اللباب ۲ ج ۶۴۳ مخ

دافغانستان تر لوېدیځه او ختیځه تر پوله پورې برخې چه دا وخت افغانستان دی، دهغو خلکو په لاس اداره کېدله او دغه برخې او سېدونکي به هر وخت په مقابل کي دمتجاوزینو پر وړاندې دفاع کوله چه افغانستان کي حکومتونه او مهم مرا کز هرات، بلخ، کابل، زابل کېدل .

څنګه چه دغزنویانو دورې ترورسته په افغانستان کي دهوتکو دورې پورې شهنشاهي قائمه کړې ده او هم دهوتکو نهضت له قندهاره شروع شوی دی، نو دلته هم په دې کتاب کي زموږ دموضوع سره مناسبه داده چه د قندهار وضعیت ترڅېړني لاندې ونیسو، چه دمخه تر هوتکو ئې څه وضعیت درلود، او هغه داسي دی :

دقندهار وضعیت له هغه وخته چه د هوتکو او توخو او ابدالیانو ملي رياستونه له منځه ولاړه په ډېر تزلزل اخته شو، ځکه به دهند دمغولي حکومتونو هجوم باندې راغی او ځکه به پارسیانو ستر ګې ورته سرې کړې، دقندهار خپل موجودیت نږدې و، چه ورك شي، فقط دګاونډیو مملکتو په ستر ګو کښې ئې دیوې مڼې مثال درلود چه هريوه غوښته يو له بله ئې حمله کړي، خو خبر نه وه چه دوی ته به مړ غوني شي او دهضم قوه به ئې ونلري، بلکه په پښتني اصطلاح دمور شيدې به پهٔ وګرزوي .

دپارس او هند دحکومتونو بهٔ تل پخپل منځ کي پر قندهار ستر ګې سره سرې وې او چه يوه به موقع وموندله بل ته بهٔ ئې پام جوړ وله او خپل ځان به ئې دقندهار په تصرف او تجاوز کي حقدار ګاڼه، او يا بهٔ ئې دامنيت قايمو او په نامه خپل اقدام روا باله . چه دلته د هغو پېښو څخه دوه مثالونه را نقلوو :

۱ : لمړی په ۱۰۰۵ه کال چه اکبر پاچا دقندهار دتسخير خيال وکړ، نو يو اوږد او مفصل مکتوب ئې شاه عباس ته وليکه او خپل دې تجاوز ته ئې يوه پلمه وتراشله خو څنګه چه دا مکتوب ډېر اوږد دی، نو څو جملې ئې راوړو :

" . . . لیکن چون قندهار درمیانه بود ومیرزا یان قندهار در لوازم معاونت ومعاضدت آن دودمان عالیمکان تکاهل می نمودند ودر مواقع حوادث ومکاره که محل استطلاع عیار جوهر وفاقست قطعاً آثار یك جهتی ویگانگی بظهور نیاورده اند ونیز بدامن ارفع که متوطن صاحبان نازو نعم است توصل شایسته نمی رسانند دخولو رحواشی باطن بود که اولاً قندهار را بکسان خود بسپارم . . .(۱) "

۲ - کم وخت چه شاه عباس صفوی پر قندهار لاس وموند او د جهانگیر پاچا څخه ئې ونیوه نو همدا شان ئې یو مفصل مکتوب جهانګیر ته په دې باره کې ولیکه چه مضمون ئې دادی :

" مسائیم دعواتیکه از نفحات اجابت آن غنچهٔ مراد شکفته نکهت قرانی مشام یگانگی باشد و لوامع مدحاتی که از لمعات خلوص انجمن اتحاد منور گشته ظلمت زاوی غالیهٔ بیگانگی گردد . عطر بزم خلت و ولای اعلیحضرت و ظل اللهی و شمع مجمع صدق و صفای آن اور پر ورد آگهی گردانیده مشهود راه انور ومکشوف ضمیر منیر ضیا گستر میگرداند که : بر دلدانش پسند و خاطر آسمان پیوند آن برادر بجان برابر که آئینه چهرهٔ دانش وبینش ومر آة جمال حقائق آفرینش است عکس پذیر خواهد بود که بعداز سنوح قضیه ناگزیر نواب شاه جنت مکانی علیین آشیانی انار الله برهانه چه قسم قضا یادر ایران روی داده بعض ممالك از تصرف منسوبان این دودمان ولایت مکان بیرون رفته بود چون این نیاز مند در گاه بی نیاز مقلد امور سلطنت شد همین توفیقات ربانی وحسن توجهه دوستان جانی انتزاع جمیع ممالك موروثی که در تصرف مخالفان بود نموده ، چون قندهار که در تصرف گماشتگان آن والا دودمانی بود ایشان

---

(۱) دفراهی قلمی جونگه ـ چمنباغلی گویاته پروسنز کال چه دافغانستان په دوره تالیږ، په فراه کښې چاور کړی دی ـ او نورښه ښه منتخب اشعارهم پکښې شته

را از خود میدانست متعرض آن نشده ازعالم اتحاد و برادری مترصد بودیم که ایشان نیزبطریق ابا واجدا وعظام جنت مقام خود در تفویض آن مبذول فرمایند چون بتغافل گزرانیدند مکرر بنامه وپیام وکنایه وصریح طلب آن نمودیم که شاید درنظر ایشان این ملک محقر قابل مضائقه نبوده مقرر نمایند که بتصرف اولیای این خاندان داده رفع طعن دشمنان وبدگویان و قطع زبان درازی حاسدان وعیب جویان گردد. چون مدتی این امر را درعقدهٔ تعویق انداختند وحقیقت اینمقدمه درمیان دولت دشمن اشتهار یافت وازآنجانب جواب این مشعر برد وقبول آن نرسید بخاطر عاطر گزشت کهطرح سیر و شکار قندهار اندازیم که شاید بدین وسیله گماشتگان آن برادر نامدار کامکار از روی روابط الفت وخصوصیتیکه مسلوکست موکب اقبال را استقبال نموده بخدمت اشرف فائز گردند ومجدداً بر عالمیان رسوخ قواعد یگانگی طرفین ظاهر شده باعث زبان کوتهی حاسدان و بدگویان شود بدین عظمت بی یراق قلعه گیری متوجه شده چون بلکاء فراه رسیدیم منشور عاطفت مبنی براظهار ارادهٔ سیر و شکار قندهار بحاکم آنجا فرستادیم که مهمان پذیر باشد وعزت آثار خواجه باقی قزاق راطلب فرموده بحاکم وامرا که درقلعه بودند پیغام دادیم کهدر میان اعلیحضرت پادشاه ظل اللهی ونواب همایون ما جدائی میسر نیست واینکهائی که هست از همدیگر میدانیم وما بطریق سیرمتوجه این صوبیم نوعی نشود که کلفت خاطری بهم رسد ایشان بمضمون حکم وپیغام مصلحت انجام رابگوش حقیقت نیوش نشنیده ومراسم الفت واتحاد جانبین منظور نداشته اظهار تمرد وعصیان نمودندو تا بحوالی قلعه رسیده وباز عزت آثار مشار الیه مکرر طلب فرمودیم وآنچه لازمهٔ نصیحت بود باو گفته پرستادیم و تا ده روز دگر عساکر منصوره قدغن فرمودیم که بیرا دون قلعه و حصار نگردند نصائح سود مندنیامد در مخالفت اصرار نمودند چون بشر

ازین مسامحه گنجایش نداشت ولشکر قزلباش باوجود عدم اسباب قلعه گیری وتسخیر قلعه مشغول شدند ودر اندك روزی برج وباره رابا زمین یکسان ساختند کار بر اهل قلعه مشکل شد، امان خواستند ما نیز همان رابطهٔ را که از قدیم الی‌الایام فی‌مابین این دو سلسلهٔ رفیعه مسلوك بوده وطریقهٔ برادری که مجدد از زمان میرزائی آن او رنگ نشین بارگاه جلالت و نواب همایون ما بنوع استقرار یافته که رشك فرمائی سلاطین روی زمین است منظور داشته بمقرض مروت جبلی تقصیرات‌وذات ایشان‌رابعفو مقرون فرموده مشمول عواطف وعنایات سالماً غانماً باتفاق رفعت پناه نظاما حید بیگاسی یوزباشی که از صوفیان صادق اینخاندان است روانهٔ درگاه معلی گردانیدیم حقاً که بنیاد و دادواتحاد موروثی مکتسبی از جانب این دلاجوئی نه بمرتبهٔ میشد و مستحکم است که بجهت ضرور بعضی امور که بحسب تقدیر ازمکمن امکان بمنصهٔ ظهور آمده باشد خلل پذیر گردد ، میان ماوتو رسم جفا نخواهد بود ، بجز طریقهٔ مهر و وفا نخواهد بود مرجو آنکه از انجانب نیز همین شیوهٔ مرضیه مسلوك بوده بعض امور جزئیه را انظار خجسته آثار نفرموده اگرخدشهٔ برعارض الفت ظاهر شده باشد بحسن عطوفت ذاتی ومحبت‌ازلی‌درازالهٔ آن کوشیده وگلشن‌همیشه بهاریکدلی‌ویگانگی راسرسبز وخرم داشته همگی‌همتگردون اساس بتاکید مبانی وپاك وتصفیهٔ مسائل اشفاق که نظام بخش انفس وآفاق است مصروف فرمایند وکلی ملک محروسهٔ مارا بخود متعلق داشته بهرکس خواهند شفقت فرموده اعلام بخشند که بلا توقف ومضایقه باوسپرده می‌شود واین جزوبات راخود چه‌قدر واعتبار باشد. امراو حکامیکه در قلعه بودند اگرچه مرتکب امرای چند که منافی مراسم دوستی بود شدند ، اماآنچه واقع شده ازجانب مابوده ایشان آنچه لازمهٔ نوکری وشرط جان سپاری بودبتقدیم رسانیدند. یقین که آنحضرت نیز بشفقت پادشاهانه ومرحمت شاهانه شامل حال ایشان فرموده مارا ازایشان شرمنده نخواهند ساخت ، زیاده

اطناب نرفت ، همواره ها لوای آسمان فرسای هم آغوش تائیدات غیبی باد ...
عاقبت جمیع بخیر باد برب العباد! ، ، (۱)

دا یو دوه مثاله دهند او پارس د حکومتو نو د بوبل غولولو او د قندهار په مقابل کې ددوی دا فکارو نمایندګي کولای شي، چه دې دوو حکومتو نو هر وخت فرصت لټاوه چه قندهار تر لاس لاندې کړي، مګر ځنګه زه د میر ویس نیکه حالات لیکم نو زه باید د قندهار وضعیت ته د هو تکو له نقطهٔ نظره وګورم او څه چه له دې لارې وموم هغه څرګند کړم، ځکه په هغه دې هرج و مرج کې یاترده دې د مخه هو تکو او تو خیو او ابدالیو پر قندهار مستقل حکومتو نه کړې دي، په دې صورت کې نو لمړی دالازمېږي چه پخپله د هو تکو قبیله و پېژنو او بیا د دوی در یاست بیان ترمیرویس د مخه څرګند کړم، چه له دې لارې هم د قندهار د مخنی وضعیت څرګند یږي او هم د هو تکو عشیره چه زمونږ ملي قائد میرویس له همدې عشیرې څخه میدان ته را وتلی دی معرفي کېږي ؛ نو دادی په دې مقصد پیل کوو:

د هو تکو ټبر: په پښتنو کې د هو تکو ټبر د پر شهرت لري. دا ځکه چه دا ټبر د پښتنو په ملي تهضتو کې او په برخي لري او پخپله پلانې مهم رول لوبولی دی .

هو تك ټبر د غلځیو یوه پښه ده او لکه دانسابو لیکو نکي چه لیکلې دي ټبر لمړی پلار هو تك نومېده چه ټبر ئې هم د همدې پلار په نامه یادشو او هو تك باباد بار وزوی اود تولر ب توران لمسی او د باباغلځي کړوسی دی (۲)

مګر دا چه هو تك بابا په کومه زمانه کې اوسیدی پوره څرګنده نه ده که څه هم د پټې خزانې مؤلف د «هو تك بابا» په نامه د هو تکو یو پلار لیکلی او معرفي کړی

---

(۱) دا مکتوب له یوه قلمي جونګ څخه رانقل شوی دی ، چه د « فراهي » پښامه او د ښاغلی فاضل ګویا څخه دی .

(۲) حیات افغانی ۲۵۶ ـ خورشید جهان ۲۱۰ ـ پټه خزانه ۷ مخ

دی چه وایي د ۶۶۱ م کال د اتغر په علاقه کې زیږېدلی او په ۷۴۰ ه کال
وفات شوی دی مګر د څو دلائلو په نسبت د دې خبرې منل دقت غواړي: یو خو پخپله
د پټې خزانې څو جملې دي چه په یوه ځای کې وایي: "او هغه وقت چه اوی سو اوئې کا
د خدای عبادات او په اتغر او سوري کې د قوم سردار او باد اړو" (۱) بل ځای
وایي: "بابا هوتك خپل قوم ونه راټول کړل، او د سره غره سره ئې پر مغلو شخړه
بوتله" (۳) نو که داسې د هوتکو لمړی پلار فرض کړو، نو بیا دده قوم یا اقوام
له کومه شوه؟ ځکه چه تر ده دمخه د هوتکو پوښتې هم نسته او توخي هم یو سړی دده
ورور دی او په دې پښته باباغلځي ته رسیږي چه ټول پنځه شپږ تنه کېږي، نو بیا
څنګه داو منل شي چه دا "هوتك بابا" هم هغه هوتك بابا دی چه د بارو زوی، د تولر
لمسی او د غلځي کړوسی دی؟

بله دا چه که دا خبره ومنله شي باید «باباغلځی» هم په ۴۰۰ ه یا لږ دمخه یا لږ
وروسته وبولو حال دا چه پر خلاف د ارباب انساب د لیکنو څخه موږ د غلځیو د تبر-
د نامه ریښه تر هغه رخت د پر یخوا حتی که څو لك پنهرنسی تر اسلام دمخه هم موندلای
شو، بلکه تقریباً ثابته ده، ارباب انساب لیکي چه د بیټ نیکه د "بي بي متو" نامی
لور د نسه یو زوی پیدا شو چه د هغه نوم یې «غلزی» یا «غلجی» کښېښود (۱) مګر څه
به وشي که موږ دا نوم «غرزی» و ګڼو ځکه چه په زړه او اوسنی پښتو کې د «غر» ریښه
خصوصاً په نومو نو کې ډېره غښتلي او قوي ده، حتی د ځینو محققینو په عقیده د غور،
غرج، غلج، خلج، غرچه د نومو ریښه هم له غره څخه ولاړه شوې ده او په منځني

---

(۱)(۲) پټه خزانه ۷، ۸

(۳) خورشید جهان ۲۰۹ مخ ـ حیات افغانی ۲۵۶ مخ ـ تاریخ سلطانی ۷۰ مخ

اسیا کی د آریائی ځایو او قبیلو پهمورد کی استعمال شوی دی (۱) همدار نګه دغور ک او غرجستان یاغرشه او غرشنی نومونه پهپښتو کی شاید داادعا ثابته کړی

توما سچاك یو غربی مدقق هم د ګر gar یعنی غره کلمه دبا کتری په ژبهپارسی کی مستعمله بللیده اووایی چهغرچه د آمو پورتهخواته دیوه غرنی ولایت نوم دی چه آریایان پکښی اوسېدل (۲) اوعلاوه پردې پهاویستا کیدا کلمهد« ګیری » پهشکل پههمدې معنی راغلې ده (۳) اوپه سنسکریت کی د giri پشکل لیدل کیږی (٤) دپورته قرینو پهنسبت نسبت دې ته چه دانوم «غل زی ، ګلزای ، قلزهی ، غیلجائی ، غلجهئی ، غلجائی» او نورو نومونو چهمؤرخینو رازراز اوړی دی یاد کړو ښه بهدادی چه آریائی اصل تهرجعتور کړو اودنورو ډیرو نومونو پهشان چه له« غره » څخه اخیستل شوی دی داهم لهدې کلمی څخه واخلو او «غرزی» ئې وبولو که دانظر یه ومنله شی نودغرزی « مشهور پهغلځی» دډیرنوم به ترهغهډیر پخوانی شی چهځینومؤرخینو لیکلی دی اوهم بیا ، سربن او غرغښت نومونه همچه دپښتنو پخوانی نیکونه باله شوی او نومونه ئې هم له مابعدالاسلام سره نهلګیږی داسلام دمخه وبولو. پهدی صورت چهمو « غلځی » «غرزی » کړاوغرزی تهموتراسلام دمخه یاداسلام سرته نژدې تاریخ وټاکه نواوس کولای شو چه دهمدې تاریخ په تناسب دهوتکو لمړی سړی هم وټاکو اوددوی دژوند تاریخ هم تخمین کړو .

پهرصورت دازماشخصی رایهوه ، دلتهزهنورنه غواړمدا خبره وغځوم فقط زما مقصد دهوتکو داصل پهشاوخوا کی یوه رڼاغورځول وه. خو کمه ثبته نتیجه چه پلاس راغله هغهداده چههوتك دغلځیو یاغرزیو یوه پښهده چه دپښتنو د ملت ملی نهضتونه له ۱۱۱۹ هڅخه تر ۱۱٤۹ هپوری ددوی دهمت اوغیرت ګټهاودتوری چوټ دی

---

(۱) جغرافیای تاریخی ایران ــ دبارتولد اثر ۸۸ مخ (۲) زبان پا میر (۳) داویستافرهنګ ، ۲۷۲ مخ (٤) دهنداوانګلیسی قاموس ۶۱۱ مخ د۱۸۰۷ طبع

چیری اوسېدل؛ د هوتکو اصلي ټاټوبی «داتغر» سیمه ده چه د کلات جنوب شرق ته
پروت او د هوتکو او توخو د حکومت مرکز دی، تر هغه وروسته چه هوتك بابا ددوی
پولاری نیکه د تېر مشر شو، د سیوری خلکو هم دی په مشرتوب او سرداری ومانه (۱)
د مغلو د هجوم په وخت کی د کلات دارغنداو ترغابو او او لان (۲) او سورغر «۳»
پوری هم ددوی په لاس کی وه او ددوی اداره کول، ځو چه ئې په مېړانه له هغه دی
ځایو څخه دفاع وکړه او مغول ئې وشړل (٤)

دا تصرف او مشرتوب تر هغه وخته و، چه په ۱۱۰۰ ه کښې خارجي دښمنانو وغوښته
د همیشه په شان د پښتنو په منځ کی د غلځو او ابدالي په نامه د نفاق اور بل کړی «لکه
تل چه ئې همدا کار کړی دی او هم ئې کوی» مګر له بده مرغه دا بلا پښتانه وته غولیدل
او ددوی په مشران چه د ابدالیانو له خوا سلطان خودکی او د غلځیانو له خوا سلطان
ملخي توخی و، ددې نفاق اندازه د دفعه د باره ئې ددې دوو تېرو په منځ کښې «لکه
سلطان محمد چه صریحا "لیکلی" یو موقتي حد وټاکه، یعنې ددوی د ټاټوبو او د اوسېدلو
د محلکو تر منځ ئې یو وېش تعیین کړ او دا ئې سره ومنل چه د کلات د جلدك «ګرماو»
دی دده دوو تېرو تر منځ حد او وېش وی (٥ یعنې د هغه له مرختیزه خوا دې د غلځیانو
په تېر ابه ولری او له لوېدیزه خوا دی د ابدالیانو د تېر وی. او دا وېش تر دې
نژدو کلو پوری مراعات کېده، حتی اوس هم باته دی.

ددې وېش تر تثبیت وروسته سلطان ملخي چه د توخو او هوتکو مشر و، د اورنګزیب

---

(۱) د سیوری علاقه د کلات جنوبي خواته پرته ده ـ پټه خزانه ۷ مخ

(۲) اولان ـ د شاهجوی شمالي خواته یو ځای دی چه د زړو ودانیو آثار هلته شته

(۳) سورغر، هغه غر دی چه د اولان او شاهجوی شمالي پلوته نژدې پروت دی
پټه خزانه ۸ مخ (٤) پټه خزانه ۷ مخ.

(٤) تاریخ سلطانی ٠٦ مخ

له خوا هم په رسمیت و پېژندل شو، او ده ته پناه‌نامه فرمان صادر کړ (۱) چه
سلطان محمد د تاریخ سلطانی مؤلف چه څه وخت په کلات کښې حاکم و،
دا فرمان ئې په خپلو سترګو د اورنګزېب په لاس لیك د سلطان ملخی د اولادې څخه
لیدلی دی (۲) او هم لیکي چه په هغه وخت کې د غلجیانو د ټبر مشرتوب او سرداري
په ده اړه درلوده (۳)

ځکه نو تر پورتني وېش او تقسیم وروسته د هوتکو او توخو د ټاټوبی لمن د جلدك
د «ګرماو» څخه تر غزني پوري اوږده شوه، او څنګه چه د پټې خزانې مؤلف لیکي
په همدې حدودو کښې ئې مستقل حکومت درلود. (٤)

د هوتکو ښاغلي تر میرویس دمخه   زموږ تر ملی قائد میرویس دمخه

هم د هوتکو په ټبر کښې او ښاغلي او پیاوړي پښتانه وه، چه د قوم او اولس مشرتوب ئې
کاوه او خپل د پښتانه اولس ئې پر سمه لاره بیوه - او د خپلې خاورې د ودانې دپاره
ئې ډېر زحمتونه ګالل؛ د پردیو له هجوم څخه ئې خپل هواد او وطن ساته او د
وطن د ساتلو دپاره ئې د خپلو ښوز لمیانو وینې تویولې .. دوی هر یوه د لارښوونکی
او رهنما او پیشوا حیثیت لاره، د خپل اولس په درد او خوږ و خبر وه، په غم او ښادی-
کې ورسره شریك وه، دوی ځانونه له ملته جلا نه بلل او نه ئې تر کرکه کو له او نه
ئې د خپلو شخصی اغراضو او مقاصدو دپاره استعمالول دوی پښتانه مشران وه، او
پښتنو هم دوی ته د احترام سر ټیټ کړی و، هر څه چه به دوی ویل پښتنو کول، حتی
روحی عقیده ئې ورته درلوده او خپل هر مشر ئې پوروحانی مشر هم ګاڼه، ځکه

۱ ـ حیات افغانی ۲٦۱ مخ

۲ ـ تاریخ سلطانی ٦۰ مخ (۳) تاریخ سلطانی ٦۰ مخ

٤ ـ پټه خزانه ۱۷۵ مخ

اوس لا هم نوم سره «نیکه» یادوي، دا په زوره چا دوی ته تلقین نه وکړی او نه دا خبره په زوره په یوه ملت منله کیږي، فقط دوی خپل ځان هم دا شان ملت ته معرفي کړی و او خپل اعمال ئې هم ښه ګڼه چه دیوه صحیح مقتداسره ورډی هغسې ګرزولی وه او نه ئې دا خیال و، چه دمهذبو او متمدین نماوغلو په شان د پسو په پوستو کې دلیو پانو کارونه وکړي او د دوی د سمون په پلمه د دوی غوښې وشکوي او بخپله ئې وخوري ...

که څه هم تر میرویس د مخه د هوتکو په دوره کې به دا ډول اشخاص ډیر نه وي خو بیا هم څه چه شته په هغو کتبو مشهور او معروف اشخاص دادري تنه دی : — بابا هوتك ـ ملکیار ــ ښالم خان

۱ : بابا هوتك : بابا هو تك (چه نوم ئې د مخه ذکر شو) د بعضو مؤرخینو په عقیده بلکه د ټولو پښتنو ارباب انسابو په نظریه د اسړی د هوتك د ټبر لوی نیکه دی ځکه چه دوی «غلجی بابا » ته دري زامن قائلیږي : توران یاتولر ـ ابراهیم ـ بولر او توران ته دوه زامن تا کی یو « بارو » بل « بابو » چه د بارو بیا دوه زامن زیږی دیوه نوم ئې «هوتك» او دبل ئې «توخی» کښیښود ۱) دا هوتك نو د هغو ټکیانو لمړی پلار بللی شوی دی، مګر آیا دا چه دا «بابا هوتك » چه موږ ئې لاندې حالات لیکو هغه لمړی بابا هوتك دی که نه؟ او یا ئې دژوند پتاریخ کښې تغیر راغلی دی که یه؟ دا حبری د مخه څیړلی شوی دی د نوری څیړنې حاجت نلري ـ احتمال لري چه دا به دوهم هوتك نامی وي چه د لوی نیکه په نامه یادشوی وي او بابا به د دوی د وارو به نومو نو کښې که اشتباه پیښه شوې وي او یا به دا هغه لمړی بابا هوتك وي، مګر د ژوند تاریخ به ئې نژدې تا کلی شوی وي یانور څه ... خو په هر صورت ځکه چه په دې نامه تر میر ویس نیکه د مخه د هوتکو یو مشهور نیکه تیر شوی دی نو که لمړی

(۱) خورشید جهان ۲۱۰ مخ ـ تاریخ سلطانی ـ حیات افغانی ـ پټه خزانه ۷ مخ

پلاروی کړه، باید دژوند حالات ئې ولیکل شي اوهغه پهپټه خزانه داسی راوړی "هوتك بابا په اتغر کښې زیږېدلی و، په سنه هجری ٦٦١ کښې اوهغه وقت چه لوی سو نوئې کاد خدای عبادت او په اتغر اوسوری کښې دقوم سردار اوبادارو.

نقل دی : چه په هغه وخت کښې په هرځای مغولو دارغنداو پرغاړو اوټ کاوه اواولان او کلات به ئې تالا کول، باباهوتك خپل قوموته راټول کړل، او دسره غره سر دئې پرمغلو شخړه بوتله، بادي جګړه کښې مغول تالاسول، اود پښتنو ګرندیو دپر ووژل، ماته خپل پلار داود خان داسی نقل وکړ، چه سورغر دمغلو په وینو داسی لجند سوچه پلوشو دلمر به پر پښنانده کړ، پهدې شخړه کښې چه پښتنا نه لبز اوبې ځوا که وو، چه دسرو مغلو ببنبه راغله، اواخیستهٔ ئې وکړ، یوځو غښتلی دبابا هوتك خپلوان ومړل، بابا هوتك پهلوړ زغ دا سند ره اولوله، او په غشیو ئې دمغولو تښرونه څیرل (۱)

دباباهوتك ترانه :

پر سور غر بل راته ننی اور دی
وګړ په جوړ را ته پیغور دی
پر کلی کور باندی مغول راغی،
هم په غزنی هم په کابل راغی،

* * *

غښتلیو ننګ کړی، دامو واردی
مغول را غلی په تلوار دی
په پښتو نخوا کښې ئې تاتار دی
پر کلی کور باندی مغول راغی،

* * *

آ، د مرغې غښتلیو راسی،
پر ننګ ولاړ دپښتو نخواسی،
توری تېری ، غشی ترملا سی،
پر کلی کورباندی مغول راغی،

---

۱ پټه خزانه ۷ مخ

زلمو په غشيو کړیء وارو نه   د تيرو تورو گزار و نـه
وروړ اندی کړیء خپل تبر و نه   پر کلی کور باندی مغول راغی

* * *

زما د زلمو ويني بهيږی   مخکښه اوغرونه په سره کيږی
مېږ څنی زغلی او تر هيږی   پر کلی کور باندی مغول راغی

* * *

پښتنو هلیء پر غره جنگ دی   سورغر په وينو ددوی رنگ دی
مهال دتوری دی د ننگ دی   پر کلی کور باندی مغول راغیء

* * *

زلمو پر ننگ ځانونه مړه کړیء   د ښمن په غشيو هو بهيه کړیء
د پښتو نخوا مځکی ساته کړی   پر کلی کور باندی مغل وراغیء

غښتلو ميړو چه داسندره اورېدله، په جگره تودېدل، ترڅو چه سور غرئې دمغولو په وينو ولاړه او تول ئې پښا کړل (۱) . اوسوبه ئې په برخه شوه .

وايی چه بابا هوتك دمغولو سره ډېر جنگونه وكړل، اودار غند اوپوری خواته ئې وشړل، اوهر کله به داتغر اومرغې غښتليو پردوی برغلونه کړل او په غرونو به مغول تنوتل، بابا هوتك چه سپين زيری شو، عمر ئې نه اويا کالو ته ورسېد، نو په سنه ۷٤٠ھ وفات سو (۲)

---

(۱) (۲) پټه خزانه ۱۳٬۱۱٬۷ مخونه

۲ : ملکیار . په هوتکو کښې چه تر میرویس نیکه دمخه بل سړی مشهور
دی او د اولس مشرتوب ئې کړی دی ملکیار نومېږی ـ دا ملکیار د هوتك بابا
زوی دی ، چه تر پلار وروسته ئې په پنځو پشت کالنی د اولس د مشرتوب
بېګړې په سر کړله . چه په دې حساب نو د ده د زېږېدو کال ۷۱۵ ه کېږی . پټه
خزانه لیکی چه « ملکیار ډېر غښتلی او قوتمند سړی و ، په جنګو کی به له لسو
تنو سره بس و » (۱) کوم وخت چه ملکیار مشر شو نو تر هرڅه دمخه ئې زراعت
او کرنی ته توجه وکړه ، شاړی او ورانی ځمکی به ئې ودانولې . د سیوری په اټو
کښې ئې ډېر څېلوان راټول کړل ، او هلته ئې کاریزونه وکښل او څېل زامنی
ئې په کښت او کرنه وګمارل ، په دې وخت کښې مغول له دې ودانیو څخه خوږن
شول او غښتل چه ئې د پښتنو د ملك ودانېدل پرځوانه هوار پدل نو ئې پر سیوری
یرغل وکړ او ملکیار ډېر سخت جنګونه ور سره وکړه ، په دغو جنګو کښې
لمری وار د پښتنو مېنې ورانی شوې ، او ځینی لاړوب او مرغې ته ولاړل او ځینی
هم وازی خواته ، خو دوهم وار بیا ملکیار پښتانه زلمیان سره راغونډ کړل او پر
مغولو ئې سخت یرغل یووړ ، مغول ئې وشړل او سیوری ئې بیا ودان کړ (۲) .

ملکیار د مشرتوب سره روحانی جنبه هم درلوده او ښه متدین او خدای
غوښتونکی سړی و ، د پښتنو اولس پر ده باندی عقیده درلوده او دده وینائې خیر
محض بالله ، لکه چه وایی : یوه ورځ د څېل اکا « توخی » کورته ورغی ،
د څېل اکازوی « نوربابا » ئې ولید چه غشی تېره کوی ، پوښتنه ئې ځینی وکړه :
« څه کوې ؟ » هغه وویل : « د مغولو په جګړو کښې ستامالا تړیم ! » ملکیار
بابا دعا وکړه چه : « تر بوره ! تل سوب من اوسې ! » او وایی چه د همدې دعا برکت و ،
چه نور بابا په هر میدان کښې بریالی او فاتح و ، او دده ماته د هیچا یاده نده .

---

(۱) (۲) پټه خزانه ۷ ، ۱۱ ، ۱۳ مخونه .

وایي چه یوه ورځ د مغولو تاراك پرسیوري راغی او هغه وخت د ملکیار بابا په کلا کښې پرته لهٔ بندمنو بل څوك نهٔ و، نوربابا په خبر سو، ژر ئې لخان هغه کوټ ته ورساوه او په یوه تن ئې مغول وشړل او ډېر ئې مړه کړل ، داتول د ملکیار بابا د دعا برکت و (١) .

علاوه پردې ملکیار یو ملي شاعر هم و او په پښتو کښې ښه سولحو نکی او له تأثیره ډك اشعار لري ، دده اشعار پر ملي وزن او ملي روح دي ، چه د لته به ئې د نمونې په تو گـه یوه سندره راوړو :

وایي چه په ٧٤٩ هجري کښې د پسرلي په موسوم د ترنك رود ډېر ډك راغیء او سخت نیزونه پکښې راتوی شول ، یو میاشت ئې چراو گودرونه موند او غاړي غاړي ېېهېدي ، ملکیار بابا چه د ترنـك ځنډوته راغیء دا سندره ئې وبو لله :

د ملکیار سندره :

ترنـك بهېږي ترنـك بهېږي غاړي تر غاړي

زما زړ گی خو خپل لالي غوا ړي

* * * * *

که روده رو ده ! د ترنك روده ! خاوندديوچ کـا

چه زړ گی موږمی زما ، خپله سوده

* * * * *

که نیز دي نیزدي نیز دېپلتون دي زړه نیزه وړ ی

په وير ژړلي په غم زبون دي

* * * * *

که اوردي اوردي په زړه مې اوردي دا اور به ډچ کا :

دوير نیزونه بل ډېر په زور دي

(١) پټه خزانه ١٥ مخ

نمنځینه یو سه ، سپینی سپوږمیه ورته ووایه
چه تر نساك تال کړم ستاله خو لسګیه

* * * * *

کهخړو خړو ! اوبوسوان کړیٔ بیل « ملکیار » دی
یاته له یار دی سوبلی جانان کړیٔ

۳ : ښالم خان : دریم سړی چه تر میرویس دمخه دقبر او اولس دمشر او خان

پهحیث پیژندل شوی ښالم خان دمیرویس نیکه پلاردی چهدخپل زوی ترقیادت دمخه دهوتکو له نومیالیو مشرانو څخهو ، حتی دهوتکو یوه پښه دده پنامه « ښالم خیل » یادیږی ، پښتانه دهرتکو دې پښې ته پهدرنه سترګـه ګوری ، تر داسی حده یوری چه که کوم پښتون وغواړی ځانته امتیاز وتاکی په ځواب کښې ورته ویل کیږی :

« ته‌نو کم ښالم خیل یی ! » یعنی ککه ښالم خیل وای ، ردامتیاز حق‌دی درلود . هغه وخت‌چه ښالم خان دسلطان ملخی داور میرمن « نازو » سره از دواج و کړ نودهوتکو اوتوخو خپلوی تریخوا ټینګه اومحکمه شوه .

ښالم خان ته دمیرمن نازوله‌نسه (چه‌دقندهار یوه یوه او خورا زبردسته شاعره اوعالمه ښځه‌وه چه وروسته بهٔئی مفصل شرح حال‌راوړه شی) څلور زامن خدای ورکړه چه ترټولو مشر زموږ ملی زعیم میرویس خان (مشهور په میرخان) او ، اودري نورزامن ئي داوه (۱) : عبدالعزیز خان ـ یحیی خان ـ عبدا لقادر خان ـ د دې د ر و له منځه عبد العزیز خان د میر و یس تر مر ګ و ر وسته پر تخت هم کښېنا ستلی دی .

(۱) پټـه خزانه ۱۷۷ مـخ حیات افغان ۲۵۷ مـخ خورشید جهان ۲۱۰ مـخ

داو د هوتکو حال تر میرویس دمخه . ددوی حال چه و لیکل شو او تر ملي
نهضت د مخه څه له څه دقندهار وضعیت هم څینې څرګند شو ، یعنی دا څینې
ښکاره شوه چه قندهار کښې هم ددوو طماعو ګاونډیو تر منځ واقع و ، خو بیائې
هم نسبتاً استقلال او خپلواکی و ه ، بلکه پخپل منځ کی ئې مستقل او ځانته
حکومت درلود ، چه دهیڅا تر اثر لاندی نه و ، دا تر هغه وخته چه د اصفهان ددر بار
څخه « ګرګین خان » دپښتنو دپایمالولو دپاره تا کل کېږه او دیوه خورا لوی
او مسلح لښکر سره دقندهار دحاکم او بیګلر په نامه قندهار ته راتیء . ده د
رار سېدو سره دپښتنو دپرې مېنې ورانی شولې او ده پر ښاغلی پښتانه ئې تر خپلو شخصی
اغراضو قربان کړه چه وروسته به مفصل راشي ؛ مګر د ګرګین دا ګرګوالي دېر
پانه نشواو نه پښتنو دده ظلمونه وزغملای شوه ، ټول پښتانه دخپل وخت ملي
مشر میرویس نیکه ته را غله او میرویس نیکه هم دملی ننګ بر ځای کو او دپاره
ولاړ شو ملائي وتړله ، وخوځېد ، او دده له خوځېدو سره د اصفهان تخت په خوځېدو
راغیء ، ګرګین ئې له مینځه ویوست ، او بیائې دپښتنو ملي حکومت په افغانستان
کي تأسیس کړ ، چه وروسته به مفصل راشي . اوس چه تر میرویس دمخه د پارس ،
هند او قندهار وضعیت څرګند کړ شو ، نو به دملی زعیم میرویس نیکه په پېژند
ګلوی ګوتی پوری کړو او دده هغه لوړ او قیمتدار خدمتونه چه هیڅکله به ئې
د پښتون ملت هېر نکړی تر کمه ځایه چه مأخذ و نه پلاس را غلی و لیکو
که خدای کول !

میرویس څوك و؟ اوڅه ئې وکړه ؟

دده دنسب سلسله :

دمیرویس نیکه دنسب به سلسله کې او داچه دی په څووا سطو بابا هوتك اوباباغلجي ته رسیږی دمؤرخینو اختلاف دی نتیجه ئې بیرته هغه دپښتو جمله ده چه باید وویل شي : داسلسله "نه پر څه ده نه بې څه ده ! "مثلاً حیات خان او شیر محمد دده سلسله داسې را نقلوي : « حاجي میرخان ولد سالم خان ولد کرم ولد منډو ولد عمر ولد جلال الدین ولد قطب ولد اسحق ولد حسین ولد ملکیار ولد هوتك بن بارو بن توران بن غلجي (۱) » مګر سلطان محمد قندهاري بیاد اسلسله بېره لنډه ضبطوي او پورتني حسین نامي دمیر ویس خان پلار ګڼي (۲) چه له او ونو څخه سترګې پټوي او صرف نظر کوي ' نو پوهېدې دلیل امرپه سلسله هم کاملاً داعتبار او ویسا ورنه ده خو څنګه چه لنړو ډېر د ملي عنعنو او روایاتو سره سرخوري نوځو له سرتر پایه غلطه هم نشو بللای .

پهرصورت موږ صرف نظر له دې څخه چه دی په څو سلسله بابا هوتك ته رسیږي ' میرویس دیوه پښتانه مشر او ملي قائد او مفکر زعیم په حیث او بیا دیو غښتلی عسکر پنامه پیژنو ' او څه دی که ئې د ټولو نیکو او ' نو مونه تر بابا هوتك پورې یاد نکړو ! ځکه چه ده دخپلې سلسلې په اعتبار هغو مره کار نه دی کړي لکه چه دخپل مستقل شخصیت څخه ئې کار اخیستی دی ' میرویس بالذات لوی شخصیت ' فکور دماغ او حساس ماغزه درلوده چه بیائې دپښتنو د ملیت زړغ دوطن په غرور غو کښې پورته کړ ' اوخپل قوم ئې دپردیو له حکمه خلاص کړ او په افغانستان کې ئې دملي حکومت اساس کښېښود .

---

(۱) حیات افغانی ۲۵۶ ـ ۲۵۷ مخونه ـ خورشید جهان ۲۱۰ مخ

(۲) تاریخ سلطاني ۷۱ مخ دبمبئي طبع .

دمیرویس مور : تقریباً دري سوه کاله پخوا د کلات او قندهار په منځ کې یوه جګه او باشکوهه کلا لیدل کېږه له چه د تازی (۱) د رباط جنوب ته د سلطان ملخي توخي له خواچه د پښتنو ملي مشرو ' جوړه شوي وه ـ او ددې کلا خښتن ته د غزني څخه ترجلد که پوری ټولو قومونو د اطاعت سرټيټ کړی و ' او ده مستقله حکمرانی در لود له .

په ۱۰٦۱ هجری کال پهمدې کلا کې یوه ښکلي نجلۍ دنیاته راغله چه ددې مشر د کورنۍ مسرت او خوښی ئې یوپه دوه کړه ' څو لڅخه پوهېده چه دا ښیښته نجلۍ به دخپل قوم په سرنوشت کې څه رول ولوبوی ؟ پردې نجلۍ ئی «نازو» نوم کښېښود ' څو چه دوړ کتوب څخه نجليتوب ته او له نجليتوب څخه ' پېغلتوب ته ورسېده .

پلارئې دخپلې لور په علمی روزنه کې ډېره توجه درلوده ' له فاضلو مېرمنو او سپين ږیرو علماؤ څخه ئې لیکل او لوستل زده کړل ' دازده کړه تر هغه وخته جاری وه چه د دې پلار « سلطان ملخی » سره غره ته نژدې په یوه جنګ کې وفات شو ' هغه وخت نود کورنۍ چارو اداره او داولس مشرتوب د دې پر غاړه ولوېده ' خصوصاً له هغه وخته څخه چه « حاجی عادل » د نازو ورور هم له دې جلاشو او دخپل پلار د انتقام اخيستلو په نيت جنګ ته ولاړ ' د کلي او کورساتنه هم نازو ته پاته شوه او دې هم ډېره پښتنانه زلمی په څپړ توره تر ملا کړه او دڅو ننګيالیو تر بروسره ئې خپل ټاټوبی د پردیو له هجومه وساته (۲)

مېرمن نازو هم د نورو پښتنو مېرمنو په شان مېلمه پالونکې او مېلمه ساتونکې وه ' دمېلمنو په ډوډۍ ورکولو او دمسافرانو په ساتلو ډېره مشهوره وه ' تل به

---

(۱) د کلات دشمال شرق خواته دوهم رباط دی چه د کابل پر لار واقع دی .

(۲) پټه خزانه ۱۷۵ مخ

د ژمي په موسم کښې ډېر مسافران راتلل او ډېرې ډېرې دښمنانو قافلې به د میرمن نازو
د کلا مخ ته پناه وړې — په سوو تنو پردېسانو ته به ئې ډوډۍ او کالي ورکول،
خو چه ددې میرمنې د سخاوت له خبره ترکوسانه خپور شو (۱) نو په دې وخت کې
نو د «سبال خان» هوتك په نكاح شوه ، او لوى خداى څلور زامن ورکړه چه
نومونه ئې د مخه ذکر شول او تر ټولو مشر نومیالی پښتون میرویس و ، چه ددې
زمری د پښتنې په غېږ کې وپالل شو او يو زمری پښتون ئې پښتانه ملت ته ورانډې کړ.

علاوه پردې ټولو میرمن نازو یاد میرویس نیکه مور یوه عابده ، صالحه او
نیك عمله ښځه وه ؛ تر داسې حده چه د پټې خزانې مؤلف وایي خپل اولاد ته ئې
هیڅ وخت بې اودسه او بې طهار ته شیدې نه دي ورکړي . کم وخت چه ئې
سن پوخوالي ته ورسېد او پخه ښځه شوه ، نو پر څېره پر پوهنیو ښېګڼو د ادب
او علم سره ئې ټینګه علاقه وموندله او په لږ مده کښې نوموړې شاعره شوه ، دا
یوه رباعي ئې تر موږه پورې را رسېدلې ده چه وايي :

سحرګه وه د نرګس لېمه لانده — څاڅکي څاڅکي ئې له سترګو څڅېده
ماویل : څه دي ، ګلبانې ګله ولې ژاړې؟ — ده ویل : ژوند مې دی یو خوله خندېده

همدا پوهنتني فکر دی چه د اوسنې عصر مشهور فیلسوف او شاعر « اقبال »
په خوږو الفاظو کښې ادا کړی دی او وایي :

شبی زار نالید ابر بهار — که این زندگی گریهٔ پیهم است
درخشید برق سبك سیر و گفت — خطا کردهٔ خندهٔ یك دم است
ندانم بگلشن کی برد این خبر — سخنها میان گل و شبنم است

د میرمن نازو خوب لیدل : چه میرویس نیکه و زېږېده مور ئې په هغه لمړی
شپه خوب ولید چه حضرت بیټ نیکه دې ته وایي : « زما لورې ! دا زوی ښه

(۱) پټه خزانه ۱۷۷ مخ

تربیه کړه ؛ کم وخت چه ستا دازوی لوی شی اوی کارونه په انجام کړی — خچ ته په ولاړشی . . .

زما اوری ! دده په روزنه اوتربیت کښې غفلت ونکړې ؛ دده له نسله به نیاك شاهان پیدا شي — چه دین ته به رڼا ئی ور کړی — دده په تربیه کښې ښه زیار باسه اودقت کوه ، دده پراوزه دلویو لویو کارو وانجام پروت دی» (۱)

میر من نازو ددې خوب په اثر برخپره پر مورنی عطوفت یوه بله مخصوصه علاقه هم له خپل دې زویه سره پخپل ځان کښې حس کوله — دمیر ویس په روزنه کښې به ئې ډېر دقت کاوه ، څوچه میرویس ددې له زمری روزنکې غېږ څخه پاڅېد ، زلمیتوب ته ورسېد . څنګه چه ئې مور پخپله عالمه او یوه میرمن وه ، دزوی دشپږ کلنۍ څخه ئې دده په تعلیم شروع وکړه اویه یوه کال کښې ئې د دین ټول فرائض پهزده کړه اوتل به ئې ورته ویل : «زویه ! دبیت نیکه له خولې ، تاته ډېر لوی لوی کارونه ګوری چه باید انجام ئې کړې — چه لوی شې دلوی خدای عبادت او دخدای دخلکو خدمت کوه — . . .

زویکه ! ته خدای ددې دپاره پیدا کړې چه لوی لوی کارونه سرته ورسوې؛ اوستا خپل قوم اواولس ستاترسیوری لاندی ستا دخدمت او زحمت په اثر آرام واوسی ! »

چه میرویس زلمی شوتل به ئې په هر مجلس کی دخپلې مور یورتنی وصیت یاداوه اوویل به ئې : «زمامور ماته دلویو کارو دا نجا مولووصیت کړی دی ، زه باید زیارو باسم چه دمور وصیت پرځای کړم او له خدایه توفیق غواړم ! »

دمیرویس دزیږېدو نیټه : په یقینی اوقطعی تو ګه څرګنده نه ده چه میرویس نیکه په کوم تاریخ اونیټه زیږېدلی دی ، مګر که دده د مور اوده د لمړی زوی

---

(۱) پټه خزانه ۱۷۷ مخ

دزیږیدو دتاریخ له رویه تخمیني تاریخ وټاکو نو دده دزیږیدو کـال ۱۰۸٤ ه
ټاکلای شو او یقین ته نژدې دی .

ځکه چه دده مور میرمن نازو په ۱۰۶۱ ه کـال زیږیدلې ده ، او څنګه چه
په پښتنو کی معمول ده دمشرانو اوخانانولونې دپلار و پر کور ډیری کښیني 'دشل
او پنځه ویشتو کـلو په عمر کی ئې مړوته ور کوی نو ځکه به دمیرمن نازو مړونې
چه دبنالم خان پنکـاح شوه په ۲۲ کلنی توب وبولو اویو کـال وروسته بههم
دمیرویس زیږیده فرض کړو چه پوره به ٤ ۱۰ ه کـال واقع کـیږی ، او
داتخمین دمؤرخینو لهدې قول سره چه وایی شاه محمود د میرویس لمړی زوی
دمیرویس دوفات په کـال اتلس کلن و (۱) ، هم تناقض نلری . ځکـه چه
دمیرویس وفات په ۱۱۲۷ ه کـالو ، نود شاه محمود زیږیده په ۱۱۱۰ ه کـال
یعنی یو کـال تروادهٔ وروسته طبیعي دی .

دمیرویس ازدواج: دمخه موږویل چه سلطـان ملخی توخی دغلځیانو دټبر
مشراو سلطـان خداداد (مشهور په سطـان خود کی سره) دابدالیو مشر دنفاق
اونزاع ددفع اوجلوګیری دپاره دابدالیو اوغلځیو دمځکو ترمنځ ئې حدوټاکه .
دي دحدټاکـلو کښههم په ظاهره ددوی به منځ کی بیلتون اچاوه مګر معناً
ډیر ګټور را ومفید ثابت شو ، ځکه چه له یوې خوا ئې دېر دیو کړ غیږن اوله
فساده ډك لاسونه پری نه ښود ل چه دوی پخپل منځ کی سره واچوی اوله بلی
خواهری قبیلي په ډیر جدیت سره دخپلی برخی په ودانولاس پوری کړاوډیر
زیارئې یوست ، دا رویه دسلطان ملخی ترمرګ وروسته دده دورور حاجی عادل
یا حاجی ابدال له خواهم تعقیب شوه ، خو کم و خت چه دولت خان سد وزی
دابدالیانو مشر شو پرغلځیانوئې لښکرو کړ اوهغهئې ډېرژوبل کړه او دمیرویس

(۱) تاریخ افغانستان دمیلسیون اثردمنشی احمدجان ترجمه ۲۱۷ مخ
ترکتازان هند ٤ ج ۱٤۷ مخ ـ سرجان مالکم ۱۹۹ مخ

پلارئې ښارصفاته را ووست ، داهغه وخت دی چه میرویس لمړی ځل دزلمیتوب ګلونه بویوی اویو ښکـلی قوی زلمی ځینې جوړ ېږی چه دپښتنو په اصطلاح خوږ برمېنه کېږدله . اتفاقاً په همدې ځای کی یوه پېغله نجلۍ وه چه «خانزاده» نومېدله ، دې نجلۍ یوه مور دراوده چه نومئې « درخو » وه ، پـلارئې جعفرخان نومېده چه دسدوزو مشهور خان او په سدوزو کی « کامران خیل » و (۱) اوڅو مده دمخه وفات شوی و ، بلوارث ئې نه درلود اوډېر جایدادئې هم پاته شوی و ، څوکئې نه درلوده چه کورنۍ او دبا ندې چاری ئې اداره کړی ؛ ـ هغه و ، چه دنجلۍ مور میرویس خپل زوم والی ته را وباله ، میرویس هم دایوه غیبی فتح او الـهی فیض وګـڼه دانجلۍ ئې په نـکـاح کړه (۲) کمښی چه دې ازدواج میرویس ته ګټه ورسوله علاوه پردې چه دجعفر خان مشرتوب ، خانی او جها ندار ی دده لا س ته ورغله دسدوزی ډېر صمیمی خپل اومحرم هم شو ، څوچه ورو ، ورو ددې ازدواج په اثر دسدوزیانو په زړو کی ئې هم دغلځیانو په شان ښه ځای اولوړ مقام ونیو اومیرویس ئې په اولسی معاملو کی خپل لوی مشاور وګڼه .

دمیرویس کسب: دمخه ترهغـه چه آزادۍ غوښتونکی او سیاسی اوقومی

لوړ افکـار دمیرویس په کـکره کی ځای ونیسی او یاوروسته ترهغه چه دجعفرخان دولت دمیرویس پلارنۍ بډائې ډېره کړی میرویس دتاجر په نامـه مشهور او پېژاندل کېده اودلویو لویو کـاروانو په ذریعه به ئې دهند خواته تجارت کـاوه (۳) کڅه هم دده د تجارت څخه بېله د « افغا ن او پـارس جنګ » د کـتـاب له لیکونکی څخه بل مؤرخ څه نه لیکی یوازی میلسیون لیکی چه میرویس ډېر هوښیار ، یوه او ډېر دولتمن سړی و (٤)

---

(۱) کامران خان داعلیحضرت احمدشاه بابا له نیکه ګانوڅخه و . (۲) تاریخ سلطانی ۷۰ ـ ۷۱ مـخ .
(۳) دافغان اوفارس جنګ ـ دجارج نیون هام فورداسحاق ترجمه له لاتینی څخه په انګـلیسی
(٤) تاریخ افغانستان ـ اثرمیلسیون ۱۹۷ مـخ

مگر د وروستنیو واقعاتو څخه چه د اصفهان د دربار یانو خولي دهند ی قیمت بهاو تحفو او سوغاتو په زور گـنډ ی او یاد حجاز علمأ او ملایان دخان کوی دده بډائی او ثروت ښه تأ ثیر ښندی او معلومیږی چه حقیقتاً هم دی بډای ثروت مند سړی و ' او هم ئي تجارت کـا وه ' او ترهغه و خته د تاجر په نامه یاد بده څوچه د پښتنی مشرانو په ټولی کی ئي ځای نیوه ' اوددوی ښاغلی مشر تا کـل کیده.

د میرویس شخصی صفتونه: میرویس د نرمی او ملائمی طبع خاوند و ' دده متین فـکر ' زړینه را یه ' رسا ذهن ' لوړ اخلاق او د د ه د سخاوت شهرت مؤرخین ډیر ستایی (۱) مگر سر بیره پر دی ټ و لو مهم او بهتر صفت چه د میرویس سره ئي په مشر توب او ملي مقاصدو او سیاسي میدانو کی ښه مرسته کو له دده فصیحه ژبه خوږه وینا ' جذاب نطق و ' ځکه چه د اصفهان د دربار قانع کول او د گرگین پر خلاف دهغو رایه گرځول او یا د حجاز علمأ خپلول او دهغو څخه دخپل مرام سره سمه فتوی اخیستل څه داسی آسانه کـار هم نه و ' چه یوازی په سوغاتو او تحفو سرته رسیدلی وای ' بالاخر د پښتنانه یو ملت تراویه او کوچنیه فدا کـاری او ځان نثاری ته حاضرول څومره قوت غواړی ؟ داټول میرویس دخپلی غوره وینا په زور سرته رسولی دی .

هو ' لږ وروسته چه دده څولنډی لنډی وینا وی دواقعاتو پر ترح کی وا ولیء هغه وخت به دده دا ښکلی صفت لا ښه ناسی ته وځلیږی .

د میرویس مقام د پښتنو په نزد: وروسته تر هغه چه میرویس له سد وزو سره خپلی و کړه دده مقام د پښتنو په نزد ده وه چندنه لوړشو ' یوخود غلځیانو مشر توب د پلار او نیکه څخه په میراث ور پاته شوی و ' او میرویس دلوی کـالخوایه مشرحیثیت دغلځو په نزد درلود او له بلی خوا دقندهار ابدالیو اوسدو زو دهغی

(۱) تتمة البیان ۷۰ مخ - سرجان مالکم ۱۹۷ تاریخ سلطـانی ۷۱ مخ

خپلوی اوبیا دده دشخصیت په لحاظ دده دېر احترام کاوه ، څو په آخر کې خود پخود دابدالیو مشرتوب او ریاست هم ده ته ورسېد ، خصوصاً لههغه وخته څخه چه ابدالي دولت خان دخپل زوی نظرمحمد خان اود فقیر نا می سړي سر • دګرګین پلاس پشهادت ورسېدل (۱) دپښتنو ملت دامید ستر ګی دمیرویس خان خواته کښېږي شو لي ؛ ځکه هم دولت خان دوه نور زا من هم د ر لودل چه یورستم خان اوبل زمانخان (داعلیحضرت احمدشاه بابا پلار) و ، او رستمخان وروسته تر هغه چه ګرګین محمد زمانخان بندی کرمان ته واستاوه دابدالیو مشرتوب پهغاړه واخیست مګر سرهلهدې همدمیرویس نفوذ ورځ پهورځ ډېرېده او ورو ورو اولس پرده را غونډېده ، اوبنائي چه ددې نفوذ یو مهم علت او سبب داهم و ؛ چه میرویس دخپل عقل اوذکا پهزور دهغهوخت پهتقاضا ګرګین ځانته جلب کړی اولهخپله ځانهئې راضی کړیو ، حتی ترلږې مدې وروسته ګرګین دی پهټولو مسائلو کې دځان مشاور ګڼه ، په تېره بیاهغهوخت چه ددولتخان زوی رستمخان هم دګرګین لهلاسه پهشهادت ورسید په پښتنو کې بې له میرویسه بل هیڅ یو مشراوخان چه دپښتنو ستر ګی ورو اوړی پاته نشو او دابدالیو او غلځیومشرتوب میرویس تهوسپارل شو ، لههمدې وختهڅخه دمیرویس فوق‌العاده اهمیت اوامتیاز په پښتنو کې شروع کېږي ، څو چه تر آزادی کټلو وروسته پښتنو ده ته د « نیکه » لقب ورکړاوتر اوسهئې همحاجی میرخان «نیکه»بولی اودده مزارته دپښتنو نراوښځي دحاجت غوښتلودپاره ورځیاوترهرڅهدمخهئې دده دکتیبې دالندی ستر ګوته دربېږی :

د ننګ تـو تـه بـه مې هرهلو وی
که پس لهمرګه‌پرمزارراشې‌مینه !

---

(۱) تاریخ سلطانی ٦٧ مخ

گرگین خوك او داوولی قندهار ته راغی: ددې سړی نوم چه خو لیکی

دمخه تېرشو اصلاً «وختنك» و، پاخته گرجی اودگرجستانو، چه سلطانحسین دفارس پاچا دی دقندهار په حکمرانی وټاکه. مگر دمخه تر هغه چه قندهار ته راسی په گرجستان کی دپارس له پاچا څخه یاغی شوی و، خو په پای کی وئیول شو او څکه چه داسلام دین ئې ومانه سلطانحسین ئې تر گناه ورتېرشو، وئې بالخښنه اود «شهنواز خان» لقب ئې ورکړ (۱)

گرگین یو ډېر عصبی المزاجه اوظالم او تند سړی و، چه دپارس دمایت سره ئې څه علاقه نه درلوده اوخورا خونخوارو، چه دهمدې خونخواری پهاثر داصفهان دربار دینبتنو دا پلولو دپاره چه ده ئې غوښتل دبل تراسارت لاندی وی مقرر کړ، اود ځلو زرو تنو لښکر سره ئې چه نور ډېر گرجستانی جگړن هم ورسره وه دقندهار دیگلر کی پناهه قندهار ته را واستاوه، او هم بل غړ نی چه دپارس حکومت دده پهرا استولو کی درلوده او: چه دهغه د حکومت په مقابل کی یو ټینگ سدولری مگر گرگین یوازی دقندهار پهښار اوحکمرانی سکته ونکړه بلکه دسرجان مالکم په اصطلاح چه وایی: «کمینه کشی پیش نهاد خود ساخته قوام ریاست را دردوام سیاست شناخت» خپلو لښکرو ته ئې امر ورکړ چه دخدای دمخلوق مالونه چور کړی، وینی وبهوی او ناموسونه ئې بې پردې کړی، نوهغوی، چه سرجان مالکم وایی: « . . . ومصداق ان الملوك اذادخلو قریة بظهور پیوست (۲)» او گرگین پهدې گمان چه په داسی شدت او سرزنش به پښتانه خوار اومحکوم کړی دخورا سختی څخه ئې کار اخیست. نوله همدې

(۱) زندگانی نادرشاه پسر شمشیر - دنورالله لاروډی اثر ۹ مخ
(۲) تاریخ ایران سرجان مالکم ۱۹٦ مخ

خایـه خخه پښتانه دګرګین له ظلمونو او ستمونو په تنګ شول خپل ملي مشر میرویس ته ئې استغاثه وکړه . ځکه چه دمخه مووویل چه داوخت په پښتنو کی بې لهمیرویسه بلڅوك نهو ' چه پښتانه ئې دظلم لهاوره ژغورلی وای ' میرویس هم ددوی پهداد ورسید اودقوم آزادو او وملی خدمت تهئې پرخپل تجارتی کسب چهپهاختهو ' ترجیح ورکړه - نوداولس دآزادۍ پهفکر مشغول شو - اودګرګین سره ئې رابطه پیدا کړه ' چه لاندی بهئې ولیکو :

میرویس او ګرګین : میرویس وار دواره ګرګین ته دخپلوۍ او دوستۍ دلاری راغۍ اوپخپله ذکـأ او کـامل تدبیر ئې هغه خانته جلب کړ ' او ګرګین داسی وګڼله چه میر ویس دده له صمیمی همکارانو څخه دی ' څوچه لږ وروسته دګرګین پهمشوره میرویس اصفهان ته ولاړ اولههغه ځایهئې د پښتنو دمشرتوب خط راووړ (۱) چهګویا د ګرګین په مصلحت دفارس دحکومت لهخوا دپښتنومشر مقرر شو .

چه قندهارته راوګرزید دلتهئې لهیوې خواملی اوقومی مشرتوب دخپل متین فـکر او زرینې رایې په زور پیداسی ښه توګـه اجرا کـا وه چه سلطان محمد پهقول « محسود اقران وسر آمدا بنای عصر » شو ' اوله بلې خوا ئې دګرګین سره داسې چلاو کـاوه چه ګر ګین دی یو درشتینو دولتخوا هانو څخه ګڼله لـکه سلطانمحمد چه وایـی : « . . . بی مشورهٔ او بـکـار ی نپرداختی وبغیر اجازهاش اقدام صلحوجنګ نساختی واکثر مالیات دیوانی دوردسترا بموافقت ومرافقت او بدست می آوردی ولشکر رابسر کردګی میرویس خان باطراف فرستادی ومالیات را حصول نمودی » (۲) برخېره پردې ئې دښار دکلا نتری منصب چهپه هغهوخت کی ډېرلوی اوجلیل منصب بالـه کـېده همدرلود (۳) چه

(۱) تاریخ سلطانی - ۷۱ مخ (۲) تاریخ سلطانی ۷۱ مخ (۳) سرجان مالـکم ۱۹۷ مخ

کهٔئي ددې وخت سره مقایسه کړو ، نو ښایی چه « دبلدئې رئیس » بهٔ ئې وبولو.

مګر داټول کارونه تنها او تنها ددې دپاره وه چه میرویس خان دخپل ملی مقصد او لوړ مرام دحاصلولو دپاره وړ او مناسب فرصت او وخت پلاټه اوده په خپله اصطلاح میرویس غوښته چه فتنه ویده مړه کړی . څنګه چه ډګرګین ظلمونه ترحد تېرشول میرویس مجبورهشو دملی وکیلانو یوهیئت سره له یوې عریضې چه د ګرګین ستمونه اومظالم پکښې لیکلی وه داصفهان دربارته ولېږی چه ګواندی دپښتنو پهداد ورسېږی ا و امری سړی چه په هغه عریضه کی ئې امضا کړي وه میرویس و (۱) داهیئت چه اصفهان ته ورسېد هرڅومره سعیه چه ئې وکړه خپل عرض ئې دپاچا حضورته ونه رسولای شو ، اوتر ډېری مدې پوری ئې دقاپچیانو او دروازه والانو د ډېرښت له کبله دتشرف موقع ونه موند لــه څو پهپای کې چهتر ډېر کوشش او زیار وروسته دپاچا حضورته ددوی عریضه هم وړاندی شوه چائې پرعرض غوږونهنیو ، دګرګین دوستانو چه دپاچا په حضور کې وه پاچاته وویل چه : « این عریضهٔ باغیانست شا ئستهٔ اعتنا نیست (۲) » او همئې علاوه کړه چه : « این سرکشان میخواهند بشکایات ساختګی وبهتان ودروغ ازضبط وربط بیګلرګی برآمده بازعصیان نمایند (۳ » هغهو ، چهدپاچا له حضورهئې سخت ځوابونه اوشدیدشدید عتابونه واوریدل ، پهډېری مأیوسی اوناامیدی بیرته راوګرځېدل اوټول حال ئې پښتنوته ووایه او پښتانه ئې داصفهان ددربار پهنفرت او خیالاتو پوه کړل .

ګرګین چه له یوې خوا دملت ناراضی ولیده اوله دې عریضې خبرشو اوله بــلې خوائې هم لیده چهدمیرویس نفوذ اوقوت ورځ پهورځ تردولت خان ابدالی هم ډېرېږی نو دګرجی مشرانو سرهئې مشوره وکړه اوچارهئې وغوښتله ، هغوی

(۱) تاریخ افغانستان ـ دمیلسیون اثر ـ پښتو ترجمه ۹۷ مخ(۲) مرجان مالکم ۱۹۷ مخ
(۲) دتتمة البیان ترجمه ۷٤ مخ .

ورته وویل : « که اگر فرقهٔ غلجائی نیز مانند گروه ابدالی قوی گردد حاکم وقت از دست شان بجز بد حالی چیز دگری را نخواهد دید . . » هغهٔو ، چه گرگین او نور تول گرجی مشران دمیرویس دهٔ کنپیستلو په فکر کی ولوېدل چه کمه یلمه ورته جوړه کړی اودی له اقتداره واچوی او محکوم ئې کړی ·
دهمدې اختلاف په اثر ئې څهمده وروسته میرویس دپاچا پهٔدښمنی متهم کړ او دخپلو معتبر وملګرو سرهٔئې تحت الحفظ اصفهان ته ولېږه (۱) مګر « دافغان اوپارس جنګ » دکتاب لیکونکی لیکی چه ګرګین دمیرویس له اهمیت او اقتداره بیرېدیٔ ، پهٔښکارهٔئې دهٔته دښمنیګړت نوم‌نهٔواخیست اونهٔئې بندی کړ بلکه دتابیس له لاری ئې میرویس خانته وغوښت او په ډېرو نرمو او خوږو الفاظو ئې دده سره مذاکره وکړه اودی ئې پهٔقسم اولوړه دده دځان دسلامتیٔ لهٔخوا مطمئن کړ ، بوازی ئې داورته وویل چهٔدیٔئې داصفهان دربارته غوښتی دی ؛ بیائې نودی اصفهان ته واستاوه ، مګر پټ ئې خپلو سړوته وویل چه په لارکی دده مراقبت وکړی اودده افعال او احوال ترنظر لاندی ونیسی . ۲) په هرحال میرویس یا داسی وخت کی قندهار پرېښود چه ګرګین دده د حبس مکتوب یوځای دده سره پاچانه واستاوه ؛ او په هغه مکتوب کی ئې دده اهمیت او دمقام اوروالی لیکلی و ، اودائی ذکر کړی وهچه : « . . خوب است این مرد در اصفهان باشد ــ آرامی قندهار مربوط بحبس این مرد است ، ورنه باعث اختلال قوم وحکومت شاه در قندهار میگردد ، وباید باو هیچ اجازه عودت بقندهار داده نشود ! »

---

(۱) تاریخ ایران سرجان مامکم ۱۹۷ مخ وتاریخ افغانستان دمیلسون اثر ۱۹۷مخ
(۲) دفارس او افغان جګړه ـ مخ

دادی چه پښتنو ملي شاه میرویس ځکه دربار ته دیوه بندی په حیث ځی

وګورو چه دا پښتون بندی به دیری کابینې په مقابل کښې څه وکړی ؟ ددې

پوښتنې ځواب به څو مخه وروسته ووایو !

میرویس داصفهان په دربار کی : (۱)

مجردی چه میرویس اصفهان ته ورسید ، دی ئې یوه قوی او غښتلی ګارد ته

وسپاره چه دی بیا وساتی او څو ورځې پر له پسې په بند کی و ، او له دې پیش آمد

څخه لږ په اندیښنه کی و ، په تېره بیا هغه وخت چه وائې ور بدل د پاچا کابینه دم

ته په بند ستر ګه نه ګوری ؛ مګر سره له دې هم باید لوستونکي انتظار وباسی چه

دیوه پښتون مېړه فکر چه هغه هم دیوه سیاسی بندی په نامه یاد شوی وی څنګه

دیوې کابینې افکار مغلوبه کوی ؟ له محبس څخه ئې اعتماد الدوله او د

کابینې نورو زعماو ته پیغام واستاوه او اجازه ئې وغوښتله چه دباندی وروزی

او ددوی سره یو ساعت ملاقات وکړی ؛ اجازه ور کړه شوه ، را ووت ، لمړی ئې

اعتماد الدوله ولید او د هغو خورا قیمتدار و هغه دی تحفو اوسو غاتو وعده ئې ور

سره وکړه چه له خانه سره ئې راوړی وه . بیائې ددربار نور آراکین ولیدل

او هر یوه ته ئې د هغوی د درجې په تناسب ښې ښې هدیې او تحفې ورو باندې کړې .

په هغه ورځو کی ئې دیوان بیګی هم ولید او هغه سره ئې هم په ګرانبها و تحفو

خپل خاطر تېټ کړ او غایه ئې میرویس ته ګېنده شوله . ـ ځکه چه میرویس

دشرق و ، او یوه هغه چه دشرق یا دربارو کی در شوتو په نامه تحفې څومره مهم

مهم رول لوبوی ، او همدا ځای دی چه میرویس دقوم دآزادی دپاره دخپلې

---

(۱) کم مأخذ چه داصفهان ددربار وضعیت په شرګنده وی او یوه ته مقاصد له هغه څخه

ترجمه شوی دی یو انګلیسی کتاب «دافغان او قاجار جنګک» په نامه دی ، چه دلته استفاده ځینې وشوه ،

بهالي، اوتمول خجه کار اخلي او داصفهان ددربار دارا کينو زبي را نيسي او دوی دلخان پرخوا کوی .

بله ورځ ئې وار ورباندي له چه دداخلي چارو اوقضايا ودحل دپاره يو اوی مجلس جوړ بږي نوزيارئې ويوست چه ددې مجلس ته لاره وموهي اولاړ دئي هم وموندله، کوم وخت چه مجلس منعقد شو ، دي هم وباله شو ، دمجلس رئيس داستفسار په توګه د ګرګين په باره کې له ميرويس څخه پوښتنه وکړه ، ميرويس ددې دپاره چه دمجلس نظريه د ګرګين په باره کښې ځانته معلومه کړي د پورته پوښتنې په ځواب کې ئې د ګرګين خورا ډېر صفت وکړ او و يې ويل چه ګرګين د خپل ورور په حيث ګڼي او د ګرګين دزړه ورتوب او عدل او مساوات په باب کښې اود صفوي حکومت په نسبت دهغه دفرمانبر داري په شار خوا کښې ښه نظريه ور کړه اوعلاوه ئې کړه چه: «دارښتيا وه ، کوم وخت چه مغول دګرګين له مقرريدو دقندهار دنائب الحکومه په حيث خبر شول ترهرڅا دمخه مادده له قوته کار واخيست او د ګرګين بې استشارې مې دقندهار په ساتنه کې زيار ويوست . . . »

په دې وخت ديوان بيګ چه د ګرګين طرفدارو ، وخت غنيمت و ګاڼه او د ګرګين په بدو يلو ئې شروع وکړه ، وې ويل : «ګرګين ډېر فضول سړی دی دی تراوسه و نه پوهيدی چه ميرويس دی د ځان ورور بولي ، دده سره ئې ډېر ظالمانه رفتار وکړ ، او نه پوهېږي چه ميرويس دده حقيقي معاون او ملګري دی ...»

ددې ورځې مجلس تېرشو ، وايي چه دميرويس فصاحت او بلاغت مجلس په حيرت کې واچاوه .

بله ورځ ديوان بيګ ګرګين ته وليکل چه : « تو لياقت جمع آوری يکصد هزار تومان رانداری ! » داسل زره توما نه معلوم نه دي چه آيا په هغه وخت کښې داسل زره تومانه دقندهار ماليه وه که څنګه ؟

بهرصورت څوورځې وروسته بیا میرویس خبرشو چه داعتمادالدوله په کور کې یو مجلس جوړ یږي خپل ځان ئې هلته وروړ ساوه او دسیل کوونکو په ډله کښې کښیناست او دمجلس دټولواعضاو سره ئې دلاس روغبړ وکړ (له دې څخه معلومیږي چه پهدې وخت کښې ده ګولای شوه د اعتمادالدوله په اجازه هرځای ته ولاړ شي) ـ تر یوې لحظې وروسته صدر اعظم میرویس ته داسې وویل : « ستا په باره کښې له قندهاره یومکتوب راغلی دی ، او څنګه چه تا پخپله ددې قابل بولم ، نوخواهش کوم چه پخپله تاسې د حقیقت له رویه اعتراف وکړی او څه چه موایدلی وی هغه بیان کړی » ګڼه هم میرویس داسې سړی نه و ، ئې چه دمخه داصفهان ددولت رجال نه پیژندل او د دوی پخپل منځ کښې ددوی دېر خلافي څخه خبر نه و ، مګر د دې دوومجلسو څخه ده ته ښه څرګنده شوه چه په کابینه کښې پارټي پارټي بازي ده او برخلافي شته ، ده وغوښته چه څه ووایي مګر اعتمادالدوله دمیرویس په طرفداری مدا خله وکړه او وې ویل : « ته نباید دتعصب او هغو مظالمو له رویه چه ګرګین ستاسره کړي دي کار واخلې ، بلکه باید دحقیقت له رویه توضیحات ورکړي اوزه یقین لرم چه ته داسې سړی نه یې چه خلاف لهحقیقته به څه ووایي ... » میرویس خان چه ددوی پارټي پارټي بازي په پټه خوله تماشا کولې نو ئې فائده پهدې کښې ولیدله چه نور نو لهحقیقته څخه پرده واخلي اودزړه څخهورشتینی رشتینخبرې وکړي اوداډول ئې په خبروشروع وکړه :

«تاسې زما څخه دحقیقت پوښتنه وکړه اوزه هم پښتون یم ، باید حقیقت ووایم او هغهدادی چه که ګرګین څهموده نورهم پهقندهار کښې پاته شي دقندهار وضعیت به ډېر وران شي او دقندهار دحکومت هډونه او جوارح به داسې سره بېل شي چه نور به ئې یوځای کېده امکان ونلري ـ ځکه چه ګرګین تراوسه پردې نه دی قادر شوی چهخپل عسکر هم اداره کړي او دحیا او عفت تر قانون لاندې ئې را ولي

هغه کسان چه څه سرئې هم نه و' ښورولی گرگین د هغو مالونه او ثروت غصب کړه او د هغو اولادونه ئې د خپلو عسکرو سره گرجستان ته ولیږل او په دې کی ئې زیار ویوست چه بغی وکړی او یاغیان شی مگر ما نه پرېښودل ...

نو بیا' کم وخت چه ډېری روپۍ او ټول سره یو ځای کړی او ډېر عسکر هم ولري' نو آیا دا خطره نشته چه د ده د حکومت سره موافقه و کړي ؟

کمشی به وی چه گرگین له دې موافقې څخه را وگرځی ؟

ولی پاچا د گرگین پر ځای د خپلی کسابینی څخه یو لائق او تجربه کار وزیر چه له خپله دینه او مذهب او ملت څخه وای د سلطنتی کارو د اجراء د پاره انتخاب نکړ ؟ تر لمر سپینه ده چه یو وخت به دا پست فطرته سړی داسی موقع پیدا کړی چه د سلطنت د ورانی او خرابی سباب او علل را غونډ کړی ...»

پردې ځای د میرویس وینا پای ته ورسیده او ټول مجلس په دقت واورېده طبیعی د دیوان یوه پارتۍ چه د گرگین په خوا وه د ده له دې وینا څخه خوا شینی او زړه تنگی شوله مگر بالمقابل د اعتماد الدوله پارتۍ ډېره خوښه او خوشاله شوه او د میرویس سره ئې قول وکړ چه د مقابلې پارتۍ په مقابل کی ئې تقویه او محافظه کړی او میرویس هم دا خبره له خدایه غوښته' تر هغه وروسته میرویس هر ځای مقبول واقع کېدی خصوصاً د اعتماد الدوله پارتۍ د ده ډېر احترام کاوه او دې پارتۍ نه یوازې د میرویس شفاعت پاچا ته وکړ' بلکه د گرگین ظلمونه او ناحقی ئې ټوله پاچانه څرگندی کړي او د فارس پاچائی د میرویس څخه خوښ او راضی کړ او پاچا هم میرویس له قیده معاف کړ.

پدې وخت کی که میرویس غوښتلای قندهار ته تلای شو' مگر د پارس د دربار برهم او درهم وضعیت د ده په مغزو کی نور خیالونه پیدا کړه' چه په هغو کی نه یوازې د قوم د آزادۍ راز پټ و' بلکه د پښتنی خاوری وسعت او ارتوالی هم په نظر کی نیول شوی و.

په دې وخت کې دده دوې مهمې قوې وې: امري قوه ثروت او بيا ئې دوهمه قوه قابليت او سياست او له بلې خوا هم د اصفهان د دربار وضعيت دده د کاررو ائيه دپاره ښه زمينه تهيه کړې وه خو سره له دې ټولو بيا هم ميرويس له تعجيل او تلواره کار وانخيست او په دې لاره کې ئې سنجيده سنجيده قدمونه اخيستل او دا هم بايد وويل شي چه د ميرويس دا امري سفر نه و، چه د اصفهان دربار ته تي، بلکه لکه ريدي خان مومند (د ميرويس صميمي ملګري) چه پخپل کتاب محمود نامه (۱) کې ليکلي دا ننګ خلورم تنګ و، چه د قوم د آزادۍ دپاره اصفهان ته تللی و، لکه د مير ويس خان د خولې چه وايي :

دا خلورم وار دی چه راځم سلطانه	عرض د ظالم له لاسه کړم سلطانه
که پاچا نه کړي داد خواهي د مظلوم	ظالم حاکم کا ظلم ډير پر محکوم
جور چه ډير سي سلطنت سي برباد	د ظالم قصر بېښا بي بنيا د
ګرګ دی ايله کړ پر رمه سو شپان	جور ستم کا اندی ببجد ګرګين خان
موږ له طاقت نسته چه کړو بهزيدتي	صبر پر ظالم د ظا لم ا ر مني
کا فر کو لای سلطنت سي مدام	که و کړي داد، نه وي جابر پر انام
مګر ظالم خو نسي کړای سلطنت	خالق رحيم دی، ور کوي خلافت :
چاته ؟ چه زړه ئې وي په مهر ودان	د خدای عيال ګڼي پر هغه انسان
سلطانه ! واوره په ښې غوږ داوينا	مه کړه ستم د خلق الله په هر چا
د ستمګارو پای، ورانی دی خراب	د ظلم او رئې کا پخپله تراب

(۱) ريدي خان چه د مير ويس صميمي ملګری، او پخپله غازی کې په ئې مفصل شرح حال راشي يو کتاب د «محمود نامه» په نامه په پښتو نظم کړی دی چه خلور زره بيتونه ر سيږي او ټول هغه واقعات ئې پکښې راوړي چه ده پخپله ليدلي دي، مګر متأسفانه دا کتاب وروسته تر هغه چه سلطان حسين زر طلا وي صفاه ور کړه وراک شوی دی - يوازې يوه برخه ئې چه د ميرويس تګ اصفهان او حج ته او هلته د ميرويس مناجات او خوب ليدل او د مير ويس مړګ ذکر کيندوي په پټه خزانه کې ضبط شوې ده (بينوا)

دمظلوم آه داسې کارې وي ګوره   چه اور ئې له څې دظالم له کوره
سلطانه ! ګوره پر ځان رحم کوه   خپل کلي کور په جور مه وراڼوه »

* * *

دسلطان حسین صفوي دخولې بیاداسې ځواب ور کوی :

« پاچاوېل : زه نسواې کولای چاره   د ګر ګین ظلم و ستم د پاره
که ئې معزول کړم قند هار به بربېږدي   جور و ستم او خپل شعار نه پر ېږدي
ګر ګین خو ګر ګ دی ګر ګ خو ظلم کوي   و یني تو یه هم پسو له خیري
زه هم خائف یم ، چه به څکړم ګر ګین   نامسلمان دی ، ارمني دی بېدین
نه په اسلام کې ځان پابند ګڼینه   نه نصراني نه له عیسی پېرېنه » (١)

* * *

د میرو یس تنګ خج ته : هغه وخت چه دپارس پاچا په لوړ آواز دمیرویس بېګناهي اعلان کړه په دربار کی دده رسوخ یو په دوه تینګ شو ، ترڅه مدې وروسته ئې دبیت الله دزیارت اجازه وغوښتله او دا دلیلونه ئې پیش کړه ، وې ویل :

« . . . ددنیا له مشقتو او تکالیفو څخه ستړی شوی یم ، او بل ناروغه یم ، او دریم خورا ډېر شوق لرم چه دمقدسو ښارونو او ځایونو زیارت و کړم او څو شپې ورځې هلته تیرې کړم او دخدای لوی پاك دربار وو ینم او د مکې او مدینې په زیارت مشرف شم ـ او ترهغه وروسته نو په ریاضت او دعا بوخت شم ـ که اعلیحضرت اجازه را کړی تردې زیارت وروسته نو بیر ته دلته راځم او خپله تو له کورنۍ دقند هار څخه اصفهان ته راولم او دلته ژوند کوم . هو ، که ستاسې خوښه وی خپله تو له قبیله او خپلوان دلته را غوا ړم او امر صادر کړی، چه راسې (٢)

(١) پټه خزانه ١٣٩ مخ (٢) دافغان او پارس جګړه.

څنګه چه سلطان حسین ظاهراً دمذهبي مراسمو ښه پابنده و ، ځکه ئې ونشوای کولای چه دمیر ویس داعزم فسخ کړی او علاوتاً د میرویس له خبرو څخه ډیر خوشاله هم شو ، نووې ویل: «هیڅوك دی په میرویس غرض نلری او نه دی څوك له دې لوی عزمه څخه را ګرزوی » میرویس دخپلو ملګرو سره دمکې خواته روان شو او مکې ته ورسید .

دحجاز بانفوذه او مقدس علماً ئې ولیدل اوهغه تحایف او سوغاتو نه چه ئې دفارس څخه دځان سره راوړی وه هر یوه ته ئې دهغه دنفوذ په مقدار ور کړه . بیانو مدینې ته ولاړ اودهغه ښار مقدس ځایو نه ئې و کتل اودهغه ځای دمعتبرو او بانفوذ و اشخاصو سره ئې هم ملاقات وکړ او هدا یا او تحفې ئې ور وراندی کړې .

* * *

دمیرویس مناجات په مدینه کښې : ربدی خان مومند پخپله محمود نامه کښې لیکی چه په مدینه کښې میر ویس داسی مناجات و کړ چه د لته عیناً هغه منظومه را نقل کوو :

ولاړی ، دشپې ئې په یثرب کافریاد   رسول تهځان ته " چه سوقوم برباد
ستا پر امت راغیء دظلم دوران   واوره رسوله د دې قوم فغان
پښتون خوستا پر نامه ځان کړی فدا   اې خیرالناسه ! واوره ته ئې ندا
وژ غوره دوی ، ته دظالم له لاسه   کړ کین له منځه د پښتون وباسه
ستا په نامه دیء کلمه ګویه پښتون   نه به سی هیڅکله له تانه راستون
مرګ ، وژوندون مو د اسلام دپاره   ستا د دربار ستا د سلام د پاره
مه مو کړه هیر خیرا لوری رسوله !   فخر سکندرنین نورالهدی رسوله!
اوښکی مې څاڅی پردرباریم ولاړ   قوم سو په اور دظلم توله لتاړ
یووار نظر و کړه پرموږ چه سو ونړ   و ظالما نو ته تر څو به یو پړ

ستا لطف ومهر دی شامل پر جهان   هر خراب زړه دی ستا په مهر ودان
که ستا نظر نه وی خراب سو پښتون   په اور د ظلم تور کباب سو پښتون
راغلم له لیري ستا در بار ته نبی   ته می شفیع سه خدای غفار ته نبی
چه پر پښتون قوم نازل که رحمت   کړی ئې خوندی ناموس پخپل مرحمت
لاس د ظالم ئې لهٔ کر یو انه کاندې   وچ سی د ظلم د گند و خیر د نهٔ
ستا شریعت سی تینګ په منځ د پښتون   ورک سی بیداد او کم سی رنځ د پښتون
دا می دیء سوال ولاړ د در ته یمه   محتاج دی تش و لېز نظر ته یمه
د قوم حال کړم در ته عرض په ادب   ته یې باداد د کل عجم او عرب
پیاله تا نلري پښتون خوا له کر   ته یې ملهم د خوږو زړو د پر هر
وژغوره زموږ نام وناموس له بیداد   کړو بې ناموسو ظالمانو بر باد
سر که را پورته زموږ حال وګوره   د ظالم ظلم بد احوال وګوره
نه ئې له تا شرم و حیا سته نبی   نه شرم کاندی له عیسی، ارمنی

عرض می د حال وکا، و تا ته پیشوا
بل څوك مو نسته خوا له ګر په دنیا»

د میرویس خوب لیدل : همداشان ریدی خان په محمودنامه کی راوړی چه

میرویس نیکه تر پوره ته مناجات وروسته په همغه شپه خوب ولید چه حضرت صدیق (رض) او حضرت عمر فاروق (رض) میرویس ته داسی وایی:

«وی ای سپین ږیری نور څه غم مکوه   قوم دی خلاص سو کورت ماتم مکوه
ولاړ سه خپل قوم ته دا زیری کړه ژر   چه د ظالم سو کم نقصان او ضرر
پښتون به خدای کاله ظالمه آزاد   نه به سی ننګه او ناموس ئې برباد
خدای به دا قوم کا په رحم ودان   نوم به ئې وینه مجاهد پر جهان
تل به د خدای په بندګی کیوی لور   څوك به ئې نکا سر به تیښه ورځور

کلمه د محمدای پهوی جاری پداهوا ... ور کوی نوی به په دې لاره کې شاه
څوځي طرفونو د اسلام په بېګړتیا ... نابهسې ورک نوم ددې قوم له تری.»

دقت: ګران استاد! ایا ګې پوهیږی چه په وروسته واقعاتو کښې چه میرویس قندهار ته ولاړشی ددې خوب نقل ګول یا اوروټل په هغه عصر کې د پښتانه ملت په روح کې څه شور پیدا کوی؟

ځکه چه داسې روایات که څه هم حقیقت ونلری دیوه داسې مسلمان ملت په روح کې لکه د پښتانه ملت چه دی سر بېره پر ملي احساساتو پو مذهبی او روحانی تحریک او شور هم پیدا کړی. نو هر کله چه مذهبی او ملی احساسات سره یوځای شول نو نو داسې ملت د خوځیدو او په شور راوستلو په مخ کښې هیڅ بل مانع نشی درېدلای او هر اقدام چه وکړی ددې دوو قوو په اثر حتما یا خو کېږی او یا کامیابیږی.

هغه سوالونه چه میرویس د حجاز علماوو ته وړاندې کړل:

وروسته تر هغه چه ئې د مدینې علماوو ته هم تحفې ور کړې بیرته مکې ته راغی او "د افغان او پارس جګړه" د کتاب لیکونکی لیکی چه میرویس یا حجاز کې د هغه ځای خورا لویو لویو مشهورو ملایانو ته دعوت ور کړ او هغوی ته ئې پټ دخپل زړه رازونه وایه او ددوی څخه ئې تحریری ځوابونه وغوښتل او ورته ئې وویل:

"..موږ د دوو مملکتو ترمنځ واقع شوی یو چه یو د هند امپراطوری ده او بل دفارس مملکت دی موږ د محمد (ص) په دین یو او پر څو قبیلو سره ویشلی شوی یو.

لیکن څه موده دمخه زموږ مملکت ته رافضی او شیعه ګان راغلی دی او د دوی دلاسه ډېر غیر قابل او ناز غمیدونکی ظلمونه ویښو او س ئې د ګرګین په نامه یو رافضی بیګلر ګی چه ډېر ظالم دی زموږ پر سر دولی دی چه خلاف دقانون او عدالت څخه پر موږ او زموږ پر ... لورنیو ظلمونه کوی.

تر په هاسې عقائد ني اې بوږ کړو او د علماوو ! آیا موږ ... سنسرو چه

دخپل دین او ناموس دپاره توری لاس ته پکړو را وباسو ؟

که موږ ددوی پمقابل کې دخدای درضا دپاره دجنګ اعلان وکړو او ددوی

عات کړو آیا ددوی مالونه موږ ته غنګه دي ؟ » (۱)

دهر سوال په مقابل کې ئې مثبت او کافي ځواب ورکړ ... میلسون

دسوالو شکل بلډول بیانوي او لیکي چه داسې وه :

« ۱ : آیا دهغو مسلمانانو دپاره چه پخپلو دیني کارو کښي آزاد نه وي

دتوري پزور ځان آزادول روا دي ؟

۲ : که دیوه ملت مشران ناچاره شي دیوه بېدین باچا سره بیعت وکړي

او هغه باچا د بیعت دلمړني شرطو مراعات ونکړي آیا هغه ملت کولای شي

خپل بیعت فسخ کړي ؟ »

ددې دواړو پوښتنو ځواب ګکئ‌ي د « بلاشك » کلمه و موندله (۲) خو

سرجان مالکم فقط دومره لیکي چه : « . . . درمرته فتاوی ازعلمای اهل‌سنت

گرفت که محاربه باشیعه وقلع وقمع اینطایفه موافق قانون شرع شریف ومطابق

احکام ملت حنیف است » (۳)

پهر صورت حکومت چه میرویس بیرته اصفهان ته راګرزیده دفارس د

حکومت پرخلاف ئې ډېرې مهمې فتواوې دحجاز دعلماوو او روحاني طبقو څخه

پلاس کې وې او بیرته راوګرزید .

---

(۱) دافغان او فارس جګړه

(۲) تاریخ افغانستان ـ دمیلسون ـ دمنشي احمدجان پښتو ترجمه ۲۰۲ مخ

(۳) تاریخ ایران ـ دسرجان مالکم ۱۹۷ مخ

دمیرویس بیرته را گرزیده : میرویس اصفهان ته را وګرزیده ـ دمکي

شخه ئي خپل له خانه سره ټېر خوشبیږیه شیان او عنبر راوړه او هغو کسانو ته ئي

ورانده کړه چه دنفوذ او اعتبار خاوندان وه او دهغو سره ئي ملاقاتونه هم وکړه ،

دهغو په زړو کي ئي کامل نفوذ ومونده . او توله دي یا چاته مقرب کړ ـ دده

دوراندیشي او عقل ئي وستایه او دسلطنتي چارو کي ئي لاره ور کړه (۱) مګر میلیسون

لیکي چه میرویس کشه هم له وزیرانو سره تنګ او راتنګ دراود ، خو په ښکاره

ئي په ملکي معاملو کي مداخله نکوله (۲) اوښائي دادي دیاره ، چه د اصفهان

دربار پرده په ګما نه شي ـ په دي وخت کي کشه هم میرویس خان ته دا شوق

پیدا شوی و ، چه قندهار ته ولاړشي او هغه نقشه چه له خپله خانه سره ئي طرح

کړي وه عملي کړي مګر په دي ملي مرام کي ئي تلوار روانه باله او له خانه سره ئي

فیصله وکړه چه څه موده لا نور هم په اصفهان کي پاته شي .

یو تصادف : په دي وخت کي چه میرویس خان له مکي شخه اصفهان ته را

ګرزیده داسي یو عجیب تصادف واقع شو چه دمیرویس دپلان د عملي کولو دپاره ئي

زمینه خوراښه مستعده کړه او میرویس ته ئي داښه فرصت پلاس ور کړ چه خپل

کاروله پاخه کړي او خپلي نظریې عملي کړي .

واقعه داوه : چه په دي وختو کي " شماخي " ته یو سفیر را ور سید چه دروس

دامپراتور «پتر کبیر» له خوا د اصفهان دربار ته راتلی ـ دا سړی "اسرائیل اوري"

نومیده (۳) او یو سړی و ، چه په اصل ارمني د فارس د " قاپانلوی " و . دا سړی

وروسته تر هغه چه په فرانسه ایتالیا او آلمان کي دڅه وخت څو ونکي په نامه په سیاحت

(۱) دافغان او پارس جګړه . (۲) [illegible] ۲۰۳ مخ

Lockhart (۳)

مشغول و ،دلمري «لئوپولد» دآلمان دامپراطور په عسکرو کي داخل شو، اوورو وروئي په هم هغو عسکرو کي يوجزئي منصب پيدا کړاوخنګه چه يودسيسه کارسړی و، «داتريش» دوزيرانو په دربار کي ئي هم پنبه خلاصه شوه او څنګه چه دشرق اکثري ژبي ئي زده وې نوماموري شو چه اسلامبول ته ولاړشي اوهلته څارو کړي چه ايا عثماني دولت دهغي روغي دمنلو دپاره آماده اوحاضر دی چه اطريش او دهغه متحدينو (آلمان اولهستان او ونيز) ئي پيشنهاد کاوه ؟

اوداهغه روغه ده چه په (۱۱۱ ه) کال ئي تړون وشو .

وروسته تر هغه اسرائيل اري دروس دقيصر خدمت ته راغي، اودهغه په عسکرو کي ئي منصب وموند (۱) خوبيا چه ئي دروس دولت ته پهعثماني مملکت کي ښه خدمتونه و کړه نوئي دهغو خدمتو په عوض کي دپتر کبير څخه خواهش و کړ چه دی دسفير په عنوان دپارس دربارته واستوی ، امپراطور بر څېره پردې چه دده دا خواهش ومانه امرئي و کړ چه هر څومره مال التجاره چه دی او دده ملګري له ځانه سره وړي دګمرکي محصول څخه دی معاف وي(۲) داامر ددې باعث شو چه خورا ډېر ارامنه پرده باندي دخپلي تجارتي ګټي دپاره راغ لځشي. هغه و، چه اسرائيل اري دروس دامپراطور له خوا داصفهان دربار ته معرفي شو، اسرائيل اري تر هغه د مخه چه اصفهان ته و لاړ شي «وينه» ته ولاړ او د تېرو خدمتو له امله ئي داتريش دامپراطور څخه دسلطان حسين پنامه يوه سپارښتنامه واخيستله او له هغه ځايه بياد پاپ دربار «روم» ته ولاړ او پاپ هم د پارس دپاچا پنامه يوخط ور کړ (۳) تر دې ټولو سپارښتنامو وروسته د ډېرو ارمنيانو او روسيانو سره «شماخي» ته وارد شو او دپارس سرحدته را ورسيد.

---

(۱) کاوه (مجله) دوهم کال د ۱۲ شمارې شمیره ۸۷ مخ (۲) ارتخ ا ان سر جان ملکم ۱۹۲ مخ

(۳)

دپارس وزیرانو چه ددې سفیر د راتګ خبر واورید، نو یو سړی ئې ورواستاوه چه ددې سفیر هویت او احوال څانته څرګند کړی او دوی خبر کړی چه دا سفیر څوك دی ؟ او د کم ځای دی ؟ او ملیت ئې څه دی ؟

ددوی سړی چه بیرته راغی، دوی ته ئې وویل چه دا سفیر په ملیت ارمنی دی؛ کم وخت چه دوی دا خبره واوریده ډیر مشوش شول، خصوصاً چه دې سفیر ویلی وه چه دا رمنیانو شهزاده دی. ځکه چه دوی نه غوښته چه یو ارمنی سړی د سفارت په لقب (هغه هم د روس د سفارت پناهه) د اصفهان دربار ته راشی، له دې کبله ئې نو د فرانسه د سفیر «میشل» نامی سره چه د فرانسه د څورلسم لوئی له خوا د تجارتی چارو دپاره په اصفهان کې و، مشوره وکړه او له هغه څخه ئې وغوښتل چه ددې سفیر ملیت او نژاد ښه ورته څرګند کړی او دوی ته دا معلوم کړی چه د روس امپراطور ته په څه نسبت معرفی شوی دی او څه قرابت ورسره لری ؟

د فرانسه سفیر چه هم دا سرائیل اری په رښتیا ښکار خوښ نه و (ځکه چه دې سفیر د هغه لښو پولو اعتماد نامه په لاس کی لرله چه د فرانسویانو سره په جنګ اخته و او هم ئې اروېدلی وه چه اسرائیل اری خیال لری دا سې اسباب راغونډ کړی چه کتابو لیکی کشیشان له پارس څخه وشړل شی (١)

نووې ویل : « ... حقیقتاً دا سفیر نژاداً ارمنی دی – څه تر دې د مخه ئې په فرانسوی عسکرو کې کار کاوه او د فرانسوی عسکرو د بارهٔ ئې کافی درسته له پیاده دوه عسکر پناهه په خدمت کی داخل شو، دغو وظیفو تر اجرا و روسته یو کښته منصب ورکړه شو – څو واره هم جرمنی ته ولاړ او د لښو پولو خصوصی ترجمان و، بیا په روسی خدمت کی شامل شو او د سروانی په عهده مقرر شو او ګجرمنی شهزاده دی د روس «تزار» ته معرفی کړه دادی چه اوس د اصفهان دربار ته دی بو

(١) [illegible]

سفیر په حیث را استولی شوی دی » (۱) :

او د فرانسه سفیر به د خپلو خبرو په ځای کښی داویل چه « د اسرائیل اری طالع هم ده په نامه کښی پټ دی کله چه د نوما توری ور وسته ور اندی شی داسی جمله جوړیږی چه په فرانسوی ئی داسی معنی کیږی « دی پاچا کیږی » (۲) کم بل شی چه د دربار دارا کینو وحشت ئی ډیر اوه د ترهباغ د کلی دیوه سړی Aufwanitsch نامی پیشگوئی وه چه خلکو ته ئی داسی ویل :

« د اسفیر دار منی پاچهانو ته خدای چه ز موږ په کتابو کی ئی د محمد مهدی ګر راغلی دی چه یو وخت به پارس ته راشی او د الخدای به دوه تر تصرف لاندی شی او دا سری خودار منیانو حکومت پخوانی عظمت ته و نور سه تی بر خدای به تشکیلوی »

هغه وخت چه دی شماخی ته راورسیدی ډیر سوه ارمنی کسان ور سره و ه چه دلته سل نور کسان هم ور سره شوه او ویل ئی « زه د پخوانیو ارمنی شاها نو خلف یم » دا ډیر و یا کمه ډیر ژر خپور شو ، او لکه څنګه چه دوی په پخوانیو کتابو کښی لیدلی شوی وه ، دوی ویل : « ډیر ژر دی ، چه دی زموږ پاچاشی ، دی خپل مملکت ته راغلی دی او باید چه حتما زموږ له خوا تقویه شی »

د فرانسه سفیر چه دا ډیره پاګنه واوریده پاچا ته ئی وویل : « دد نیالر منیان دا سری هغه پاچا بولی چه د هغه باره کښی د دوی د کتاب پیشګوئی کړی ده ! » او په خپلو خبرو کښی ئی ډیر مبالغه و کړه او وی ویل چه هر څو ژر کیږی باید دی بلاخره له پته کړه شی . پاچا ډیر په چورت کښی واویده او د ستی ئی اعتماد الدوله راوغوښت مشوره ئی څینی وغوښتله چه د دی سفیر په رانګ کښی څه وائی ؛

اعتماد الدوله ویل : اجازه ور کړی چه راسی ! »

---

(۱) د افغان او پارس جګړه .

Israelorii-Dseraroii(roy)(۲)

چه ده محبس ته وسپارل شي او په يوه جام ئي کار تمام شي . او څکه ده حکوم داسې اقدام و نکړ تر څو ده روسته چه وخت ئي پوره شو بيرته ئي « زار » ته ور واستوي . په دې صورت کښي به ده په حق کښي لوي توهين شوي وي او خورا به سپک شي ځکه چه ده ئي د باغيانو د ياخوا او همدغو دمجلس داور بلولو ديباره دې ځايته ور استولي و ، او نا کام ولاړ ـ . له دې څخه هم بايد ديره ښکاره شي چه داسفير سياسي په دربار کښي قبول نشي احتمال لري چه د گرگين دوړور په شان عقيل خان روسي قونسلګري ته ورسوي او دار منيانو د سر کښي او طغيان باعث شي ـ همغه وخت ولا زمپيږي چه د گرگين د هنګامي پيښان يوه بله هنګامه تود شي او ده پرو خلکو و ينې به توې شي او تر حده زياتي پيسې به ولګولی شي . . .

به هر صورت کوم شي چه په دې وخت کښي مهم او ضروري ښکاري دا دی چه تر هر څه ده څخه بايد خپلو سرحدا تو ته توجه و کړي ـ و ګوري : له يوې خوا که سرحد چي شهزاد ګانو د روس له قيصر څخه د مرستې او ساتنې غوښتنه کړي ده او نظر علي خان د ګرګين دا کا زوي او د ګرجستان والئي روسي دربار ته استولي دی (۱) او له بلې خوا هم پوهيږي چه ګرګين دار مني تبر څخه دی ، څه ليري نه ده چه د روسيانو سره علاقه پيدا کړي ـ هو ، ګرګين فرصت او وخت لټوي چه سر کښي و کړي (لکه ده نه چه ئي هم په نا کامي سره اقدام ختم شو) او هغوي به د خپلي مرستې ديباره راوغواړي او له خپلو ګماونډيانو څخه به استفاده و کړي او يا خپل حکومت د هغه پاچا ته تسليم کړي او د هغه سره قول او تړون و کړي چه ده سره مرسته و کړي او داهم څه ليري نه ښکاري چه پخپله له پښتنو څخه استفاده و کړي هغوي پخپله پارتي او حزب جوړ کړي ـ ځکه زه دلته حاضروم او ده ګار ونه مې ليدل ـ

---

(۱) کاوه مجله ۲ کال ۱۲ شماري ضميمه ۹۸ مخ .

ګرګین له ماشخه کوم مخالفت و نه لید . او نه ما ظلم کړی و ، نګو زما وجود ئې
هلته نه غوښت او زه ئې له هغه ځایه لیری کړم ، څودی پخپل مقصد به کامیابه شی
که زه هلته وای او (خدای دی نه کوی) که واقعه دېښتنو په منځ کښی پېښه شوې
وای په خورا آسانۍ سره ما کولای شوای چه هغه اور مړ کړم په هرصورت که
دا سفیر ومنل شی نود را تلونکی خطر دپاره باید کم از کم دوږ اندیښه او سی او
دده په کار او کړو او عمل پسی ډېر مواظب او څارووسئی ... » (۱)

میرویس په آخر کښی دا هم ووېل چه : « . . . حقیقتاً ډېر نازك وخت دی
که پټو کېږو دروغی او دوستی له لاری غوښتلای چه یو سفیر را واستوی دا اومنی
سړی به ئې نه راا ستاوه په تېره بیا داسی سړی چه دار منیانو د شهزادګی دعوه هم کوی
ځکه نودپارس حکومت ته داضروری ده چه ټول ګرجیان او ارامنه تر نظارت لاندی
و نیسی ځکه چه ډېر مده نه کېږی چه ګرجیان دګرګین تر مشر توب لاندی بغاوت
کړی و ، او اوس چه هم دګرګین دا کارزوی دزار روس په دربار کښی لوړ مقام
لری آیا ددې سفیر را تګ به دګرجیانو او ارمنیانو په روحیاتو کښی خصوصاً د ګرګین
په روح کښی څه تأثیر پیدا کړی ؟ » (۲)

دمیرویس داوینا چه « دافغان او پارس جګړی » د لیکو نکی په عقیده یود
مخو جامعو وینا وشخه وه چه دیوه هوښیار او مقتدر سیاسی سړی څخه چه د لوړ
عقل خاوند وی انتظار کېږده . او وای کولای شوه چه د ګرګین په نسبت دپاچا په
مغزو کښی راز راز افکار پیدا کړی . نوپاچا فکرو کړ : څه و کړی ؟
که ګرګین معزوله کړی محتمل چه دده حکم به و نه منی او دهغه پاچانه به
ځان تسلیم کړی . او که ئې معزوله نکړی هغه تشویش چه دده له وجوده ورته
پیداشوی و ، دده زړه ئې بر آرامه نه پرېښود او تحمل ئې نشو کولای .

---

(۱) دافغان او پارس جګړه مخ (۲) تاریخ افغانستان ـ میلیسون ـ پښتوترجمه ٤ ٢٠ مخ

نوښته ئې و کړه ؟ وروسته تر هغه چه د اسرائیل اری ئې په ډېر مجلل ډول پذیرائی وکړه او اصفهان ته راغئ ، دګرګین دپاره ئې داسی چاره و سنجوله چه هم معزوله شي او هم له اقتداره ولوېږي چاره داوه چه میرویس ئې بیرته دقندهار و کلانترۍ (ریاست بلدیه) په منصب مقرر کړچه هلته د ګرګین د حالاتو مراقبت وکړي او که ئې موقع پیدا کړه دده ځای هم ونیسی (۱) نوهادی هغه میرویس چه دیوسیاسي بندی په حیث تحت الحفظ اصفهان ته لیږلی شوی و اوس دحکمران په حیث وطن ته راځی ـ بنائی چه ګرانو لوستونکو به د هغې پوښتنې ځواب چه خومخه دمخه مو کړی وه (چه دیوه پښتانه مېړه فکر به دیوې کابینې په مقابل کښې څه وکړی ؟) خود په خوده پیدا کړی وی .

خیر په راتلونکو پښو کښې به څو نوری نکتې هم واولی چه دملی زعیم دپیاوړ ماسې افکار لا ښه ځېنې څرګند یږی .

* * *

د میرویس راتګ قندهار ته : په دې ترتیب میرویس د ملی پرو ګرام د عملی کولو دپاره ددېرو آرزو ګانو سره په خوراشوق خپل ګران وطن ته رهی شو او درارهی کېدو په وخت کښې ئې څو مکتوبونه د ګرګین پنامه له ځا نه سره را اخیستی وه چه په هغو کښې پر ګرګین باندی تا کید او سپارښت شوی و ، چه د میرویس بې مشوری به کار نکوی او ده ته به بیرته هغه پخوانی منصب وسپاری او په پراحترام به ئې ګوی ، دده عزت او شرافت به محترم ګڼی حتی اعتماد الدولته میرویس ته په خصوصی توګه ویلی وه چه د ګرګین په کړه او وضعیت پسی دی څارووی او یومهر شوی سند ئې هم ورکړ چه کوم وخت که ضرورت پیښ شی له هغه څخه کار واخلی ـ دیوان بیګ هم څو مکتوبونه ور کړه او په هغه کښې ئې ولیکل چه : « میرویس یوله هغو هوښیارانو خلکو څخه دی چه دپاچا سره ئې ډېر کومکونه کړی دی »

---

(۱) تاریخ افغانستان دمیلیسون اثر دمنشی احمد جان ترجمه ۲۰۵ مخ .

میرویس چه دا مکتوبونه واخیستل نور ئې نو خنډ روان باله وسنې وقندهار ښواته راوخوځېد اوپه لاره کښې ئې په کاروانسرایو اولظامي کلاو کښې په ډېر تجلیل او احترام دېوي تشریفاتي عسکري ټولګي اودېوي دستې موزیك له خوا ښه راغلی کېد لههر پښتون دده په راتګ خوښی کوله او دده د کارو آرزو مندو (۱) څو چه قندهارته را ورسېد .

د میرویس رسېدل قندهار ته : د میرویس په قندهار کښې په ډېری ګرمجوشی، اوحرارت استقبال وشو ' اوټولواهالیو په ورین تندی اوخوشالوزړوده ته «ستړي مشي» وویله ؛ ګرګین که څه هم په ښکاره دده په پذیرائی کښې داهالیوسره ګډون و کړ اودمیرویس احترام ئې پر ځای کړ ' مګرپه زړه کښې له غضبه او کینې څخه سره خوړل کېده او دانتقام لارئې پالټله ' خصوصاً له هغه وخته څخه چه (داصفهان ددربار تهدید نامې اوسپارشنامې ئې واوستلې .)

په دې وخت کښې میرویس دګرګین څخه اجازه واخیستله خپلې کوراوخپلې علاقې ته ولاړ ؛ هلته اکثر خوانین اومشران اودده ملګری دده دملاقات دپاره راغلل اوهم ټولی ټولی خلك دحج د مبار کۍ دپاره ده ته راتلل او ټول پښتانه منتظره وه چه دی څه کوی ؟ اوڅه وایی ؟ غوښته ئې چه پوه شی : میرویس د قوم دنجات اوآزادولو په باب کښې دوی ته څه زېری راوړی دی ؟

ګرګین ددې ملاقاتو اوتګ راتګ څخه بېخبره نه و' مګر دانتقام اخیستلو دپاره ئې غوښته چه یوه پلمه پیدا کړی اوداسې کار و کړی چه میرویس دقوم اواولس په نظر کښې سپك اوذلیل ښکاره کړی . یوه پلمه ئې پیدا کړه هغه داوه :

میرویس یوه لور درلوده چه خورا ډېره ښکلې وه ' چه دسر جان مالکم په اصطلاح ددې دحسن اوښکلیتوب آوازه دخلکو په خولو کښې خپره شوې وه (۲)

---

(۱) د افغان او پارس جګړه مخ [illegible] (۲) تاریخ ایران سر جان مالکم ۱۹۸ مخ

ګرګین میرویس ته چال واستاوه چه دغه لور دده د زوی د ازواج دپاره (۱) د ګرګین ګور ته ور واستوی څنګه چه دا پیغام دحکم په تو ګه ؤ نو میرویس ته غورځیدلی اند یښنه پیدا شوه ــ ځکه چه له یوې خوا داور استول دده له پښتني غیرت سره مخالف وه او بر سېره پر هغه ئې دده قسر دقوم او اولس په نظر کې سپکاوه او له بلې خوا په داسې وخت کښې چه میرویس لاترا وسه پښتانه دخپلې عقیدې او عملیاتو څخه پوره ناوه خبر کړي هدي ــ تر څو ئې امر دول دده هغه طرح کړي نقشه ورو رانوله ــ نو ئې څه و کړه ؟

دقوم مشران او ښتان ئې راغوښته کړه او ملي جرګه ئې جوړه کړه ، چه دا خبره ورته ډ کړي او دملي قانون په قرار تر مشورې وروسته یوه فیصله و کړي .

ځکه چه په پښتنو کښې دا دستور دی چه د ملي کارو دپاره مشوري مجلسونه جوړوي کنځه هم معامله د یو ووه وي په انفرادي تو ګه ئې بیاهم ملي مشورې ته فیصله کړي او نه دوی په عقیده فیصله کېدلای شي ، دا مجلسونه دپښتنو په اصطلاح «جرګه» بولی دا جرګي چه څنګه فیصله و کړي هر پښتون ئې عملي کول نه یوازې لازم بلکه ملي فرض ګڼي ــ دادی چه دپښتنو ملي زعیم هم له دې دستور څخه کار واخیست اودقوم مشران ئې راوبلل .
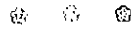
۞ ۞ ۞

لمړی ملي جرګه : میرویس دمخه تر هغه چه ګرګین ته منفي یامثبت ځواب ورکړي دا ولس مشران ئې په کوکران کښې (چه د قندهار په شپږ کروهۍ کښې دغرب خواته واقع او دمیرویس مدفن دی) دمشورې دپاره راوبلل ــ لمړی ئې دګرګین ددې غوښتنې په شاوخوا کښې خبرې شروع کړې ، پښتانه چه طبعاً پر ننګ او ناموس مینان دی لوی او واړه وایي «دنیا ترسر جار سر تر ناموس» نو طبیعي

---

(۱) تتمة البیان د سید جمال الدین افغاني پارسي ترجمه ۷۷ مخ .

دغه چه ددې خبرې داروېدو څخه روحاً متأثره شول، دغیرت و بنی ئې په جوش راغلې او میرویس ئې داور له استوا و څخه سخت منع کړ او مقاومت ته ئې تشویق او ترغیب کړ او پښتنې قسم ئې یاد کړ چه دده په مرسته کښې ترسر او مال تېر شي!
میرویس چه دوی د ځان په شان متأثر ولیدل په زړه کښې ډېر ډېر خوښ شو، مګر په ظاهره ئې دوی ته دصبر توصیه وکړه او وې ویل: «بهتره ده چه بلا په خوب کښې مړه کړو! مګر تاسې ته لازمه ده چه په خپلو خبرو ټینګ سئ، خپل رازپټ وساتئ، او پرما اعتماد ولرئ — یقین وکړئ چه له دښمنانو څخه به سخت انتقام واخلم» (۱)
په دې وخت کښې ملي قائد د رحمان بابا دیوان راواخیست او د فال په توګه ئې خلاص کړ، وې ویل: «راسئ چه د عبدالرحمن بابا قدس سره هم وپوښتو، چه دده دیوان ئې خلاص کړ دا هسې شعرونه و:

زه مکتوب غوندې په پټه خوله ګویایم خاموشي زما لرې کا ترغوغا زما
ګنبت دعشق په تودو زمکه اسان چرې سمندر بویه چه زیست کا په صحرا زما

چه دغه بیتونه ئې ولوستل نو غه مغفور حاجي، وویل: «چه دظالمانو کار تمام دی، اما اوس دستي خاموشي بهتره ده، تو له به په پټه خوله داکو ښښ کړو، چه ظالمان ورکښې چه مناسب وقت راسې، نوبه زه پر تاسې زغ وکړم، هغه وخت باید ټول تیار یو او ظالمان له وطنه وباسو.» (۲)
د ګرګین خبرې اتر، فرمانونه جاري وو، خو په آخر کښې ئې داسې فیصله وکړه چه: «قطعاً د میرویس خان دې ته لور استوله کېږي — مګر دې دپاره چه ګرګین غافل وساتو او په حال خبر نه سي، بالاتحادي دې د میرویس دلور په عوض واستوله شي څو چه د ګرګین دملا کړلو دپاره فرصت پیدا کړو...»
تردې فیصلې وروسته ئې بیا ټولو په قران، توره، ډوډۍ او مالګه قسم وکړ او دخپل قول پر وفائي ئې ټینګ تړون وکړ او وې ویل: «هرڅوک چه له خپلې خبرې

---

(۱) تاریخ ادبیات سراج الملک ۹۸ مخ (۲) پښتو ۹۵ – ۹۶ مخونه

واوېدی «زن طلاق» پهوی ـ دپښتنو په عقیدهٔ دا قسم اشد ترین دقسمودی چه میرویس تهئي دغه په یادولو داو ورکړی .

تر هغه وروسته میرویس بو ه بله نجلۍ چه دده پکور کښې روزل شوې وه دخپلې لورپنامه دګرګین سرای ته واستوله (۱) اوهغې نجلۍ وویل : « زه دمیرویس لور یم !» پهدې تو ګه دګرګین هغه پلمه چه دانتقام اخیستلو دپاره ئې جوړه له بې اثره پاته شوه اوهم ګرګین وغولېده چه میرویس نونورځه په زړه کښې نلري اوروغه غواړي اوبیا دده ظالمو دپاره زمینه مساعده ده. دحـکه ئې نو ترخپله وسه پوري دمیرویس زړه ساته اوپه هر کـار کښې به ئې دده رایې مراعات کاوه

ملي زعیم میرویس خان هم داز بار پوست چه داسې ښکـاره کړي چه د ګرګین ټول مظالم او ستمې ئې چه دده قوم ته رسولي دي هېرې شوي دي اود خپلو یه اظهار ئې داسې حدته ورسوله چه ګرګین پرده باندې کـامل اعتماد پیدا کړ ـ څوچه یوه میاشت وروسته ئې دګرګین دور کولو دپاره دوهمه جرګه جوړه کړه

۞ ۞ ۞

دوهمه ملي جرګه : یوه میاشت وروسته چه دګرګین دظلم اور بیا په زور

کښې شو اولمبې ئې هر لورته خپرې شوې د پښتنو مشر ان په تنګ شول بیا پر میرویس راغونډ شول او د ګرګین دظلم څخه ئې استغاثه و کړه ـ اوبیا د پښتنو یوه ملي جرګه جوړه شوه ، مګر دا پلا د کو کران په کلي کښې نه وه ، بلکه په «مانجه» کښې جوړه شوه چه دقندهار شمالي شرق ته تخمیناً دشلو میلو په فاصله د کـابل پر لار واقع دی او په ښار صفا پورې نښتې دی ، او غالباً دا ځای د میر ویس خان د ښځې یعني دجعفرخان سدوزي د لور ، څـکه چه دا ځـدوده په هغه وخت کښې دسدوزو وه .(۲)

---

(۱) تاریخ افغانستان دمیلیسون ۲۰۶ مخ ـ دسید جمال الدین افغاني دتتمة البیان ترجمه ۷۷ مخ سرجان مالـکم ۱۹۸ مخ .

(۲) تاریخ سلطاني ۷۱ مخ چاپ [illegible]

داجرګه مغه‌وروستنی جرګه وه چه‌د قوم د آزادۍ و نیقه ئې مهروله او خنګه چه ریدی خان په محمود نامه کښې راوړی په‌دې جرګه کښې لاندې مشران او خوانین راغونډ شوی وه (۱):

۱: سیدال‌خان ناصر، چه وروسته دهوتکو ددورې یومهم اوزدور او معروف جنرال او سپه سالار و ـ دده مفصل شرح حال به‌وروسته راشي .

۲: بابوجان بابی ـ چه‌دده شرح حال به‌هم برخپل ځای پوره ذکر شي .

۳: بهادرخان ـ چه‌وروسته به‌ئې شرح حال واولي .

٤: میاجي ـ دده اصلي نوم ملا پیرمحمد میاجی دی چه مفصل حالات به‌ئې په راتلونکو صفحو کښې واولې .

٥: یوسف‌خان ـ دهوتکو لەغښتلو خانانو څخه‌دی چه‌ډیره سیوری کښې اوسیده مګر متأسفانه بې‌لەدې کتابه په‌بل مأخذ کښې ئې ذکر نه‌دی راغلی .

٦: عزیزخان نورزی ـ چه ریدی خان ئې د «دلارام» دپهلوان پناه‌ یادوی نور ذکرئې نسته بناءً چه‌دفراه دنورزو مشر وی .

۷: ګل‌خان‌بابر ـ ددې مشر ذکر هم په بل کتاب کښې په سترګه نشو .

۸: نورخان بریڅ ـ داسړی دبریڅو لەخانانو څخه‌و، اومحتمل چه‌دبنو ر اوك اویا پښتنی بلوچستان و، په‌نورو کتابو کښې دده نوم ونه لید شو .

۹: نصرو خان الکوزی ـ دالکوزی قوم له خانانو څخه و، چه په جلدك کښې اوسیده .

۱۰: یحیی‌خان ـ دملي قائد میرویس خان ورور دی .

۱۱: محمدخان ـ دمیرویس وراره چه‌په‌وروسته وقایعو کښې دحاجی انګو پنامه ډیر مشهور شوی دی اوشرح‌حال به‌ئې وروسته درته‌راشي .

---

(۱) پټه خزانه ١٤٥ ـ ١٤٧ مخونه .

۱۲ : یونس خان کاکړ ـ بنایی چه د ارغسان یا ژوب له خوانینو څخه وی .
په محمود نامه کښې هم دا پورته اشخاص ذکر شوی دی ، مګر د نورو مؤرخینو
له لیکنو څخه څرګندېږی چه علاوه پر دغو اشخاصو نور د بلو څو د قوم مشران
او ملکان هم دې ملی جرګې ته را بلل شوی وه . (۱)

دې جرګې بیا په قرآن کوټې پوری کړې او د وفادارۍ لوړه ئې و کړه ، بیا
نو میرویس د اعتمادالدوله کاغذ دوی ته وروښود او ورته وې ویل: «چه د پارس
حکومت هم د ګرګین څخه خوښ نه دی او ماته اجازه را کړه شوې ده چه ګرګین
له منځه ورك کړم او پښتانه دده له ظلمه وژغورم مګر دا یوه ضمنه صورت کښې امکان
لری چه تاسی ټول په یوه زړه او یوه اراده او یوه ژبه زما سره ملګری شئ» ټولو دده
د امرو د اطاعت قول ورسره وکړ او ده ته ئې د خپلې ملګرتیا پوره اطمینان ورکړ .

تردې وروسته نو میرویس خپل هغه پلان چه ده د خپله ځانه سره سنجولی و ، دوی ته
ووایه ، هغوی هم ټولو دده عاقلانه او مدبرانه پلان و مانه او خوښ ئې کړ د جرګې
له خوا یوه خان ته امر وشو چه ګرګین ته دې مالیه نه ور کوی او خپله طائفه دې
د ګورجیانو پر مقابل پورته کړی ـ دا چه دا طائفه کومه طائفه وه په دې کښې د مؤرخینو
اختلاف دی : د افغان او پارس د جګړې لیکونکی لیکی چه د «بلوڅانو» مشر ته
امر ور کړه شو (۲) مګر تاریخ سلطانی او خورشید جهان د «کاکړو» طائفه ښیی (۳)
او میلیسون بیا د «ترین» قوم یادوی (٤) مګر دا ننګه دده په ځای کښې اختلاف دی
څوك ارغسان ذکر کوی او څوك د بلوچستان علاقه یادوی خو حقیقت ته هم دا دوهم
قول نژدې دی ، ځکه چه د وروسته پېښو څخه څرګندېږی چه جرګې غوښته
د ګرجی عسکر د قندهار څخه یوې لیرې علاقې ته ولیږل شی او ارغسان دومره لیری ندی .

---

(۱) د افغان او فارس جګړه ۰ مخ   (۲) د افغان او پارس جګړه مخ
(۳) تاریخ سلطانی ۷۲ مخ خورشید جهان ۱۳۲ مخ
(٤) تاریخ افغانستان ـ پښتو ترجمه ۲۰۷ مخ

په هرحال دامانی جرگه ترمازیگره جاری وه، او دجرگې شاملینو هر یوه ته وظیفه ورکړله شوه او دلمړی اقدام دپاره لازمه ترتیبات په نظر کښې ونیول شوه دجرگې په پای کښې پردې وخت بیاحاجي میرخان مغفور، لهرحمان بابا څخه دابیتونه ولوستل :

چه آسمان ئې مخ پټ کړی په سحاب و خدای وماوته ښکاره کړه هغه نمر بیا
چه ز قیب راته ترلی په زنځیر و خیال حبیب را بالدې پرا نیت هغه وربیا
په وصال ئې منت بارا وسه رحمانه ! په صدف کښې دخل نشته د گوهر بیا

نقل کا: چه دخدای په قدرت، دغه ورځ پر آسمان اوریځ هم وه، حاجي میر مرحوم دابیتونه ولوستل په هغه گړی لمر ښکاره سو او وریځ ئې له مخه هسته سوه، خلقو هم دغه یوالهی مددوگانه او بیا نو جنت مکان حاجي میرخان خلقوته وویل :

«دادی دخدای تعالی مهر او لطف هم زمونږ ملگری دی، اوس نو وقت دی چه توری له تیکیو وکاږو، او ځانونه له دښمنه وژغورو. » (۱)

۞ ۞ ۞

دمیرویس لمړی اقدام :

دبلو څوا وکالو کړو مشران چه خپلو علاقوته ورسیدل، دستی ئې خپل قومونه پاځول او دمالیې له ورکولو څخه ئې سرونه وغړول گرگین چه دالمړی وارو، چه دداسې شدیداو برملا انکار سره مخامخ کېده سخت قهر ورغی، فورأ ئې تول گرجی جگړن او غښتلی چه پوازی دهمداسې جدی اقداماتو دپاره ساتلی شوی وه دبلوڅو او کاکړو دسر کوبې دپاره ورکړل اوروان شول .

میرویس چه دا وضعیت په ډېر دقت گوت گرگین ته راغی، او د پورتنیو قومو دسر کښې له اهلهٔ ئې تأسف وکړ او د گرجی لښکرو له لېږلو څخه ئې خو ښی څرگندنه کړه، او ضمناً ئې دښاردباندې یوباغ ته گرگین دعوت او میلمه کړ (۲)

---

(۱) پټه خزانه ۹۷ مخ (۲) سرجان مالکم ۱۹۸ مخ ـ دسیدجمال الدین تتمه ۷۸ مخ تاریخ افغانستان میلسون ۲۰۷ مخ.

او په دې ترڅ کښې ئې وويل چه په دې ښاو ستيا کښې غوا ړي دغويلځوم دوه عنبتلي سردارانو دته معرفي کړي چه دحکومت په خدمت کښې شامل شي (۱) گرگين داميلمستيا ومنله. دميلمستيا ورځ را ورسيده: د پښتنو ملي زعيم ميرويس خان دقوم دمشرانو په مصلحت خوتنه پښتانه په خصوصو ځايو کښې سره وويشل چه ملتهدي اشارې او فرصت ته منتظره وي .

گرگين دخپلو ملگرو او خوتنو محافظينو سره دباغ خواته وخوځيد او هلته ورغی؛ ميرويس او دپښتنو نوروغټانو مشرانو پهډېري گرمۍ ده «هر کلی» ووايه او «ښه راغلی» ئې و کړه ميلمستيا ډېره مجلله وه هرډول شراب ددوی دپاره مهيا شوي وه او هر ميلمه دومرې وڅښل چه بې هوښه ولوېدل؛ او يادسيد جمال الدين افغانی په اصطلاح په دې ميلمستيا کښې د ميلمنو د مرگ شراب تهيه شوی وه او پخپله ميرويس ئې ساقي شو . – پر تا کـل شوی وقت د انتقام اشاره يا دوطن دآزادی نږغ چه دا تولی مقدمي او نيرونگونه دهمغه دپاره وه ، دملي زعيم ميرويس له خوا وشو په دې اشاره او نږغ گرگين او د گرگين ملگري دپښتو تر تورو تېر شول او داهغو زروزرو بې گناهو پښتنو دوينو انتقام و ، چه د گرگين دشخصي اميالو اومقاصد و په اثر قرباني شوي وه .

په دې کښې چه د گرگين قاتل څوک و ، په د محمد مهدي شخه بل مؤرخ په دې باب کښې څه نه ليکي ، محمد مهدي په جهان کشاي نادري کښې ليکي چه « مراد خان » نامي د ميرويس په امر گرگين مړ کړی ء (۲) او هم ليکي چه دا مراد خان نامی ترينځی و .

نور مؤرخين په مجموعي حيث د گرگين وژل ذکر کوي - مگر بې له سرجان مالکم ، سيد جمال الدين افغاني او ميليسون نور مؤرخين لکه محمد هوتک ،

(۱) تاريخ افغانستان پښتو ترجمه ۲۰۷ مخ (۲) جهانکشای نادری ٦ مخ .

دافغان او پارس د جګړي لیکونکي او سلطان محمد اونور - د ګر ګین دوژلو وضعیت بل ډول په جلا تو ګه بیانوي یعني دمپلستیا ذکر نکوي - مثلاً سلطان محمد لیکي چه یوه شپه ګر ګین خان د ګا کړو د طائفي دتنبیه دپاره تللی و ، دارغسان د « ده شیخ » په کلی کښي میرویس ابر نور او غلجیانو دشپي یرغل پرو کړاو شهنواز خان ئي دستګیر او کارئي ورتمام کړ (۱) بالعکس بل مؤرخ لیکي چه میرویس تر دوهمي جرګی وروسته د ګر ګین قصر ته ورغی او په بلوڅانو پوری ئي و تړل چه هغو پر نورو پښتنو حمله کړی ده - ګر ګین دستي خپل افسران را وغوښتل او دبلوڅانو دنیولو امرئي ور کړ ، هغوته ئي وویل « زه درر سپېږم » بیائي میرویس ته مخ را واړاوه اووي ویل : « تاسی هم ژرخپله وسله را واخلی اودخپلو نفر یو سره زما سره ولاړشی ځو چه د ګرجی عسکرو سره یو ځای شو او دمخه تر هغه چه غلیم یوه شی یرغل پرو کړو ! » ټول کارونه پهدي حکم ختم شوه مګر میرویس پټ دبلو ځومشرانو ته خبر ور کړ او هغه ئي دغفلت له خوبه و یښ کړه او هغوته ئي خبرور واستاوه چه : « داهم هغه ورځ ده چه موږ او تاسي سره تا کلي وه او تاسي قول راسره کړی و ! »

فوراً میرویس د درو زرو پښتنو سره د ګر ګین رارسید وته معطل و ، اوپه دېری سرانښی ئي د ګر ګین د راتګ انتظار یو ست - تر لږ ګړی وروسته ګر ګین له زرو تنو محافظو سره راورسید - بیله دی چه خبروی دپښتنو ددوو کتارو عسکرو په منځ کښي داخل شو اوله هری خوا محاصره شو او دفرعون په شان د مرګ په دریاب کی ډوب شو او د ټولو عسکرو سره له دنیا ولاړ او یو نفر هم پاتې نشو چه دد ي قربانی خبر قند هار ته یوسی (۲).

خو د پټی خزانی لیکونکی محمد هوتک ــ چه په هوتکی دربار کی روزل شوی دی

(۱) تاریخ سلطانی ۷۲ مخ (۲) دافغان او پارس جګړه مخ

اوددهقول ته باید ډیر اعتبار ور کړه شي په مجهول ډول لیکي چه : « اولس ټول سول او دجنت مکان حاجی میرویس د په قندهار ورننوتل ، او د ښمنان ئې ټول مړه کړل » (۱) کښه هم دا قول د سرجان مالکم ، سید جمال الدین افغانی او میلیسون له قولو سره چه دیپلوماتیا یاد وی تر یوه ځایه پوری منا فی نه دی ، ځکه چه دا مؤرخین هم وایی چه میرویس د ګرګین تر وژلو وروسته سره د نورو مشرانو ښار ته داخل شول ، مګر بیاهم تصریح ئې نه ده کړې .

❀ ❀ ❀

دده ي اقدام نېټه : مؤرخین ددې اقدام په نېټه او تاریخ کښې چه د پښتنو

ملي قائد د آزادۍ غوښتلو په نیت کړی دی ، یا په بل عبارت د ګرګین د وژلو په تاریخ کښې مختلف دی :

شیرمحمد د ۱۱۲۰ هـ د صفری میاشت لیکي (۲) سلطان محمد ۱۱۲۱ هـ د صفری میاشت تاکي (۳) او نواب صمصام الدوله دا اقدام په ۱۱۲۰ هـ کښې بولی (٤) مګر خافی خان چه د خپل وخت حوادث یې تر ۱۱۳۵ هـ پوری لیکلی دی او د هوتکی شاهانو معاصر دی ددې اقدام تاریخ ۱۱۱۹ هـ لیکی وایی پدې تاریخ د هند د ربار محمد اعظم شاه ته د ګرګین د وژلو خبر راورسید (٥) میلیسون د افغانستان په تاریخ کښې ۱۷۰۹ ع = ۱۱۲۱ هـ کال ښوولی دی (٦) او نورالله لارودی د «زندګانی نادر شاه» په کتاب (۱۱۲۱ هـ) کال لیکلی دی (۷) د تر کتازان هند مؤلف بیا (۱۱۲۰ هـ) کال ضبط کړی دی (۸)

---

(۱) پټه خزانه ۹۷ مخ

(۲) خورشید جهان ۱۳۲ مخ (۳) تاریخ سلطانی ۷۲ مخ

(٤) ماثر الامراء ـ ۳ ج ۷۰۱ مخ د کلکتې طبع (٥) منتخب اللباب ۲ ج ٦٤۳ مخ

(٦) د تاریخ افغانستان پښتو ترجمه ۲۰۸ مخ (۷) زندګانی نادرشاه پسر شمشیر ۱ مخ

(۸) تر کتازان هند ٤ ج ١٤٤ مخ
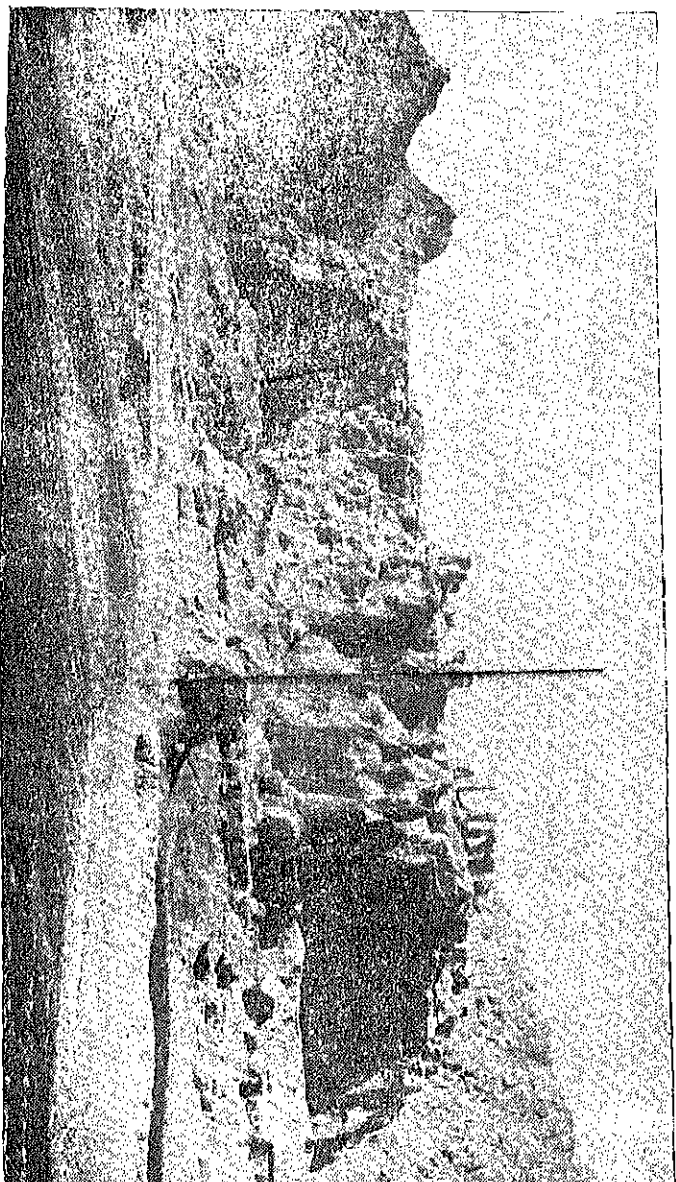
د قندهار زوړ ښار دغره پر سر

مگر تنها هغه کتاب چه موږ له ټولو اشتباهاتو څخه خلاصوي او د هغه قول ترټولو مؤرخینو موثق او د اعتماد وړ دی همدا «پټه خزانه» ده چه مؤلف یې په وقایعو او پېښو کښې حاضر دی او مستقیماً له خپله پلاره روایت کوي او لیکي چه : «په ۲۹ د ذیقعدة‌الحرام سنه (۱۱۱۹) هجري اولس ټول سول او . . .» (۱)
او هغه څه چه ربدی خان په خپله محمود نامه کښې وایي (۲) :

گرگین یې مړ کړا تول گرجي سو کشتار — قوم کړا خلاص له ظلم و جوره غدار
چه داسې کار و کړا حاجي گرندی — د پښتنو ناموس یې وکړا خوندی
کال و بوسل نوس او زر په شمار — خلاص سو له ظلمه د گرگین قندهار

هم ددې مدعا تائید کوي . نو په مؤرخینو کښې هم هغه د خافي خان قول په منتخب‌اللباب کښې درست او د پټې خزانې د روایت سره موافق دی ، ځکه نو د ذیقعدة‌الحرام نوسمه ورځ او (۱۱۱۹ه) کال د گرگین د وژلو تاریخ او هم عموماً د پښتنو د یوه ملي نهضت نیټه او خصوصاً د هوتکو د شهنشاهۍ د تاسیس تاریخ باید وبلل شي او په همدې تاریخ ترڅو لوبې اوږدې وقفې وروسته بیا د پخوانۍ عظمت په شان په افغانستان کښې یو «ملي حکومت» تاسیس کېږي او بیرته د پښتنو مملکت د پښتنو د پاره آزادېږي .

***

د قندهار دښار نیول : گرگین ووژل شو ، مگر د قندهار د ښار نیول او فتح کول لاڅه آسانه کار نه و ، ځکه چه په ښار کې د گرجیانو ډېر عسکر پروت و او د کلا پر برجانو او دروازو یې توپونه ایښي و ه . هغوی کولای شو ه چه هم د میرویس سره مقابله وکړي او هم د ښار خلك د توپکو تر خولو لاندې کړي ، ځکه نو باید داسې چاره سنجولې شوې وای چه نه د ښار خلك پېتل رسیدلي

(۱) پټه خزانه ۹۷ مخ (۲) پټه خزانه ۱۴۸ . ۱۴۹ مخونه .

وای او نه د ښار په نیولو کښې د میرویس آزادي غوښتونکي زلمیان دمقابلې سره مخامخ شوي وای ـ نو دا چاره یوه حربي خدعه وه ، چه میرویس کار ځینې واخیست او هغه داوه چه یوځل مه د ګرګین کسالي راغوښته او ده د ملګرو دګرګین د ملګرو او ساتونکو کسالي واغوستلې او د هغوي په آسو سپاره شول ترغوني ماښام په هغه د ښه به او برم لکه ګرګین چه روانیدی د ښار خوا ته روان شو ـ اونوریې دري زره پښتانه د ښارشاو خوا پټ کښېنول چه دده اشارې ته معطل وي ـ چه د ښار دروازې ته راورسیدل ګرجی پیره دارانو د میرویس پرسوارلی د ګرګین د سرارلی خیال وکړ ، پرې یې ښودل چه ښار ته ننوزي په مجردی چه ښارته ننوتل د دروازې او ګلا پر محافظانو یې یرغل وکړ ، په دې وخت کښې هغه دري زره پښتانه چه د باندې منتظر وه هم ښارته را داخل شول او دګرجیو عسکر یې ټول تارو مار کړل او ښار ئې ونیو او دستې میرویس اعلان وکړ اوجارچي جار وواهه چه :

«دهغه چامال اوځان په امان دی چه ګرجي اوپارسي عسکرورونه سانی او ځای ورنکړي!» (١) د ښار خلکو دا د آزادي اعلان په ډېره خوښۍ واوریده او پوره شرط ئې ومانه ، نورنو متجاوزینو ګرجیانو سر پناه اود ساتنې ځای نه درلود تو لو دمرګ یا کډئي وکولای شوه دښتې پر لور وتړیال او په دې صورت د قندهار ښار چه له څه مدې راهیسې کاله دمنواراو کاله دپارسیانو ستر ګی ور ته سرې وي او حملې به ئې پر کولې بیا دپښتنو دملي حکومت مرکز شو .

په همدې شپه میرویس خدای ته سجده وکړه او وې ویل :

«خدایه ! دابو دهغو لوبو ګناروشتو ، چه مورمانه وصیت کړی و ، او ماته ئې واسپارلی و ، داخو ستا دعبادو اوبند ګانو خدمت و ، چه ماتر سره کړ» (٢)

---

(١) دمبلیسون «دافغانستان تاریخ» پښتو ترجمه ٢٠٩ مخ ـ دسید جمال الدین د تتمة البیان ترجمه ٧٨ مخ مرجان الکبر ١٩٨ مخ (٢) ... ١٢٣ مخ .

درې يمه جرګه او دميرويس وينا : کوم رخت چه قندهار د مخالفينو څخه خالي شو، نو ميرويس د قوم مشران او غټان را وبلل او درېيمه جرګه ئې جوړه کړه يا په عصري عبارت «لويه جرګه» ئې تشکيل کړه، چه ټول را بللي شوي مشران راغونډ شول نو ميرويس ولاړ شو او دا وينا ئې په فصيحه او خوږه لهجه ايراد او بيان کړه :

«پښتنو! په ايمان در ته وايم چه زما مطلب يوازې او يوازې ستاسي آزادي وه او آزادي هغه بې بها نعمت دی چه دهغه د لاس راوستلو دپاره دا ټول چلونه او جنګونه رواوه — تر ګېن لمنځه وړوت .

دقندهار دپښتنو دپاره چه ټل ئې د طاقتور دښمن سره اوږه ور کړې او مقابله کړې ده دهغو عسکرو ټنښتول چه د اصفهان له خوا ګانو څخه تشکيل شوي دي څه ګران کار نه ښکاري (١)

که زما سره لاس يو کړئ او متحد شئ او زما سلا وترئ، زه به ستاسي له غاړې دذلت او مريتوب ځنځير ليري کړم او د آزادۍ او عزت ځنځير به مو د وطن په هر ګوټ او د جهان په ټولو ملتو کښې پورته شي — او د پارس د شيعه ګانو د سلطې جوغ به مو له اوږو بېرته شي (٢)

پرخدای توکل وکړئ — زړونه مو خوشال اوږئ، په داسي حال کښې چه زموږ او ستاسي نيتونه پاک او خالص دي، د لوی خدای په لوړت کړلای شو چه پر غښتليو روافضو باندې بری ومومو .

اوس د پارس دولت دنااهلانو په لاس کښېوتلی دی او له ډېری مودې راهيسته د نړېدو خواته د رومي زه چه په اصفهان کښې وم په ټولو حالاتو ئې خبر وم ددولت غټان پردوو لارو روان دي، په تدبير او رايو کښې يو هيل پر ضد کار کوي او يو دبل د ښېو خاورې سره کاږي، هر فرد ئې د خپل نفس تابع او پيرو دی — د ټولو

(١) دميليسون دافغانستان تاريخ پښتو ترجمه ٢١٠ مخ (٢) مرېوان سالکم ١٩٨ مخ سيد جمال الدين ٧٩ مخ

مشغله همیشه عیش اوعشرت دی ـ دولت او ملت ئې هېر کړی دی ـ هیڅ ستر ګور سړی نهو، چه دمملکت دنظام په باره کښې ئې خوله ښورولې وای .

دخدای لهخوا همبلا وی باندی نازلېدلې چه یوه بلاخارجی ایلچی او سفیرو چه دشیروان او آذربایجان ارمنیان ئې پاغیتوب ته پاڅول، چه په آخر کښې ګرجستان هم دروسیې تابع شو او شاه ئې ددښمنانو له هجوم مخ پر متز لزل و ایا پهداسی حال کښې بیاهم امکان لری چهدوی لازمه تدارکات ونیولای شی ؟

خدای مومل اوساتلی وی دی ـ نو بری اوفتح هم زموږ ده .

(نعوذ بالله) که موږ مقاومت ونشو کولای بیاهم دهغه پاچا زموږ مرستی ته حاضر دی ـ خو که موږ په قربانیو او ځان نثاری سره زیار وباسو هغه ملک او مال چه مونیولی دی اویا ئې نیسو هغه ټول زموږ دی ، نو ایا لازمه ده چه دا ټولی ولیږې چه مو اوس لاس ته راغلی دی بیرته پخپل لاس لهلاسه وباسو ؟؟

دېښتنی لوړ همت ښخه کار واخلیء ، څو (ځلور طلاوی اوقبه) چه هره ورځ پارس تهتللهاوهغه ثروت چهزموږ لهوطنه دپردیو لاس تهورتیء راوسپمووا او نور ثروت لاهم لاس راولو چهخپل ځان بهای کړو اوخپلې اړې په پوره کړو . (۱)

او پر سپره پردې ددې ضاله او ګمراهی دلی ور کول دټولو مسلمینو وظیفه ده او ددوی سره جګړه یوه فی سبیل الله غزاده» (۲)

هاتې وویل او دمکې دملاباو فتو ګانی ئې ملی جرګی ته ښکاره کړې او دی ویل : ـ « ـ د خپلی تیری خبری پر صدق تر دې ښه شاهد نسم پیدا کولای » په پای کښې میرویس خپله وینا په داسې الفاظو پای ته ورسوله چه دیوه سپره وطن دوست دخولې دآزادو زلمیانو دارو پدو سره ودوه اوداسې ئې وویل :ـ

۱ـافغان تاریخې ـ ترکی اثرمخ (۲) سرجان مالکم ۱۹۹ مخ .

« هغه څه چه د غیرت او شریعت مقتضا وه هغه می تاسی ته وویل اوس که ستاسی په مینځ کښې داسی څوك وی چه بیالاهم دمرېتوب ذلت دآزادۍ پر عزت غوره گڼی او دآزادۍ په دې رشته سره چه تاسی ته دآسمان لهخوا راغلې ده ځان نه تړی یعنی آزادی ئې خوښه نهده اود ظالمو ملحدانو خدمت ئې د گرانو پښتنو ورونو تر متابعت خوښ وی- په ډ کهخوله دی ووایی هیڅوك به غرض پهونـکړی؛مگر دومره ده چه داسی څوك‌دی نو زموږ سره دهغوگڼی هیله نـکوی اوزموږ د آزادی خاوری اه قومی ریاست تر پولی دی ها خوا تـه ووزی ـ او د کوم نوی ظالم پاچا تر سیوری لاندی دی ژوند وکـړی » (۱) دپښتنو مشرانو دمیرویس دا وینا په ډېرمینه اود لـګرمیواوریدله ، خصوصاً چه پهدې وینا کی له یوې خوا ددوی پښتنی اوملی احساسات په ښور راوستلی شوی وه ، او له بلی خوائې دا اقدام پر محمدی(ص)شریعت سم او برابربالهاودحجاز دعلماٌو فتواوی‌ئې پخپلو سترگو ولیدلې ـ اوهم لهبلی خواچه څهوخت دگرگین ترسخت فشار لاندی وه ، اوس‌ئې په هوسائۍ ساوئېستله اوهم دبل پلوه دپښتنی طبیعت له مقتضا سره سم له ډېره زخته آزادۍ ته تږی ناست وو ـ نوددې څو عواملو په اثرئې دمیرویس سره پښتو وکړه اودده پر اقدام‌ئې آفرین او شاباش ووایه اویاد « لارودی» پقول‌ئې دمیرویس سره قول وکړچه څوچه‌ئې وروستنی څاڅکی وینه په بدن کې وی دخپلی آزادۍ حاصلولو په لاره کې به زیار باسی او خپل همت به‌نه سپموی اودده له امره به سر نه غړوی ، میرویس چه لهخدایه دا وخت غوښت پخپلو ورلـګو ونـکو وینا‌وئې دپښتنو وینې په جوش را وستلې اوپه آخر کی‌ئې ورته وویل :

---

(۱) دمیلسیون دافغانستان‌تاریخ ۲۱۱مخ ـ سرجان مالـکم ۱۹۹مخ‌ـسیدجمال‌الدین ۷۹ مخ.

« زما ورونو ! الهی انتقام نژدې دی ، پښتانه پهلوانان باید د جور او ستم تر بار لاندې ولاړ نشي . » (۱) په همدې ورځ پښتنو میرویس د ځان مشر و ټاکه — کله هم میرویس د شاهۍ رتبه او حیثیت در لود مګر د هېر ځان د پاچا نوم نه کښېښود (۲) د شاه او شاهۍ د نامه څخه ئې ځان وژغوره او یوازې ئې د « ملي مشر » په نامه اکتفا وکړه چه دا هم د میرویس یوه مخصوصه ممیزه ګڼلای شو او ځینې څرګندېږي چه میرویس دا ټول اقدامات او کړه وړه نه د کوم شخصي غرض د پاره نه وه کړي ، بلکه فقط او فقط د ملي لوړتیا او د ملت د آزادۍ د پاره ئې زیار یوست.

دولجي نیول : د ګرګین تر مرګ څلور ورځې وروسته د سهار مهال چه لا شنه خړه وه د کلا د سر محافظینو دلیري څخه ولیدله چه یوه لویه عسکري رساله د ښار خواته راځي او دا رساله همغه شپږ سوه ګرجي عسکر وه چه د بلو څو او کاکړو د ترټلو د پاره استول شوي وه ؛ د دوی سره ډېرې ولجې وې چه پښتانه ئې چور او چپاو کړي وه او هم دیوه کال مالیه نغدې پیسې ئې ورسره را وړې وې . دوی که څه هم شپږ سوه تنه وه مګر رښتیا خبره هم دا ده چه ډېر جنګیالي او مړني زلمیان وه او د میلسیون په عبارت ډېرو جنګو د دوی څخه او سپنه جوړه کړې وه او د فولاد په شان ئې ټینګ کړي وه (۳) .

دوی د ګرګین د مرګ څخه ناخبره ښار خواته راتله او د ښار له خواهم دوی ته هېڅ نه ویل کېده ، څرچه ښه د ټوپکو او توپو تر خولو لاندې را غله ، نو ناڅاپه د ټوپکو او توپو د ګولیو سره مخامخ شول او په « اوربل » ئې استقبال او ښه راغلې وشوه . په دې وخت کې دوی وپوهېده چه معامله بل راز ده او ښار د لاسه وتلی دی نو ئې په مقاومت شروع وکړه ، که څه هم ماتې وکړه او د میرویس

---

(۱) زندګانی نادرشاه پسر شمشیر ۱۰ مخ (۲) تاریخ سلطانی ۷۲ – ۷۳ مخونه .
(۳) د افغانستان تاریخ – میلسیون ۲۱۲ مخ .

زلمیا او دوی تر گریشك او هیلمند پوری تعقیب کړه او ډیر تاوان ئې
و رور ساوه ټول غنایم او نغدی پیسې ئې ځنی و گرځولې خو بیائې هم د خپل
جلادت او مړانی په اثر و کولای شوه چه تر هیلمند پور پوزی او ځکه چه
دمیرویس لښکر لامنظم نهو ، او هم دمملکت نوری چاری برهم او درهم وی
لازمه ئې و گڼل چه بیر ته قندهار ته راوگرزی او هغو عسکرو و کولای شوه چه
ځانو نه خراسان ته ورسوی او د ډیری خساری تر تحمیل وروسته نجات ومومی
اودا واقعه پارسیانو ته نقل کړی اودهغو وحشت او پریشانی زیاته کړی (۱)

دمیرویس بله وینا اود پښتنو څلرمه جرگه : تر دې وا قعې وروسته
میرویس بیا دپښتنو مشران اوغټان را غونډ کړه او هغه پښتانه ئې هم را وبلل
چه دښاره لیری په غرو کی اوسېدل اوحال ئې ور واستاوه چه : «موږ بریالی شوو
ژر راسیء او زموږ سره یو ، سیء (۲) » چه دهغو مشرانهم راورسېدل نو دڅلرم
وارد پاره جرگه جوړه شوه . لمړی میرویس به پند او نصیحت ، وعد او وعید
خپله وینا شروع کړه اودوی ته ئې دټینگ عزم او استقامت توصیه کوله. له یوې
خوائې پښتنو ته آفرین اوتحسین وایه دعا ئې ورته کوله اوله بلې خوائې دوی
ته سختی پېښی اود پارس متقابله اقدامات یادول ، یعنی ده غوښته چه پښتانه دبیری
او امید په منځ کی وی – څو نه داسی مغروره شی چه د غلیم څخه بې پرواشی
اونه دومره ئې زړونه وخیږی چه بېله شرطه تسلیم وی – بیائې نوداسی وویل :
« . . . حقیقتاً تاسو داسلام ددین په لاره کی یو لوی خدمت پای ته رسولی دی

(۱) دسیدجمال الدین دتتمةالبیان ترجمه ۷۹ مخ .
(۲) دافغانستان تاریخ ، میلسون ۲۱۱ مخ .

سکه مو په مرمرکی کېندلې ده او د قیامت ورځی ته مو ښه نیک عمل پرېښی دی، په هغه لويه ورځ به ستاسی په حسنه اعمالو کښی وشمېرل شی او ستاسی دیادولو باعث به و گرځی . . ددې ښه کار له کبله دی ستاسی خوایه پر تاسی مبارك او ستاسی داروشی ! ستاسی دزیار او همت څخه مشکوریم ـ مگر په دې هم پوهشیء چه هغه فرمان چه گرگین دقتل په باره کښې داعتمادالدوله له خوا تاسی ته ښکاره کړی و، هغه جعلی و ـ او هغه دې خبری پداثر کښې و، چه دینی غیرت زما څخه صبر او تحمل یووړ او زړه می نوبخپل ځان کښې دطاقت اوصبر څرك نشو ایستلای او همدې غیرت اوپښتنوالی زه مجبور کړم چه داسی وکړم .

اوس پر تاسی ـ خو تر دې وروسته پرموږ لازمه دی چه ټول په یوه زړه ، متحد شو دزړه له صدقه یو دبل ملاوتړو او ومحمدی (ص) دین په لاره کښې خپل سراو مال فدا کړو. ځکه چه دا کار چه موږ کړی دی دپارس دشاه په نزد دیو عصیان دی او دپارسیانو په نزد موږ باغیان یو، او دوی به ضرور دانتقام اخستلو په فکر کښې وی او عسکر به راولیږی او په نتیجه کښې (العیاذبالله) کهلاس ئی برسی او بری ومومی دپښتنو ناریننه به ټول ترتیغ وباسی او ښځی او واړهٔ به بندیان دعریانو په توگه بوزی »

په دې وخت کښې یوخان ولاړ شووې ویل :« دپارس دولت ډیرقوی دی او ډېر عسکرلری، دپښتنو داډېر زلمیان به څنگه دهغو مقابله و کولای شی ؟»

میرویس دستی پځواب کښې دا آیهٔ کریمه ور لوست چه : « کم من فئة قلیلة غلبة فئة کثیرة» اودې آیة دمضمون سره ئې موافق دزړه دداډ وېناوی وکړې، څوچه دجرگی دهری خواڅخه دآزادی دساتلو د پاره ږغونه پورته شول او میرویس ئی دځان کاالخوای او مشر وټاکه ټول واك ئې ده ته ور کړ او جرگـه منحله شوه .

په کار ېدل: میرویس دستي پکار شروع وکړه او نوله وسلهچه ورسره وه

او بیائې د ګرجی عسکر و څخه په غنیمت نیولیوه دخپل اولس په زلمیانو ئې وویشله او دمیلیسون په قول ټول وسله جوړونکی کارګرانو ته میرویس امر وکړ چه ډېری وسلې او اسلحې جوړې کړی (۱) او ځینې ئې باروت جوړولو ته وګمارل او بیائې د کلا د دیوالو او حصارونو مرمت کاری شروع کړه، توپخانه ئې منظمه او باقاعده کړه او ټول عسکر تر نظام لاندی راغله (۲)

کوم وخت چه په دي تدابیرو او استحکاماتو مشغول و، نوو ئې غوښته چه څه وخت نور هم داصفهان دربار غافل کړی۔ چه ددفاع دپاره ښه لازمه تر تیبات او تدارکات ونیسی۔ ځکه ئې نو د حربی چل او خدعې له مخه په دستي دپارس دپاچا په نوم یو مکتوب ولیکه ـ په دي مضمون :

دمیرویس مکتوب دپارس پاچاته : (تر القابو وروسته) «په دي تقریب چه تاسی ماته اجازه را کړي وه او دمخه مي جسارت کړی، تاسی ته مې خپل عرض وړاندی کړی و، چه باید ګرګین اوضاع او حالات تر مراقبت او څار لاندی و نیول شی ځکه چه ماویل دده حرکتونه به په مملکت کښې دفتنې سبب شی او س زما هغه پیشګوئی رښتیا شوه، کوم وخت چه زه قندهارته راورسېدم، څه موده تېره نشوه چه دپښتنو قبیلي سرهیوځای شوي او ددي کبله چه د ګرګین د بې ظلم او جور ئې نشو ګاللای نو په پای کښې ئې ګرګین دښار تر کلا راویوست او به یوه کلې کښې په یوه هجوم هغه و واژه ـ بیائې دښار کلاونیوله ـ زه په خپله محکمه مشغول وم، زه ئې دخپلې محکمې څخه راوستلم دخپلو ځانو مشر او رئیس ئې وټاکلم ـ او س ئې دېري او یې دلی او جمعیتونه جوړ کړی دی ـ او نه ښائي چه زما د دولت خیر اندیش غوندی په حق

(۱) دمیلیسون ددي عبارت څخه ښکاری ګندېږی چه هغه وخت په قندهار کښې داسلحه سازی صنعت ښه رواج درلود (۲) دمیلیسون دافغانستان تاریخ ۲۱۱ مخ ۰

کښې اشتباه وکړی ـ بلکه دالاهم دشکر ځای دی چه په داسې نازک او داختلال په وخت کښې کوم ناپوه او ناحق شناس سړی ئې دځان په مشروب نه دی تا کلی او زه ئې و تاکلم چه داهم ستاسی ددولت نیکرغی ده ځکه چه ترڅو چه زه د پښتنو مشر یم ددې اختلال په رفع کولو کښې به دزړه زیار باسم انشاءالله د تدبیر او فکر په واسطه هر مشکل آسانه کیږی او دااور به وروروه مړشی او داهواد به دپخوا په څېر نظام ماهوالمرام پیدا کړی، که په دې خصوص کښې تاسی ته څه وویل شی باید تاسی اهمیت ورنکړی او ددې څواتول احوال او اوضاع مانه را وسپاری او تر یوې مدې پورې باید داغماض العین معامله وشی او نه شائی چه تهور وکړیء او دخود بینانو په خوله وداسې فتنې ته عسکر راولیږیء ـ ځکه چه که عسکر راولیږل شی، تول پښتانه تر لوی اوواړه پورې دمقابلې دپاره پر دوو پښوو لاړ دی، یا به دشاهی عسکر دژوبلېدو او مرگ سره مخامخ شی او یا که بیخی ددې عسکر را و لیږیء دخپل ژوند دساتلو په غرض به خپل مملکت دهندپاچاته تسلیم کړی او دا خبری دا کثرو دخولو هم اورېدلی کیږی ـ له هر داچه په دې وخت کی لازم دی چه ددې غوټې په خلاصولو کښې دتدریج او تأنی او احتیاط څخه کار واخستل شی او دانکته دېر مهمه ده ـ ددې سیمی نظام دې بنده ته تفویض و بولیء ـ کڅه دااشارة جسارت دی مگر سره له دې هم که د اهمال او امهال په صورت دتانی او تدریج دقواعدو او اصولو مراعات وشی دلوی خدای په مرسته او فضل به په کارو کښې ډېر سهولت او آسانی پیښه شی . » (۱)

دې اقدام په اصفهان کښې څه تاثیر وکړ؟ شاه حسین اوده تور هر باریان

چه په دې واقعه خبرشول ، په هغه اندازه چه انتظار کېده متأثر نشول او نه ئې داتصور کاوه چه پښتانه دآزادی لپاره دی ، دوی به وویل : «تاریخی پېښې تکراریږی

---

(۱) افغان تاریخی مخ ـ دافغانو او پارس جگړه مخ .

څنګه چه د مخه هم قندهار دپارس څخه ځان جلا کړی و ، او دهند مغول ئی رابللی وه اوس به هم هغسی شی . مګر کوم وخت چه موږ حمله پرو کړو بیرته زموږ دی » (۱) نود اصفهان دربار ددې په عوض چه قندهارته عسکررا و لیږی یوازی ئې محمدجامی خان دپښتنو د بیرواو او دمیرویس دتهدید د پاره قندهار ته دایلچی او سفیر په حیث را واستاوه چه پښتانه تهدید کړی او دشاه طاعت ته ئی راوبولی دا ایلچی چه قندهار ته راورسید دستی دپارس د دولت د عظمت او قوت او واك لوړی لوړی خبری ئې شروع کړې اوددې اقدام دبدانجام او د پښتنو دخوارېدلو اوذلیل کېدلو ډماموئې وهلې ، چه پښتانه وبیروی مګر دده داخبری پرمیرویس بدی ولګېدلې او دده خبری ئی پرې کړی ورته وې ویل :

« ته چه وایی عقل او حکمت یوازی په ناز او نعمت کی متصوردی؟»
« اویوازی دهوسالی د خاوندانو په ماغزو کی ځای لری ؟ »

« زمـوږ غرونــه هم پـوهان او هـو ښیا ران لــر ی ! »
« که ستا شاه څه نورڅه کـار کو لا ی شوای ـ ستادې : »

«بې معنی او لا طـا ئـلو خبروته ضرورت نه و ! » (۲)

امرئې وکړ چه دایلچی بندی کړی ، دمیلیسون په قول میرویس دده په حبس کښی دوه مقصدونه لرل یو داچه دپارس تیاری اوامادگی وځنډېږی ځکه چه ځواب ته به ډیل ور کـړه شی اوبل دا چه پارسیانو ته معلومه شی چه دی په رضاطاعت نه منی . اودپښتنو د آزادی لوبه شروع شوی ده (۳) او کم دخپلوا کی جنډه چه میرویس جګه کړې ده بیرته به کښته نشی او داصفهان د دربار تطمیح به ددې پښتون نابغه پر روح څه اغیزه و نکړی .

مګر د میرویس داحرکت هم داصفهان په دربار کښی بدتلقی نشواود « سرجان مالـکم » په عبارت دوی ئی دغفلت له خوبه وبښ نکړه اوسربېره پردې چه وائې وربدل

---

(۱) دافغانستان تاریخ – دمیلیسون - پښتو ترجمه ۲۱۲ مخ
(۲) د تمة البیان ترجمه ۸۰ - ۸۱ مخونه ـ اوسرجان مالـکم ۱۹۹ مخ .
(۳) دمیلیسون دافغانستان تاریخ پښتو ترجمه ۲۱۳ مخ

چه د د و ی ا یلچی بندی شوی دی بیائې هم د دوهم وار د پاره محمد خان
د هرات حاکم چه دمیرویس زوړ اشنا او دهیح دلاری ملګری و ، د نما ینده
په حیث میرویس ته راولیږه اودائې یقین و ، چه دده ملګرتیا او خپلوی به د پښتنو
ملی زعیم دخپل ملی او لوړ مقصد څخه را وګرزوی ، مګر کوم وخت چه دا ایلچی قندهار ته
راورسید او میرویس ئې دانقیا د او اطاعت خواته وباله میرویس ورته وویل:

« لوی خدای ته شکر وباسه چه دزړې اشنائی او ملګری حق دی »
« را بــاندی سته او زما ستر ګو ته در بیږی ، که نه وی تا به هم »
دهغه په شان سزا لــیدلې و ای ــــــــــــــ مــګر پــو ه شه : »
« پښتــانه مهــرونه بــه بیاد مریتوب پــه قید کښی و نــه لو بیږ ی »
« زمو ږ تو ځنځیرونــه وشلول او توری له تیــکیو وئیستلی شو ې »
« تر هغــو بــه پــه تیــکیو کــښی و نــه لو یــږی ، څــو چه : »
« ستاسی پاچا مشــکوب او ستاسی مملکت مسلوب شی ! »
« الهی انتقام نژدې دی ، پښتانه پهلوانان دجبار منتــقم »
« د لاس آلات دی چه دپارس د ملحدانو دسزای دپاره ئې »
« انتخاب کړی دی ! » (۱)

کله هم دمحمد خان سره نسبتاً ښه وضعیت وشو ، خو بیاهم حکم وشو چه دی
دیوه معززمیلمه په نامه پمحبس کښی وساتی .

هغه وخت چه داخبر داصفهان دربارته ورسید ، نوهغوی و پوهیدل چه بې له
جنــګه د ښتی لاره نشته ، او د هرات هغه حاکم ئه چه د محمد خان په عوض
مقررشوی و ، په(۱۱۲۲ هـ ــ ۱۷۱۰ع) کال کې امر ور کړچه خپل عسکر د قندهار

---

(۱) سرجان مالــکم (۱۹۹) مخ .

دحملې دپاره چمتو کړیءاو پرقندهار یرغل وکړیء ، دهغه عسکرهم تیار شول او دقندهار خواته وخوځېدل .

مګر میرویس‌هم دپارس د پاچا ددې حکم څخه بې‌خبره نه و ، ده پر پښتنا نه زلمیان ئې دمقابلې دپاره تیار کړی وه ، او دپنځو زرو عسکرو سره د پارسیانو مخ ته وروتل او ترلږ جګړې وروسته ئې دپارس عسکروته سخته ماتې ور کړه تردې ماتې وروسته د پارسیانو لښکر و په انلسومیاشتو کښې څلور لویې حملې وکړې چه په څلورو سرو حملو کښې ناکامه وتښتېدل ؛ او په آخره حمله کښې خو دپارسیانو پنځو زرو عسکرو چه دمحمد خان د تبریز دحاکم ترقوماندانۍ لاندې وه ، د پښتنو دپنځو سوو زلمیانو طاقت را نه وړه ، و تښتېدل او په دې حمله کښې ئې تر زرو تنو ډېر تلفات ور کړه اوپخپله حاکم ددروزامنوسره دپښتنو جنګیالیو پلاس ورغیء (۱) دمحمد مهدی دلیکنې پقرار پښتنو دفراه تر «دلخك» او «دلارام» پورې ملکې بیر ته دپخوا په شان دځان کړې او دده په عبارت «با دلارام‌مرام هم آغوش شد واز منحل کامرانی جرعه نوش» (۲)

دې پر له پسو ماتیو داصفهان ددربار غیظ اوغضب یو په سله کړ، او پوه شول چه دپښتنو سره مقابله کول هغومره آسانه هم‌نه‌وه، لکه هغوی چه‌تصور کړی‌و وپوهېدل چه د پښتنو د آزادۍ پیاله نشول او نسکورول څه دعراقی شرا بو ساغر نه‌دی چه دشاه په‌سلامتۍ‌ئې‌پرسر پورته کړی نو ئې دا لازمه وبلله چه‌باید دپښتنو دپایمالولو دپاره ډېرپوخ اولښکر تهیه‌اوآماده کړی اودې کار څه‌مده‌هم غوښتله ځکه نودیوې خوا دپارس سلطنت په‌لویو حربی ترتیباتو او تدارک تو مشغول شو اوهبلې خوا میرویس‌هم دمقابلې دپاره‌وسائل سنجول، چه‌ددې‌وسائلو څخه یوه وسیله دهند ددربار سره دمیرویس مراوده وه چه پرته‌ئې له‌سره تازه اوټینګه کړه .

---

(۱) دمیلیسون دافغانستان تاریخ ۲۱٤مخ (۲) درهٔ نادره ـ ۳۹مخ .

داستقلال او خپلوا کۍ تر اعلان وروسته دپېرو سیاسي مشکلاتو اوسختیو سره مخامخ شو، ځکه چه دیوې خوا دهند مغولي دربار داوضعیت په ښه ستر گه نه کاته او دپښتنو خپلوا کۍ ئې ځانته لوی خطر باله، لکه «صمصام الدوله» او «خافي خان» مؤرخ چه لیکي: هغه وخت چه دپښتنو داستقلال داعلان خبر دهند مغولي دربار ته راورسید، دهند د ربار ظاهراً دمجبوریت له کبله دپښتنو دا استقلال په رسمیت سره وپېژاند اوخپله خوښي ئې ښکاره کړه او دبل پلوه ئې داصفهان ددربار سره مفاهمې او مخابرې و کړې چه ددې پیښي (چه دخافي خان په تصریح ددواړو ملتو اوهوادو دپاره دصائبي رایي څخه ئې مخالف کار باله) په دفع کې ژر کوښښ و کړي. (۱)

کهٔ هم میرویس خان ته دا وضعیت ښه معلوم و، مګر دخپل سیاست له روبه ئې نه غوښتل چه دهند سره مراوده ونلري او یاد مخنۍ مراو ده قطع کړي ، ځکه چه میرویس د پخوا څخه دهند ددرباره سره مراوده درلوده ، خو لا هغه وخت چه ئې تجارت کاوه دخپل ثروت او بډائي په سبب ئې دهند په دربار کښې ښه شهرت او امتیاز موندلی و او خپل هغه تجارت چه دهند سره ئې درلود ورځ په ورځ زیاتاوه او دهند د وزیرانو او حکمرانانو سره ئې خپلوی اچولي وه، تل به ئې دهغو سره مکاتبه کوله او دصمیمي او اعتمادي خپلواو په واسطه ئې دهغو دمراتبو په قرار هغوی ته سوغاتونه او تحفې لېږلې او دخپل وضعیت څخه ئې هغه خبرول او ځانته ئې جلبول .

نو همدا سبب و، چه په دې وخت کښې ئې هم وغوښته چه دهند دربار ځانته متوجه کړي، که کوم وخت اړتیا حس کړي یوملاتړ ولري او هم ئې غوښته چه په دې وسیله دهند او پارس ددولتو په منځ کې دخلاف نظر تکی پیدا کړي، ددې مفکوري

---

(۱) منتخب اللباب ۳ ٦٤۳ تر ٤٦٦ مخ پوری ۲ ج - ماثر الامراء ۷۰۱ مخ ۳ ج ·

په اثرئې دهند دربارته دا مکتوب ولیکه . (١)

دمیرویس مکتوب دهند دربارته:

«... موږ پښتانه نسبت وتولو ګاونډیانوته دهند دپاچا په ګاونډ یتوب دېر افتخار کوو ـ ځکه چه زموږ په مذهب اودین را شریك دی او له هندې نقطهٔ نظره تینګ امید او اعتماد لرو چه ضرورت په وخت کی به زموږ سره ملګری او مرسته وکړی پښتنو دپارس دپاچا پرخلاف تصمیم کړی دی ـ ځکه چه هغه زموږ دمذهب پرخلاف زموږ سره دجګړې دپاره عسکر را استوی څنګه چه اوس ملته (په هند کی) پوره امنیت دی، نو که یوه دسته عسکر زموږ د کمك دپاره راولیږل شی دلوی خدای په مرحمت بهٔ خپل ددین اومذهب پردښمنانو بری ومومو او پردوی به غالب شو .

پښتانه زرورډی اوښائی چه ځینی مقتضیات به له‌نبه مرغه زموږ سره مرسته وکړی چه دوقشونو (هند اوپښتون) سره دیو ځای کېدلو په وخت کی وکولای شو چه دپارس ځینی توابع دپارس دحکومت پر ضد و پاخوو! » (٢)

کوم وخت چه دا مکتوب دهند پاچاته ورانډی شو، هغه ظاهراً ډیر خوښ اوخوشاله شو، اودمیرویس استازوته ئې دېر دحرمت اوعزت په سترګو وکتل اوښه احترامانه اومعززانه وضعیت ئې ورسره وکړ اودیوه اطمینان بخښه ځواب سره ئې رخصت کړه. مګر په دې ځای کی خافی‌خان دمنتخب‌اللباب مؤلف څه‌قدر داغراق او مبالغی خوانه تللی دی او داسی لیکی چه : میرویس د ښار تر تصرف وروسته «مصلحةً خطبه دقطب‌الدین بهادرشاه په‌نامه دبدنامی درفع اود استحکام دبندو بست دپاره وویله او د کلا دتسخیر طلائی کلی ئې دیوه مکتوب سره او د

(١) دا مکتوب د(١٧٠٩م) کال په آخر کی چه بهادر شاه دهندوستان پرتخت ناست و،دشاه دوزیرانو په‌عنوان لیکلی شوی دی ـ ماخذ دافغان اوپارس جګړه .

(٢) افغان تاریخی‌مخ ـ اودافغان اوپارس جګړه .

کلاداری دسند سره دهند دربارته ولیږله ــ خلد منزل خلعت او د آفرین باد فرمان او د کلاداری سند میرویس ته واستاوه . (۱)

په هرحال میرویس په دې مکتوبو ډېر خوشاله شو اودهند دخوا د کومی پښې څخه بالکل مطمئن شو ' اوبناء چه دمکتوب په لیږلو کښی هم مهم غرض داو چه دقندهار او پښتنو په نسبت دهند ددربار نظریه څانته معلومه کړی چه په هغه باریك وخت کښی ددوی په‌نسبت څه نظریه لری ؟ اوس چه دهند له خوا مطمئن اوبی غمه شو نودملـکی اونظامی چاروسمولو ته‌ئې ملاوتړله اوډېر پارسی مفسدین اوفتنه غوښتونـکی خلك چه لاپه قندهارکی وه لەمنځه وئیستل .

دپارس ۳۱ زره عسکر دخسرو خان په قوماندانی : ومووېل چه دهرات

حاکم محمد خان گرفتاره شو اولښکرئې ماتې وکړه او داموهم ذکر کړه چه د پارسیانو حملی‌بی‌اثره پاته‌شولې‌اوبیا له‌پسی‌شکستونه ئې وخوړل ' اولځکه دپارس حکومت تصمیم وکړ چه یوخورا لوی پوځ قندهار ته را واستوی اووې غوښتل چه په دې پوځ کی دپارس ډېرغښتلی اوجنگجویه او جگړن زلمیان د پښتنو پرمحلی دتجاوز دپاره راغونډشی ' خصوصاً دهغه وخت څخه چه د روسی سفیر اسرائیل اری لـه خوا مطمئن شول . یعنی وروسته تـر هغه‌چه‌داسفیر ئې په احترامانه توگه رخصت کړ د « استراخان » په ښار کی مړشو (۲) چه دهغې خوا څخه دفارسیانو زړونه بی‌غمه شوه نودقندهار دتسخیر دپاره ئې‌لوی‌اقدامات شروع کړه اودا موضوع هاصفهان په دربا کی تر مذا کرې لاندی ونیوله شوه مگر نظریات مختلف وه ' څوپه آخر کی‌په اکثریت فیصله شوه چه : خسروخان د وژل شوی گرگین وراره چه هغه وخت د گرجستان حاکم اوډېرد ماغد اره سړی و ' دلښکرو په قوماندانی مقرر کړشی ' څودخپل آکـا او نورو گرجیانو

(۱) منتخب‌اللباب ۲ ج۳ ٦٤ مخ د کـلـکتی طبع . (۲) د افغان اوپارس جگړه مخ .

دانتقام اخیستلو دپاره د قندهار په ایولو کی ښه زیار و باسی ـ اوهم له دې جهته چه په هغه وخت کی گرجیان په تو ره او جنگ ډېر مشهور وه خپلو دربار یانو دامشوره ور کړه چه باید تول عسکر د گرجستان دهغو علاقو څخه چه دپارس دحکومت پلاس کی دی راغونډشی مگر مخالف حزب ددې نظریې سره مخالفت و کړوي ویل: که تول عسکری گرجی و استول شی او هغه بریالی هم شی ' بنائی چه دپارس دحکومت له متابعته به غاړه وغړوی ' ځکه نو بایدشپږ زره پارسی عسکر هم دعباس قلی بیگ تر قوماندانی لاندی ورسره ولاړشی اوداچه خسرو خان د دوه سوه زره تومانه دلاری دمصرف دپاره غوښتی دی باید پنځوس زره تومانه ور کړه شی » (۱) داقول « دافغان او پارس جگړه » د لیکونکی قول و ' مگر میلیسون په مجموعی توگه لیکی چه دپارسیانو داپوځ یو دیرش زره او دوه سوه تنه زلمیان وه چه له دې جملی څخه یو زرو دوه سوه تنه گرجیان وه او نورلو گلهود د هر فریق څخه پکښی شامل کړشوی وه ـ (۲) په دې ترتیب خسرو خان دیو د یرش زرو او دوه سوه نفرو په اعلی قوماندانی وتا کل شو ' چه قندهار ته ولاړ شی او دخپل آکا انتقام واخلی ؛ خسرو خان هم داامر په ډېری خوښی ، ومانه او په (۱۱۲۳هـ ـ ۱۷۱۳ ع) کـال یادځینو مؤرخینو دلیکنی پقرار په (۱۱۲۲ هـ ـ ۱۷۱۲ ع ـ ۱۷۱۱ ع) کـال د قندهار خوانه په ډېر دبدبه او برم را رهی شو او بی له کومی پیښی فراه ته راورسید ' په فراه کی میشته شو ' مخبران او جاسوسانئې پرمخ واستول چه دمیرویس د لښکر و حال را وړی ' او هغه بیر ته ژر راو گر زیدل ' ځکه پښتنو د گرشك او فراه دمنځ دری خوشی کړی وې.

د خسرو خان نفاق اچول : کوم شی چه ډېرد تأسف و ړد ی او بد بختانه هروخت پردی اوښمنان له دې لاری څخه ښه کـامیاب شوی دی او پښتانه ئې په دې وسیله ښه دربه در کړی دی دپښتنو په منځ کښې دنفاق اچولو فتنه ده ' چه په

(۱) دافغان او پارس جگړه مخ (۲) دمیلیسون د افغانستان تاریخ ۲۱۵ مخ ·

دې وسیله چه د غلیمانو له لاسه شوی دی د دې فتنې په وېښولو ئې زیار ایستلی دی
او کامیاب شوی هم دی — نو خسروخان هم دا فکر درلود چه که د نورو حربي
چالو او آلاتو څخه ئې پوسه شي باید دا «پښتون تباه کړونکي» حربه ورسره آماده
وي او کار ځني واخلي — په دې فکر کښې لا هغه وخت و، چه د پارس څخه ر
وخوځېدی — هغه وخت چه د مشهد څخه لا فراه ته نه و راسېدلی د عبدالله خان سره چه
د حیات سلطان (مشهور په سلطان خد که ابدالی سدوزی خضر خېل) زوی دی
بوځای شو — دا عبدالله خان د هرات د ابدالیو پښتنو په غوښتنه سره د خپل زوی
اسدالله خان سره د ملتان څخه هرات ته راخوځېدلی و (۱) خسروخان دستي د پارس
د حکومت له خوا د هرات په حکومت او مشرتوب مقرر کړ او د قندهار د محاصرې
د پاره ئې کومک ځيني وغوښت — او هم ئې بیا دده په ذهن کښې د ابدالي او غلځی
ورکشوی فکر تحریك کړ، او د قبیلوی اختلاف مرښوی او رئې بیا غوښت چه
د عبدالله خان او میرویس خان ترمنځ بل کړی — او د هرات د ابدالیانو څخه ئې د ډېر
زلمیان چه عبدالله خان ئې په خپله مشرو، راغونډ کړه او د قندهار د محاصرې د پاره ئې
د ځان سره بوتله، مګر خوشبختانه عبدالله خان چه خپل ځان د خپل په مقابل او د پردی
اجانب پر خوا ولید، نو ملي عنعناتو او ملي قانون د ده وجدان ته اجازه ورنکړه چه
د خسروخان پر اوزه ودرېږی او د پښتنو سره جګړه وکړی ځکه چه د پښتنو
د ملي قانون او عنعنه ده چه که هم په خپل منځ کښې زد کېږی او د ښمنی سره
ولری خو کم وخت چه د پردیو او غلیمانو مقابل ته خبره ورسېږی او پر خپلو شخصی
او داخلي بدیو او ګوندیو تېرېږدی او بیا د بل په اتفاق د غلیمانو په مقابل کښې
جنګېږی، هغه وخت چه د پردیو جګړه پای ته ورسېږی بیائې چه بیا د ئا پو هی او
جهالت ا بدبختی په اثر هغه تېره واخیستله شی او د ده ورونو په خپل منځ کی بو د بل
وینې توی کړی .

---

(۱) خورشید جهان ۱۳۲ مخ

نو دا سبب و، چه د ناصري روضة الصفا د ليکني په قرار عبدالله خان پر لاري خسرو خان ته يوه بهانه او پلمه وکړه او سره د خپل لښکره خپل اهل ته ولاړ (۱) او د غلجيو او ابداليو پر شخصي عناد ئې دوره کښېښودله .

د ميرويس آمادگي : د پښتنو ملي زعيم چه د پارسيانو د لوي لښکر څخه خبر شو پښتانه ئې خبر او نور ئې جنګ ته چمتو کړل - امر ئې وکړ چه ټول کښتونه او کروندي ور پرېښي، او حصار ته دي يووړه شي او په دې لاره کښې ئې ډېر زيار ويوست چه مځکي او کروندي توري تشي شي او ټوله غله دي ښار ته پاکو روته ننه ايستله شي .

په دې ترتيب ئې د خوراکي مواد او نور ضروري څيزونه په کافي اندازه راټول کړه او د افغان او پارس د جګړي د ليکونکي په قول د دوو کالو د محاصري د پاره ئې پوره ترتيبات ونيول (۲) او د ښار اکثر خلک چه سپين ږيري يا ښځي وې او د جنګ نه وه د ښار څخه ليري ځايو ته واستول او په تېګولو ږوځايه کي ئې ميشته کړه او هم ئې خپل د سپرو د نظام لويه برخه د داؤد خان (د پټې خزانې د مؤلف پلار) تر قيادت او سپه سالاري لاندې د فراه د دروخواته واستوله، څو وروسته تر هغه چه ئې په فراه، سيستان او ګلستان کې د پښتنو سره مرکې وکړې او د اور زو، بارګزو و او ساګزو ډېر زلميان ئې د ځان ملګري کړه پر خسرو خان ئې چه د فراه څخه راوخوځېده برغل وکا او د هغه سره په جګړه اخته شوه (۳) پخپله ميرويس خان د ډېر والږ وپاو عسکرو سره د هلمند پر غاړه د بست په کنډ وا او د او خرا و کښې د خسرو خان انتظار يوست، کښه هم د پښتنو زلميانو شمېر پوره نه څرګند بيزې خو د مليـون په قول ډېر لږ و، او دی

---

(۱) روضة الصفا ۸ مخ (۲) د افغان او پارس جګړه مخ (۳) پټه خزانه ۱۹۷ مخ .

وایي چه سره ددې چه د پښتنو عسکر ډېرلږو ، بیاهم دامړ نیوفتو حاتو په نشه دومرې مست وه چه دیوډېرش زرواو دوه سوه تنو پارسیانو مقابلې ته حاضرولاړوه (۱) دقندهار محاصره : خسروخان را وړاندې شو ، د هلمند ترغاړو راورسید ؛ دلته

پیادجګړې اوربل شو ، کښه هم ددې جنګ تفصیل ښه معلوم نه دی ، مګر دومره ئې ایکلي دي چه دخسروخان لښکر په ډېرزوروبرغل وکړ او پښتانه چه د هغو لسمه برخه هم نه وه نو ځکه میرویس خسروخان ته موقع ور کړه چه دهلمند له سینده راتېرشي او دقندهار ښارته راورسیږي ؛ قندهار محاصره شو ، مګر میرویس تر محاصرې دباندې پاته شواو دمیلیسون په قول «میرویس دناپلیون په څېر په (۱۸۱٤ ع) دایقین دراود که پرداړا لخلافـه مقابله شروع کړي نو به داسې کـارو وکړي چه دښمن به دماتې او شکست نغاره و نه غږوي (۲) »

پارسیانو ددې محاصرې دټینګولو دپاره هرډول اقدامات وکړه ، مګر کوم شي چه خسروخان اوده عسکروارخطا اوسراسیمه کړه داو ، چه هغوی په دې امید چه دمنې موسم دی غلې اووا ښه ډېرپیدا کیږي دخانه سره ئې هیڅ خوراکه اوآزوغه رااخیستې نه وه ــ دلته چه تول کښتونه او کرهنې له منځه تللي وې اومځکې ئې تشې توري ولیدلې خورا پریشانه او مضطرب شول ، مـګر بیا ئې غوښته داخپل اضطراب پټو ساتي ، خو میرویس ددوی دآذوقې په حال ښه خبرو ، نو دښار ساتونکوته به ئې دصبراوتحمل کـولو توصیې را استولې ؛ کښه هـم د میلیسون په قول دښار ځو کمزوروتنـو د میرویس او نورو پښتنو بې مشورې اومصلحته وغوښتل چه د میرویس سره هغسې معامله وکړي لکه پاریس چه دناپلیون سره وکړه ، یعني وې غوښتل چه دخسرو خان سره خبـرې اترې شروع کړي اوتر ځوشرطو لاندې دروغې معاهده ورسره وتړي ، مګر ددوی دا درخـواست دخسرو خان امیدونه را پاخول اوښارئې دخان وباله

(۱) دمیلسون د افغانستان تاریخ مخ (۲) میلیسون ۲۱۵ مخ .

ځکه ئې د تسلیم بلاشرط څخه انکار وکړ « بلا شرط تسلیم به نه اوري » دښار هغه څو خلک چه د خسرو خان په تصمیم پوه شول او د یوې خوا ئې د میرویس او اولس نارضائي ولیدله او د بلې خوا « بلاشرط تسلیمېدل » غوښتل کېده نو پښېمانه شوه تر بې شرطه تسلیمېدو ئې مرګ غوره وباله او د نورو پښتنو په شان ئې مقابلې ته ملا وتړله او د همت پښې ئې ټینګې کړې او په هره حمله کې ئې د پارس قواوې پرشاوهلې او هم د دېندې له خوا ملي زعیم خپلې ټینې شوی قوې را یو ځای کړې او د سره ئې د بلوڅانو ترینانو او د پښتنو د نورو قبیلو زلمیان راغونډ کړه او د قندهار د جنوب له خوائې د خسرو خان پر پوځ یرغل وکړ او د ښار ساتونکو ته ئې داسې پیغام واستاوه :

« که موږ بې ننګه شو ، او دښمن بریالی شي زموږ څخه به یو هم ژوندی پرې نږدي او »

« بهتره داده چه ټول په مړانه زیار وباسو ، څو چه یا به نېکنامۍ مړه شو او یا »

« پر غلیمانو بري ومومو ! » (۱) دښار پښتنو چه د میرویس دا پیغام واورېد لا ئې د غیرت وینې په جوش راغلې او مقابلې ته ئې ملاوې وتړلې.

د خسرو خان مرګ او د پارسیانو تېښته :

خسرو خان او د ده لښکري د محاصرینو د مقاومت څخه د یوې خوا او د آزوغې او ذخیرې د نه لرلو څخه د بلې خوا د خپل موفقیت او بریالیتوب څخه ورځ په ورځ مأیوس او ناامیده کېدل ، او هم د بلې خوا د میرویس حملو د دوی کار مشکلاوه او د دوی معنویات ئې وروراتول ، او هم سربېره پر دې حملو د ژمي حملې هم نژدې وې ځکه نو دوی نه پوهېدل څه وکړي ؟ _ او سې پاولار سي ؟

په دې وخت کې میرویس پر دوی د ذخیرو د رانګ لارې هم وتړلې خسرو خان

(۱) داستان تر کتازان هند _ څلوم کاځ ۱٤٦ مخ.

چه خپل ټیم اردو یه دې ګېره دارکې له لاسه ایستلی و، که څه هم محاصره یو کال ته رسیدلې وه، مګر بیا ئې هم تر مشورې وروسته د محاصرې څخه لاس و کښیښ غوښته ئې بیرته پارس ته ولاړشي مګر هاردو په منځ کې ئې بې اتفاقي او نفاق پیداشو پارسیانو غوښته دیوې لارې ولاړشي او ګرجیان هم پردوو لارو سره ولاړه په دې وخت کې چه عباس قلی خان دپارس ددربار معتمد دا بې اتفاقي او تجزیه ولیدله قندهار ته راغئ او دپارسیانو داردو ټول حال ئې میرویس ته ووایه (۱) میرویس چه داحال واورېد او د دښمن په دېرې وارخطائي خبر شو، امر ئې و کړ چه دستي اته سوه اوښ په حربي لوازمو بار او تهیه کړي او وروسته تر هغه پخپله د خپلو شپاړس زرو پښتنو زلمیانو سره ئې پر خسروخان حمله و کړه او په ډېر زړورتوب پرورغئ، نو هغه و، چه خسروخان ئې پخپل آکاپسي قبر ته واستاوه، د ګرګین سره یو ځای شو او د پارسي مؤرخینو په اصطلاح «سر در پای قلعه گذاشت» او میرویس خان د ګران وطن صحنه د متجاوزینو له وجوده پاکه کړه او لکه سرجان مالکم او اور مؤرخین چه وائي دیوه پرش زرو اودوه سوو تنو څخه فقط پنځه سوه، یا اوه سوه تنو دهری چابکی تېښتې په اثر خپل ځانونه د پښتنو له تورو او مرګ د خولې څخه خلاص کړه (۲) نور ټول د خپل ناروا تجاوز سزا ولیدله او مړه شول او ددوی ټوله وسلې او حربي تجهیزات د پښتنو لاس ته ورغله.

میرویس پر دې فتح او ډېرې بالادې د لوی خدای شکر ادا کړ او په ډېرې خوښۍ قندهار ته راو ګرزېد او ټولې ولجې ئې په اولس وویشلې.

د میرویس دالویه فتح یا د خسروخان مرګ د روژې په ۲۷ په ۱۱۲۳ ه کال کښېوه (۳ او میلیسون ۱۷۱۳ ع کال لیکلی دی (٤

---

(۱) د افغان او پارس جګړه مخ.

(۲) سرجان مالکم ۲۰٤ مخ ـ میلیسون ۲۱٦ مخ ـ سید جمال الدین ۳٥ مخ زندګانی نادرشاه پسر شمشیر ۱۱ مخ ـ تاریخ ادبیات ایران ـ اثر برون د یاسمی ترجمه ۱۰۱ مخ.

(۳) خورشید جهان ۱۳۲ مخ (٤) میلیسون ۲۱٦ مخ

دپارسیانو د بل لښکر ماتې : دوه کاله وروسته بیا داصفهان دربار یو لښکر

سره جوړ کړ او درستم خان په سرداری ئې دقندهار خواته راواستاوه، مګر څنګه چه ژموږ ملی زعیم دپښتون ملت په اتفاق او مرسته دبرغښتلی شوی و، دی اردو هم څه ونکړه په جنګ کی مغلوب شوه او رستم ددې دپاره چه د خپلو اسلافو کاله په ونشی بیرته پارس ته ونښتید، دپارسیانو داشکست په (۱۱۲۶ هـ ــ ۱۷۱۴ ع) کال و(۱) او هم دا دسلطان حسین او داصفهان ددربار وروستنی کوښښ و، چه پنا کامی تمام شو. مګر سلطان محمد او دجهانکشای نادری مؤلف او دروضة الصفا لیکونکی تر خسرو خان وروسته درستم خان نوم نه اخلی بلکه دده په عوض کی محمد زمان خان شاملو یا دوی چه دده پر لښکر سره دقندهار خواته مأمور شوی و، خو متأسفانه پر لاری ئې نفس وخوت او دمخه تردې چه قندهار ته راورسیږی لحان ئې حق ته تسلیم کړ او لښکر ئې وتښتید (۲) بهرصورت تردې پېښو وروسته میرویس دپښتنو په ملت مستقل او خپلواک او بل مختاره مشرشو او دمیلیسون په قول میرویس لمړی سړی دی چه (بې دهرات له ابدالیو) نور ټول دافغانستان قومونه او قبائل ئې داسی سره متحد کړه چه دمخه نه وه لیدل شوی (۳) او دپښتنو درياست پایتخت ئې د قندهار زوړ ښار و تا که او دمملکت په نظم او نسق ئې شروع و کړه.

د میرویس وفات : دپښتنو ملی قائد او لوی زعیم میرویس تر ډیرو جنګو وروسته چه دمتجاوزینو سره ئې و کړه او هغه ئې دخپلی خاوری څخه وشړل او هم پښتانه ملت زره آزادی ئې بیادروی په نصیب او پښتانه ئې دپخوا په شان آزاد کړه ــ

---

(۱) دمیلیسون دافغانستان تاریخ ـ دپښتو ترجمه ۲۱۷ مخ ـ د ایران د ادبیاتو تاریخ د برون اثر ـ دیاسمی ترجمه ٤ ج ۱۰۱ مخ

(۲) جهانکشای نادری ٦ مخ او روضة الصفای ناصری ـ ۸ ج صفحه نلری ـ تاریخ سلطانی ۷۲ مخ

(۳) میلیسون ـ ۲۱۷ مخ

او دمملکت دغربی ځمکوڅخه ئې ترفراه او سیستان پورې بیرته د پښتنو کړې او دملي وحدت رسۍ ئې بیا وغښتله او ټینګه ئې کړه نو پدې وخت کې داجل استازی راورسید او نه ئې پرېښود چه داستر زعیم خپل نور افکار او آرزوګانې ښه عملي کړي ـ دذیحجة الحرام په ۲۸ ورځ په ۱۱۲۰ ه کال ئې دې استازی ته لبیك وو ایه (۱)

که دده نورې آرزوګانې عملي اشوې او یائې ارت تشکیلات وضع نکړای شوه دا په ښاغلي لوستونکې دده دنه فرصت له جهته ږ ګڼئ، ځکه چه څو لیکې د مخه مو ولیکل چه د پښتنو ملي زعیم په ۱۱۲۶ ه کال دمتجاوزینو له جګړو ووز ګار شو او په ۱۱۲۷ ه یعنې یو کال وروسته ئې وفات وکړ، نو دده د آرزو ګانو او افکارو دعملي کولو د پاره یو کال ډېر کم وخت و ،

دافغان او پارس دجګړې لیکونکې دملي زعیم وفات داسې لیکي :

« دې معروف او دانشمند قهرمان اوه کاله (۲) په قندهار کې حکمراني وکړه او دپارس دډېرې غښتلي او مقتدرې امپراطورۍ په مقابل کې کلك ودرېد او هیڅکله د پارس او د امیدې اند ښنې دده د مخیلې بار یکتر ینه رشته هم متزلزله نکړه ـ څوچه دده قوا دسن داوږوالي په اثر ورو ورو په تحلیل ورسیدل او سورت ئې نا توانه او مریض شو ـ د ده په نارو غۍ ټول پښتانه ویر جن او مغموم شول ، همیشه به دده د پوښتنې د پاره د لې ډلې پښتانه راتله او دده ګټوراو مفید نصیحتو نه ئې اورېدل او په هغوئې عمل کاوه (۳)

دمیرویس ورو ستنۍ خبرې : دپورته لیکونکې دلیکنې په قرار کوم وخت

چه میرویس خپل دحال خرابوالی حس کړنو دپښتنو مشران ئې راوغوښتل او په لاندې لندولنډو جملو کې ئې دا سې وصیت ورته وکړ :

---

(۱) پټه خزانه ۱۰۹ مخ (۲) اصلاً اته کاله دی . (۳) دافغان او پارس جګړه مخ .

«خپل ټول کاروانه خدای تهٔ وسپاریٔ او پرخدای تو کل و کړیٔ !»
«جنګ پهٔمړانه پرمخ بوزیٔ !»
«پهٔهر کار کی شرا فمند انه وضعیت غوره کړیٔ اوخپل پت ساتیٔ !»
«هر کله اوپهٔهر ځای کی سره متحد اوسیٔ !»
«خپل هر رګ اوپله قوی کړیٔ !»
«هیڅکله دیار سیانو اطاعت و نهٔمنیٔ !»
«پهٔهر قوت اوسعیه چهٔممکنه وی خپل دښمنان چهٔپر تاسی حمله کوی پرشا وډیٔ ـ ځکه چهٔستاسی دښمنان ددرباری اختلا فاتو پهٔاثر اوددوی دخلکو دفساد اوخیانت له کبله خوراپهٔتلوار دفنا خوانه روان دی !»
«ددوی دشمېر له دېروالی مهٔ بېرېږیٔ ـ ځکه چهٔتاسی متحد یاست»
«اوپر خدای مو تو کل کړی دی .»
«یقین لرم چهٔددوی بهٔمغلوبه کړیٔ !» (۱)
پهٔدې وخت کی ئی سالنهٔلندهٔ شوه اونو رئی نود خبرو توان نهٔدرلود ؛ پهٔدېر تکلیف ئې ستر ګی رونی کړی اودشهادت تر کلمې دمخهٔئی داوروستی جمله وه چهٔو یویل :

« اصفهان و نیسیٔ: »(۲)

تردې وروسته ئی یوه اوزده ساویستله اودپاك اوسپیڅلی روح مارغه ئی جاودانی ځالی اوعلیین تهٔوالوت (۳) اودآزادی خواهی په دنیا کی ئی لوړمقام اوژوندتی نوم پریښود اوترمرګ وروسته موږته وائی :

« دننګ توته بهٔ میٔ هر هله وی ـ
کهٔپس لهٔمرګه پرمزارراشې وینه!»

(۱) (۲) دافغان اوپارس جګړه مخ (۳) دافغان او پارس جګړه مخ

دده مزار : اوس دده مزار دقندهار دزاړه ښار پهدوه کروهۍ ارځاوی ښار پهشپږ
کروهۍ کې د زاړه ښار دشمال غرب خواته اودنوی ښا غرب پلوته دکوکران په
کلی کېدی ، دده مزار دپښتنو دوړو اولویانو نراوښځو مرجع اوټول پښتانه دده
مزار ته ورځی او دده د روح څخه فیض او مرسته غواړی ، داعلیحضرت
شهید محمدنادرشاه پهوختو کې ددې ملی قائد پرمزار د اعلیحضرت احمد شاهبابا
دگنبدی پهشان یوهعالیشانه گنبدهجوړهشوه چهتاسۍ ئی مقابل عکس وینیء .

هو، پهیوه ملت کې چهدېر لېزحس هم وی خپل ملی نومیالی لههیروی اوتل ئی پخپلو
زړو کې ځای ور کړی وی .

* * *

تر میرویس وروسته

څنګه چه پهدې کتاب کې اصل غرض دملی زعیم اوپښتون قائد میرویس د
ژوندون حالات بیااول دی اودهوتکو دوری مفصل حالات غرض نه دی نوځکه
تر میرویس وروسته حالات خلص او په مجمل طور سره لیکو چه فقط دومره
معلومهشی چه دملی زعیم تروفات وروسته څهوشوه ؟

اوددې برخی مفصل حالات به هم زه په بل کتاب کې ولیکم چه د تاریخ
دعمومی مدیریت له خوا دهوتکو ترله دوره ماته را سپارلې شوېده چه هلتهئې
ولیکم، نوځکه کهدشاهمحمود اوشاهحسین دمیرویس دزامنو دپاچهۍ او جنګو
مفصل بیانات نهوی دلته راغلی گران لوستونکی بهماعفو کړی ، اودهمدې سببه
داصفهان دجنګ تفصیل چه دپښتنو دخوا محاصره شوی و ، دلته نه ځائیږي او
کله چه دهوتکو ترله دوره لیکم هلته بهئې ولیکم .

دمیرویس ورور عبدالعزیز : دمیرویس دوه زامن پاته شوه چه یو ۱۸ کلن
او بل ۱۴ کلن و . ځکه چه دازامن ئې نسبتاً دسن دخوا ز لږ کمسیان وه نو د
میرویس ورور چه عبدالعزیز نومېد دمیرویس پرځای کښېنوست . کڅه هم دده
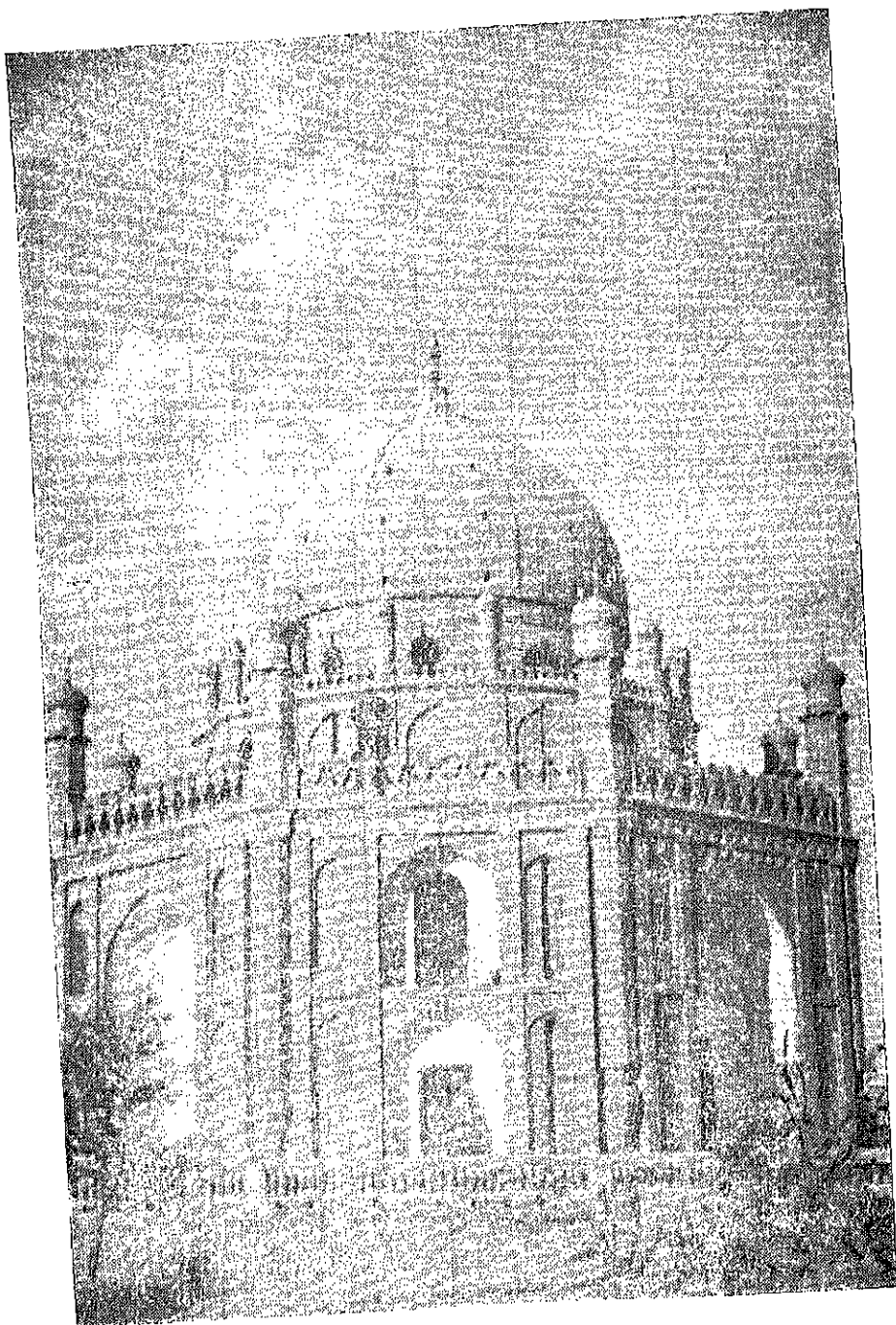
د ملی زعیم میر ویس نیکه هدیره په کوکران کی

نوم ملیسون اوسرجان مالـکم او سیدجمال الدین عبدالله ذکر کړی دی مـګـر
ځکه چه سلطان‌محمد او شیرمحمد او جهانـکشای نادری او روضة‌الصفای ناصری
او پټې خزانې چه دهغو تـکو په دوره کې لیـکـلې شوې ده عبدالعزیز را وړی نو
دلته هم دپټې خزانې قول ته ترجیح ور کړه شو .

دې سرې دورور په شان لوړ همت نه درلـود ' بـلـکـه هوسائی او آرامـې
خوښوونـکی وضعیت ئې‌و ' اود جنـګ شخه ئې کر که کولـه ' نوچه مشر توب
ده ته ورسید دپښتنو مشران ئې را وغوښته ملی جرګه ئې جوړه کړ او پښتنوته
ئې داسی وویل : ـ « تر دې دېرو مشکلاتو او دېرو جنګو وروسته به ښائی
چه تاسی هم زما په شان د پارس د حکومت سره دروغی غوښتو نـکی یاست ؛ او
آرامې به غواړیء ؟ اوس چه‌مې مشر وورور مرحوم‌شو او پښتنوته ئې لوبه سوبه
اوفتـح ګـټلې ده نو که موږ دروغی او صلح غوښتنه وکړو د پارس پاچا به ئې
په دېره خوښی ومنی (۱) »

دده دې خبری دپښتنو په‌منځ کې‌شورماشور جوړ کړ اوهغه حرارت اومحبت‌چه
ئې تر دغه ګړی پخوا عبدالعزیز ته درلود په عمومی نفرت بدل شو اووې ویـل
چه : « موږ هیڅـکله دادبې ننـګـې خبره نشو منلای ـ دا خبره دمیرویس
نیکه دوصیت سره مخالفه ده که د وروور پر قدم نشې تـلای لوروغی ته هم هومره
تلوار مـکوه (۲) » کنځه هم ملی جرګې دده خبره ونه منله مـګـر عبدالعزیز په
پټه دپارس حکومت ته دروغې دالاندی شرطونه داستازی په ذریعه وړاندی کړه :

۱ : پښتانه دی دهغه باج شخه چه‌د ګرګین په‌وخت کې اخیستل کېده معاف وی .

۲ : قندهار ته دی پارسی عسکرنه راځی .

۳ : دپښتنو پاچهی دی همیشه دعبدالعزیز دزامنو اولمسیانو وی . (۳)

---

(۱) دافغان او پارس جګړه مخ . (۲) سرجان مالـکم ۲۰۰ مخ .
(۳) میلیسون ۲۱۹ مخ سرجان مالـکم ۲۰۰ مخ ـ سیدجمال‌الدین تتمة‌البیان ترجمه ۸۳ مخ

څنګه چه پښتنو خپله دا آزادي په خپلو وینو لاس ته راوستلې او راتیولې وه، او څه د عبدالعزیز پدې ناوړه کار خبر شول عبدالعزیز ته ئې ډېرې ستړ ګې سرې شوې، په تېره بیا د میرویس زوی شاه محمود، چه د آ کا دا پیښنها دوله ولیدل د خپلو پښتو پښتنو مشرانو په مشوره ئې د شپې پلې دنیاته واستاوه او دده دپې انګیو جزائې د خپل خنجر په واسطه دده په تېر کې کښېښوله (۱) مګر پټه خزانه وائي چه عبدالعزیز د ملت غم نه خوړ، څو چه په ۱۱۲۹ هـ کال د شپې د نارنج د قصر د بامه خطا سو او را اولوید مړ سو (۲) کڅه هم باید د پټې خزانې دا قول معتبر وباله شي چه لیکوالکي ئې معاصر و، مګر زما په عقیده د همدې جهته چه لیکوالکي د عبدالعزیز معاصر دی نو نه ئې غوښته یا د هغه وخت سیاست تقاضا نکو له چه دده د مرګ نسبت شاه محمود ته ور کړي که نه وی نور تاریخ ټول مورخین متفق دي، دا واقعه د میلیسون په قول د ۱۷۱۶ ع په مارچ پېښه شوه (۳)

د میرویس اولاد: میرویس چه وفات شو دوه ئې زامن (٤) او یوه ئې لور پاته شوه د مشر زوی نوم ئې «محمود» چه اتلس کلن و (۵) د کشر زوی نوم ئې «حسین» چه څوارلس کلن و (٦) د لور نوم ئې «بی بی زینبه» وه (۷) چه د لته به د ډېر لنډه ل‌ډه هر یوه معرفي وکړو:

شاه محمود: شاه محمود د پلار د مرګ په کال کڅه هم اتلس کلن و، مګر بیاهم ډېر مېړه پښتون زلمی و، او پر پلار هم ډېر ګران و ځکه چه د پلار سره په

(۱) میلیسون ۲۲۰ مخ، سرجان مالکم ۲۰۰ مخ - سید جمال الدین ۸۳۹ مخ - تاریخ علی قلی میرزا ۱۲ مخ خورشید جهان ۱۳۲ مخ زندګانی نادرشاه بسرشمشیر ۱۱ مخ او نور...

(۲) پټه خزانه ۱۰۹ مخ (۳) میلیسون ۲۲۰ مخ

(٤) د افغان او پارس جګړې لیکوونکي لیکي چه د میرویس درې زامن پاته شوه مګر د دریم زوی نوم ئې نه دی ذکر کړی مخ (۵) میلیسون ۲۱۷ مخ سرجان مالکم ۱۹۹ مخ

(٦) پټه خزانه ۱۰۹ مخ (۷) پټه خزانه ۱۸۵ مخ

اعلیحضرت شاه محمود د ملي قائد میرویس نیکه
زامن زوی ، چه په پښتنی قوت ئې متجاوزینو ته ماتې
ورکړه او اصفهان ئې فتح کړ . (۱۱۱۰هـ - ۱۱۳۷هـ)

تو لو جگړو کې ملګري و ، او په حربي چارو کې ئې ښه تجربې حاصل کړې وې دپلار تر مرګ وروسته بیا دخپل آکا په خدمت کې ولاړ ، او دپښتنو د کار وبار سره ئې ډېره دلچسپي درلوده (۱) مګر کوم وخت چه ئې دخپل آکا پیشنهاد و لید نو دا کاد کړو ځنځه بیزاره شو او دهغه کار ئې ور تمام کړ ، او ځنګه چه د پارس او قندهار پخوانی رواج و ، چه دښار په هر خوا کې یو یو مناره وه او په هره مناره کې به یوه نغاره د خلکو دخبرولو دپاره پرته وه ، هر وخت چه به یو مهم خبر و ، نو دا نغارې به وډنګېدلې او خلك په راغونډېدل (۲) محمود چه خپل آکا مړ کې نو دا نغارې ئې وډنګولې او خلك راغونډ شول ، محمود دخپل آکا پیشنهاددوی ته وښود او د پارسیا و سره جنګ ئې په آیت او حدیث ثابت کړ او بیائې څرګنده کړه چه دده آکا دخپلې شخصی آرامۍ او خوش ګزرانۍ دپاره غوښته چه پښتانه بیا دپارسیانو تر لاس لاندې اودهغوی مطیع کړی او زموږ مملکت بیا وران شي. تردې وروسته ئې نو ویل چه: «ما هغه وواژه!» (۳) پښتنو چه هغه پیشنهاد واوریت او ورمعلومه شوه چه محمود رشتیا وایي ، نو ده ته ئې آفرین ووایه (٤) او دی ئې دلحان پاچا کړ او دشاهی لقب ئې ور کړ نو «شاه محمود» و باله شو. دا زلمی پښتون دپښتنو پاچا شو او تر ۱۱۳٤ھ کال پورې دافغانستان د پاچا په حیث ئې حکمرانی وکړه او څو واره ئې دپارس او سیستان شرقي برخو ته لښکرې وایستلې څو په ۱۱۳٤ھ کال دپارس دحکومت پایتخت (اصفهان) محاصره کړ او تر اته میاشتې محاصرې وروسته ئې دمحرمې دمیاشتې په ۱۱یا ۱۵ په ۱۱۳۵ هـ ــ ۱۷۲۲ ع کال دصفویانو وروستنی پاچا سلطان حسین خپل ځان او پایتخت د پښتنو لښکرو ته تسلیم کړ (۵) دې پښتون زلمی پاچا دخپلې شهنشاهۍ په وختو کې د اصفهان

---

(۱) دافغانستان او پارس جګړې مخ (۲) (۳) دافغان او پارس جګړه مخ

(٤) (۵) تاریخ سلطانی ، ۷ مخ ـ خورشید جهان ، مرجان الکم ۲۰۹ مخ .

تر فتح وروسته دهری لوئی لښکر کښې وکړې ' څو چه تر دوه میمو کالو پاچهي وروسته دهرات د میاشتې په ۱۲ شپه په ۱۱۳۷ ه کال په اصفهان کې ددماغي ناروغي له کبله ووژل شو . (۱) دافغانو مېړه پښتون په ۲۷ کلنۍ تردنیا تېرشو اود پښتنو په تاریخ کې ئې ځلانده نوم اوتوره پرېښوده (۲)

دده دژوند مفصل حالات او دده دجګړو دمیدانو وضعیت او کوائف به په بل مفصل کتاب کې چه دهوتکو دوره ښېره لیکم کاملاً راوړه شي .

۞ ۞ ۞

شاه حسین : د میرویس دوهم زوی حسین اومېد ' چه د ۱۱۱٤ ه کال دربیع الاول په ۲۳ د کلات په سیوری کې وزېږېد ' د عمر تر دوولسو کلو پورې ئې دفقه او تفسیر او منطق اود بلاغت علوم ولوستل ' هغه وخت چه په ۱۱۳۵ ه کال اعلیحضرت شاه محمود اصفهان فتح کړ ' نوخپل کشر ورور شاه حسین ئې دقندهار پرتخت کښېناوه ؛ اعلیحضرت شاه حسین دهر عالم اراديب اوعلم روزونکی پاچاو ' اودده عصر پر پښتنو باندې په دېرې آرامۍ او راحت تېرشو ' غربي او شمالي خواته ترفراه ' سبزوار او هرات پورې او شرقي خواته ترغزني او ګومل پورې ده حکمراني کوله ' او پرځېره پردې « پښین » شال اود پنجاب داسماعیل خان اوغازي خان دېري هم د شاه حسین په وختو کې فتح شولې (۳) همدارنګه دملتان لته هم دقندهار دقواو له خوا تهدید شوه اودپښتنو پرمخ تنګ دملتان ترحدودو ورسېد (٤) ددې زلمي پاچا دعلم پرورۍ دثبوت دپاره همدا دلیل بس دی چه په شاهي ارګ کې ئې ادبي انجمن تشکیل کړی و '

---

(۱) تاریخ سلطاني ۷۶ مخ - خورشید جهان ۱۳۵ مخ مآثر الامرا ۷۰۱ مخ ۳ ج روضة الصفای ناصري - مګر سید جمال الدین او میلیسون (۱۷۲۵ ع = ۱۱۳۷ ه) لیکلی دی .

(۲) در وضة الصفای ناصري بقول (۲۱) کلن و . (۳) حیات افغاني ۶۷ مخ (٤) سیر المتاخرين ۸۰٤ مخ

اعلیحضرت زلمی پاچا شاه حسین دملی قائد میر ویس نیکه
زوی ، چه هم عالم واو هم تور یالی ه
(١١١٤ه‍ - ١١٥٢ه‍)

او په هفته کې به ئې يوه ورځ دخپل وخت ډېر لوی علما او شاعران او اديبان خپلی کتابخانې ته را بلل ، شعرونه به ئې اورېدل او ادبي مجلسونه به ئې کول شاعرانو ته به ئې سلې ورکولې (۱) چه دهمدې ټولنی په برکت او ددې پاچا پهامر دپښتو گرانبها اثر « پټهخزانه » ميدان ته را ووتله او وليکله شوه او نور ډېر کتابونه په پښتو کې پيدا شوه چه دهوتکو په دوره کې به مکمل وليکل شي . اودی پخپله هم دپښتوژبی ښهشاعرو ، پرملی وزنئې خوازهشعرونه ويل ، ددېعلمدوست پاچا پاچهاهی تر ۱۱٤۹ ه کال پوری دوام وکړ ، څو دهمدې کال درجب په۱۷ نادر افشار دافغانستان خواتهدضبط پخيال راو کوچېد ځکه چه ده ددرې څلورو کالو پرله پسې جگړو په اثر دهرات دابداليو حکومت لهمنځه اخيستیو ، اود پښتنودقواو باقی پا ته برخه ئې هم په پارس او گرجستان کې ماته کړې وه ؛ ځکه ئې نو اوس پسې دقندهاردغلجيود پايمالولو خخه بل کاره در اود ، دکوچنی اختر دمياشتی په دوهمه نادرشاه ترسيستان را تېر شو اود همدې مياشتی په ۱۸ ددلخك اودلارام لهلاری دهيلمند غاړی ته را ورسيد او ددې ځای ترنيولو وروسته دکوچنی اختر په ۲۱ تر هيلمند را پوری ووت د ۱۱٤۹ ه دذیقعدې په اوائلو کنبې دقندهار مستحکمه کلا محاصره کړه . شاهحسين دقندهار زلمی مدافع سره دخپل معروف سپهسالار سيدال خان ناصر سره يو کال او څو مياشتی په مړانه دفاع وکړه او پرې ئې نه ښوده چه : نادر شاه سره دهغه خپل نظامی عظمت پر ښار تصرف وکړی ، د ۱۱۵۰ه دذیحجې لمړی ورځی وې چه دزلمی شاهحسين نظامی طاقت پای ته ورسېد ځکه چه ترهغه دمخه دهوتکو ددورې مشهور او زړور سپه سالار سيدال خان د شاهحسين دزوی « محمد » نامی سره دکلات په کلا کې دنادر دجگړنو پلاس ورغیء اودا نامتو او نومړی سپهسالار دنادر په امرد سترگو دنعمت څخه محروم

(۱) پټهخزانه ۱۱۱ مخ

او رولند کړشو (۱) ځکه او شاه‌حسین هم نادرشاه ته تسلیم شو او دده ددې تسلیمېدو سره ده‌ونکو دشهنشاهي امر هم ولو‌ید او لکه سلطان محمد چه لیکي : زلمي شاه‌حسین تر ۱۵ کالو سلطنت وروسته دنادر شاه په امر د پارس مازندران ته تبعید شو اوهم هلته دنادري قهر په زهرو دبرات په لسمه په (۱۱۴۹ ؟) باید (۱۱۵۲ هـ) وی له دنیا ولاړ (۲)

❀ ❀ ❀

دمیرویس لور میرمن زینبه : میرمن زینبه دملي‌قائد یوه عالمه او محترمه او هوښیاره لوروه ، داسلامي احکامو اوفقي اکثر کتابو نه ئي لوستلي وه ، دفارسي مشهور اومتداول کتب ئي هم ترپایه رسولي وه ، خپل دا تحصیل ئي ههغه وخت دمشهور اولوی عالم ملا نورمحمد غلځي څخه کړی‌و ، چه دي عالم دحرم تولو مخدراتو ته درس وایه ، چه وروسته بیا پخپله میرمن زینبي داوظیفه پر غاړه واخیستله او دحرم‌او نورو نجونو ته به ئي تعلیم کاوه (۳) وایي چه بي‌بي زینبه ډېره هوښیاره میرمن‌وه اودمملکت په اداری چارو هم‌ښه پوهېدله ، خصوصاً د خپل وروړشاه حسین سره‌ئي ډېری‌فکری‌مرستي کولي اودپټي‌خزانې د مؤلف په قول هر کله به ئي دامور و مشکلا ت په صایبي رایي حل کول ارشاه حسین به‌هم ددې په خبرو عمل کاوه او ددې نصیحتو نه به ئي ار و ېدل (۴) بلکه د «تاریخ افاغنه » د لیکوونکي سید ظهورالحسن اوهم‌دسلطان‌محمد له قوله څر گند بزی چه د قندهار د محا صرې په وخت چه نادر شاه محا صره کړی‌و ، هم د حکومت ټوله کار وائي ددې میرمنې پلاس کی‌وه‌اودمحا صرې

---

(۱) سلطاني ۹۲ مخ- نادر نامه قلمي ۱۰۷ مخ- زندگاني نادرشاه پسر شمشیر ۱۰۵ مخ
(۲) سلطاني ۹۰ - ۹۶ مخونه - خورشید جهان ۱۵۶ - ۱۶۱ مخونه - نادر نامه قلمي ۲۰۴ سیرالمتاخرین ۴۸۰
(۳) (۴) پټه خزانه ۱۸۰ مخ د کابل طبع .

په ځای کې هم دا میرمن د ښاره را ووتله او دالادر سره ئې د مقابر کې مذاکره شروع کړه (۱)

برسېره پردې چې دې میرمنې دادب سره همزیاته مینه درلوده ، تل به ئې دشاعرانو قدر کاوه او دپښتو د پښتانه شعراو دیوانونه به ئې لوستل ، پخپله هم ادیبه او شاعره وه ښه ښه خوازه اشعار ئې ویل چه ددې داشعارو څخه یو شعر هغه مرثیه ده چه دخپل ورور شاه محمود په مرګ ئې پرملي وزن ویلې ده او ددې دامنظومه هم دشعري لطافت څخه ډکه ده او هم پښتني روح پکښې دی ، موږ ئې ددې داشعارو دنمونې په تو ګه را نقلوو :

زغ سو چه ورور تېر له دنیا سو نا — قندهار وا ړه په ژړا سو نـا
زړه مې په وير کې مبتلا سو نا — چه شاه محمود له ما جـلا سو نا

* * *

دارون جهان را ته تور تم دی نا — زړه دې ډلنون په تیغ کړم دی نا
هو تک غمجن په دې ماتم دی نا — د پاچهي تاج مو برهم دی نا
چه شاه محمود تېر له دنیا سو نا — قنـدهار وا ړه پـه ژړا سـو نـا

* * *

ځوانو ، مېړه د توري جنګ و نا — ولاړ د کـام په نام ونـګ ر نا
دښمن له ده په وېنو رنګ و نا — پر میدان شیرو ، یا پلنګ و نا
افسوس چه مرګ دده په خوا سو نا — قندهار واړه پـه ژړا سو نـا

* * *

محموده ! نه یو ازې خورځادی — پرمرګ دې تو له کلی کورژادی
خپلوان لا څه ، پاچادي ور ورژادی — لښکر سپاه دی پلی سپور ژادی
پښتون دی ټول په واویلا سو نا — قندهـار واړه پـه ژړا سو نـا

---

(۱) تاریخ افاغنه ـ اردو . دسید ظهورالحسن مو سوی تالیف طبع دهلی ۵ مخ
تاریخ سلطانی ۹۵ مخ

اصفهان پاته تاج تنکور عالمه! چه شاه محمود سو نن په گور عالمه!
د پښتون لمر سو تیاره تور عالمه! رانه د ښمن په کا پېغور عالمه!
چه پاچا ولاړ پښتون گدا سو نا قندهار واړه په ژړا سو نا

* * *

لښکر سو خپور پښتون ولاړ دی اریان په خوړ وړ ځای کا شاه محمود عالیشان
پاته سو تخت و تاج د تول اصفهان زړه ئې راسوړ سو کا خوښی دښمنان
وایی پښتون اوس بې پاچا سو نا قندهار واړه په ژړا سو نا

* * *

آسمانه! بیادی څه ستم کا اخر گند و شلاوه تاجه د پښتون و پیوند
دښمن دی بیاز موز په وېر کا اخور سند چه شاه محمود دی کا په قبر کی بند
پر کور مو وېر شور و غو غا سو نا قند هار واړه په ژړا سو نا

* * *

هو تکو! ژاړی محمود شاه څه سو نا؟ پښتنو! ستاسی لوی سپاه څه سو نا؟
له اصفها نه تر فراه څه سو نا؟ پاچا چه و حشمت پناه څه سو نا؟
د پښتنو پر تم فنا سو نا قند هار واړه په ژړا سو نا

* * *

محموده! ځوان وې ولې ولاړې له ما؟ له تخت و تاجه ته پر څه سوی جلا؟
اصفهان و لی پا تـه سو نالـه تا؟ سر دی را بورته کړه! چه څه کړی اعدا؟
د ښمن ولاړ بیا شاو خواسو نا قند هار واړه په ژړا سو نا

* * *

اورم ناری د غم چه کړینه فریاد پښتون په مرگ د شاه محمود سو برباد
زړونه چه تل په ښادمن سوه ناښاد دساند وزغ دی چه را وړینه ئی باد
ماتم زده پیر و برنا سو نا قندهار واړه په ژړا سو نا

دسفارت په‌توگه دا علیحضرت اشرف دربار ته راولیږه اوپه عوض کې د پښتنو د
دربار څخه هم محمد علی‌خان بلوڅ‌دا یلچي‌گری په‌دولت‌عثمانی دربارته واستول
شو ، او په‌دې توگه ددې دوو دولتو ترمنځ روابط ټینگ شول (۱)

تردې ورو سته نوا علیحضرت شاه اشرف دنادر افشار په جگړو بوخت شواو
ځنگه‌چه‌دپښتنوعسکر لاده‌څخه هرپلوته سره تیت شوی وه او د قندهار څخه هم
کومک نه رارسېدی‌اونادر افشار هم په‌ډېر زورکی و ، نوتر ډېرو سختو سختو
جگړو وروسته پښتانه زلمیان اکثر تباه شول اوا علیحضرت شاه‌اشرف تر پنځو
کالو اواو میاشتو ترپاچهی وروسته دگرمسیر د«ملخان» کلاته چه د هیلمند
پرغاړه ده ولاړ اود هغه ځای‌څخه د کښته بلوڅستان پر لور روان شو ، ته ورغی او هلته
دعبدالله خان بلوڅ‌دزوی لەخواچه ابراهیم‌نومید مړ کړه‌شو ـ دده مرگ د۱۱٤۲ ه
په‌آواخرو کی واقع شوی دی (۲)

* * * *

(۱) تاریخ سلطانی ۷۹مخ ـ دسر پرسی سایکس دایران تاریخ ۷۱ مخ
(۲) تاریخ سلطانی ۸٦ مخ ماثرالامر ـ ۳ ج۷۰٦ مخ ـ دسید جمال الدین تتمه ترجمه
٦٤ مخ تاریخ نظامی ایران اج ۸۰ : مخ ـ نادر نامهٔ قلمی ۹۸مخ

دمیرویس سپه سالاران

او جنګیالی ملګري

اوس چه دمیر ویس داولاد دلنډي معرفي څخه وزګار شوو، نو بایده وه چه دملي قائد هغو غښتلیو او نامتو ملګرو یادونه وکړو چه ددهٔ سره په جګړو کي حاضر او ده دخپل ملي لښکر سپه سالاران یا سالاران بلل وه، هغه دادي :

۱: سیدال خان ناصر :

څنګه چه دپټي خزانی مولف لیکي سیدال خان دا بدال خان زوی او بابړي زی ناصر دی چه پلارئي دوازیخوا سرته په ډیله نومی ځای کي اوسیده. هغه وخت چه سلطان ملخي استقلال وموند نو بابړي زی دابدال خان سره راغلل او په اتغر کي میشته شول (۱) سیدال خان دهوتکو دوری یو مهم او غښتلی او پهلوان نظامي سپه سالارو، او بی مبالغی ویلای شو چه دا پښتون ژنرال د هوتکو د جنګ و ملي هیرو دی ځکه چه دی ددوی په ټولو جګړو کښي شریك و، او مهم جنګونه ئي کړی دی او په ټولو فتوحاتو کي (څه به داخل او څه په خارج کي) دخورا لحلیدونکو کار نامو څښتن دی، او دمحمد هوتك په عبارت « په سخاوت او شجاعت زبدهٔ روزګار سو » دهغه وخته څخه چه میرویس ګرګین مړ کړ سیدال خان ناصر دپښتنو دلښکرو سپه سالارو تا کل شواو دمملکت په حربي او نظامي خدمتو کښي داخل شو. بیا هغه وخت چه صفوی لښکر دقندهار دنیولو دپاره را غله همدا ملي پهلوان دملي قائد له خوا دهغه دمقابلي دپاره ور مخ شو او صفوی لښکرئي څوواره پر له پسي ماتی کړي او ډېر جګړن ئي تري ووژل او دمیرویس خان د وخت په ټولو جنګو کی بریالی او فاتح و (۲) بیا چه ملي زعیم وفات شو اعلیحضرت شاه محمود ددي ملي ژنرال په مرسته اصفهان ونیو او دپښتنو شهنشاهي ئي تشکیل کړه او بیا د شاه محمود تر مرګ وروسته د اعلیحضرت شاه اشرف سره د پارس او عثماني او روسی

(۱) پټه خزانه ۱۶۹ مخ (۲) پټه خزانه ۱۶۹ مخ

ستر گی بایللي نودخپلو خپلواو اوخپلي کورني سره‌دقندهار څخه و کوچید او د کابل د کوهدامن شکردري ته‌راغی‌اودلته له‌دنیا ولاړ ددې‌مړه پښتون‌ژنرال مزاردشکر درې دسیاسنګ په‌مقبره کښې‌دی اودده څخه‌یو زوی د شیرمحمد په نامه پاته‌شو چه‌تراوسه هم‌ددې کورني محترم احفاداو اولادونه هلته اوپه کابل کښې او سي . (۱)

❁ ❁ ❁

د سیدال ادبی‌مقام : څنګه چه پټه خزانه لیکي سیدال خان ناصر علاوه پردې چه‌دجنګ دمیدان مړنی‌و' دادب په‌میدان کښې‌هم لمړی‌سړی‌و' اودتوری سره‌ئې قلم‌هم درلود' ښه‌یوه او ادیب سړی‌و' مر وجه علوم لکه : فقه تفسیر' فصاحت' صرف اونحو اوفارسی کتب ئې لوستلی‌وه (۲) دادبیاتو سره‌ئې ښه‌مینه درلوده اوپه کوم وخت چه‌به‌له جنګه وزګارو شعرونه به ئې و یل' پخپله هم ښه‌شاعرو' اوپرملي‌لحن‌اووزن‌به ئې‌سندری و یلې‌چه‌دلته‌ئې‌یو سندره رانقل کوو :

یار ما له هسی ګران سو	را نېړ تر ټول جهان سو
نور نه وینم په ستر ګو	جهان ټول راته جانان سو

❁ ❁ ❁ ❁

دوې زلفی دی او ږدې کړې	پر مخ دی را خپرې کړې

سرې اشرپي دی په‌تندی باندی سپرې کړې

ګرزی په باغ کې په ګلو او کې نخرې کړې

په اور دی و سو م یا ر ه	راته اور تا زه بو ستان سو

❁ ❁ ❁

---

(۱) دپټی‌خزانې تعلیقات دښاغلي حبیبی لیکنه ۲۵۷ مخ
(۲) پټه خزانه ۱٦۹ مخ

مین چه اشنایی کا   شپه اوورځ به گریانی کا

شهی ده ستمگاره خو شحال زړونه به زخمي کا

لیندی لری دورځیو ، د بانو غشی کاری کا

پر هار می گوره خلقه   د دلبر د تیر نښان سو

❀ ❀ ❀

مین پر لو یو غرو ځی   سر تور په نیمو شپو ځی

ووزی له وطنه وطن پریږدی پر چو لو ځی   فریادو ناري وکا ، په نارو په غلبلو ځی

وصال ئی نصیب نه سو   گوره زړه ډك په ارمان سو

❀ ❀ ❀

ناري وهم عالمه !   د شپي تر صبحه مه

ناتوا نه د بېلتون یم یو گړی نلرم دمه   بیتامی نفس خیژی را خه زما دزړه همدمه

نظر پر ما غریب کړه   چه تاخون می ستا ، په ځان سو

❀ ❀ ❀

شبنم پر گلو ښکاري   زما او ښکی داري داري

خو ناب ځی ستا لغمه زما په مخکي لاري لاري

تمامه شپه کم تیره په ژړا په ناري ناري

ښکاره سوه چه مجنون یم   لیو نتوب می اوس عیان سو

❀ ❀ ❀

بوستا ن ښکلی زیبا دی   رنگین په او ښکو زمادی

د زړه پرهار گلگون دی ، چه بلبل په تماشا دی

په مینه می زړه او چاودی تهوا یی پخندا دی

نتلی دبېلتون یم   زه «سیدال» دامی بیان سو (۱)

---

(۱) پته خزا نه ۱۷۱ ـ ۱۷۳ مخو نه .

۲ـ با بوجان بابی: بابوجان بابی د کرمخان بابی زوی دی، چه په اتغر کې

اوسېدی ـ او یو د هغو غټانو او مشرانو څخه دی چه پهملي جرگو کې د میرویس خان

ملگری، او په جنگو کې دملي زعیم بازو او د پښتنو لښکرو مشرو دې پیاوړی سالار

په هغه وخت چه گرگین وژل کېده له کلاته د برغنیتلي راوستل او د ماشور (۱) له خوائې

د قندهار د ښار حصار و نیو او چه ښار و نیول شو نو د میرویس خان له خوائې په کلات

کې حکومت کیا وه (۲)

په ۱۱۳٤ هـ کال چه اعلیحضرت شاه محمود د اصفهان د نیو لو عزم و کړ نو

بابوجان بابی هم د درو زرو ټنو هوتکو، توخو، ترکو او آکا خیلو سره قندهار ته

راغی او د شاه محمود سره اصفهان ته ولاړ او د پټي خزانې په عبارت بابوجان په ټولو

جنگو کې «هسې مړانه وکړ، چه رستم دوران ئې هېر کړ» (۳)

سلطان محمد لیکي: چه بابوجان د شاه محمود او شاه اشرف په وختو کې د پارس

د لارو بندر حاکم و، او د هوتکو د شهنشاهۍ وروسته قندهار ته راغی، جهانکشای

نادري ئې د «بارو خان» په نامه یادوي. هغه وخت چه نادر افشار د هرات څخه د قندهار

خواته ووت و څپدا و اما ویردی بیگ د کرمان حکمران د ده په امر د گرشك او کلابست

اوري ته مامور شو اعلیحضرت شاه حسین د بابوجان بابی په قیادت او قومانداني

یو لښکر د هغه د مقابلې د پاره ورواستاوه او دې ندور قوماندان د هغو سره جگړې

وکړې او هغه ئې د فرار او رې ته و څغلول او د هېرې ولجې ئې څخه راو گرزولي (٤)

---

(۱) د ماشور کلي د قندهار د اړه ښار جنوب ته او د نوی ښار جنوب غربي پلو ته تخمیناً ۷ میله لری واقع دی. پخوانی د زاړه ښار د جنوبي حصار دروازه د ماشور دروازه بلله.

(۲) (۳) پټه خزانه ۳۰ مخ (٤) تاریخ سلطاني ۸۸ مخ جهانکشای نادري ۱٦٦ مخ.

علاوه پردې بابوجان پښتو عالم او ادیب سړی هم و ، دادب سره ئې مینه درلوده تل به ئې دشعر او دیوا او نه لوستل او پخپله هم شاعرو . ده په ۱۱۲۰ ه کال د «شهااو گلان» هغه قصه په مثنوی نظم کړه چه پښتانه ئې په مجلسو کې نقل کوی او دا کتاب ئې « قصص العاشقین » نومېږی .

د بابو جان د شعر نمونه

عشق

عشق یو همی توریالی دیء چه پرهر ځای ئې سری دیء
دعشق اورهسی سوزان دیء چه سو ځای ئې جهان دیء
زړه بې عشقه کله زړه دیء چه بې عشقه زړه د مړه دیء
پښتانه کاندی متل چه دیء خوږ تر شات عسل
چه « بې عشقه سر کدو دی » تش بې مغزه یو لاهو دی
زړه بې عشقه په کار ندیء هم هر زړه سزا وار نه دیء
چه د عشق وکا خبری کړی په غوږ دا مرغلری

دپا کانو عشق سزا دیء
امانت دا ، دمولا دیء

* * *

۳ : بهادر خان : بهادر خان چه په خزانه ئې « دصدرا کا بر دوران » په لقب یادوی هم یو دهغو غښتلیو خانانو څخه دی چه د گرگین دوژلو په جگړه کې دملی زعیم سره ملگری و (۱) او د هوتکو د دوري ډېر مشهور بهادر او

(۱) ریدی خان په محمود نامه کی وایی ، سیدال اصر ، او بابوجان وبای بل بادرخان و ، دبادرو امسی - (۱٤٥ مخ پټه خزانه)

بوریالی دی . دهوتکو په اکثرو جنګو کی ئې برخه اخیستې‌ده او هری خواته چه‌ئې په جګړه کی مخ شوی دی هغه خوائې اخیستې ده او بریالی شوی دی؛ لکه محمد هوتك چه لیکی بهادر خان د شاه‌حسین په وختو کی هم د لښکرو سالارو ، او «دشال» (۱) او «ژوب» کلاوی ئې فتح کړې اود شاه حسین بازو و ؛ چه وایی شاه‌حسین‌ده ته‌دورور خطاب کاوه او عوامو «امیرالامرأ» باله (۲) بهادر خان په قندهار کی په توره اوښندنه (سخا) ډیر مشهور و ، دده په کرم اوسخاوت غریبان اوبې وزلی ماړه او آسوده وه .

علاوه پر توره او سخا بهادرخان ښه علمدوسته سړی هم و ، متداوله علوم ئې لوستلی وه ، د شعرا او علماؤ سره ئې مرستی کولې او هیڅکله دده مجلس ددې طائفې څخه خالی نه‌و ، شاعرانو ته‌ئې ښې ښې صلې ور کولې ، لکه پټه خزانه چه لیکی « په صله کی په دوران طاق دی ، او په ښندنه علمأ ته حاتم دی . چه له سفره راسی علمأ او شعرا مېلمه کا ، او دوی ته ښندنی و کا . خالق‌تعالی دی دا کریم دوران او حاتم زمان تر ډیره ژوندیء وساتی . . . » (۳)

دبهادر خان د بدلو نمونه : بهادر خان هم د سیدال خان ناصر په شان خپل شعری احساسات په ملی اوزانو کی څرګند کړی دی اوپر ملی لحن او وزن ئې بدلی او سندری ویلی‌دی چه دلته ئې یوه نمونه را وړو :

---

(۱) شال یا شالکوټ داوسنی کوټې حدود دی . چه دا بوالفضل په قول د اکبری عصر په تشکیلاتو کی دقندهار دشرقی توابع بالسه کښېده اودڅو کلاگې درلوده چه کاسی او بلوڅ پښتانه پکښې اوسېدل (آئین اکبری ۱۸۹ مخ) دپټی خزانې حاشیه ۱۱۱ مخ -

(۲) پټه‌خزانه ۱۲۵ مخ

(۳) پټه‌خزانه ۱۲۵ مخ

بېلتون دی زوردی تراپموومی سهارنم څاڅی　　لکه شبنم څا څی
داسره یاقوت می پهٔ لمن کی ستا په غم څاڅی　　پـه غم الـم څاڅی
گوره لیلی باران داوښو ستا پـه چم څاڅی　　ځنگه پر چم څاڅی

۞ ۞ ۞ ۞

راغله لیلی په شینکی خال نڅا په گلو کوی　　په سرومنگلو کوی
سهار چه وزی سیل کا، زغ په بلبلو کوی　　گل په اوربلو کوی
مـلالی ستر گی ئې کاته په ویر ژلو کوی　　زیب په گجلو کوی
دژوبل زړه وینی په هر گـړی هردم څاڅی　　لکـه شبنم څاڅی

۞ ۞ ۞ ۞

ښکلی نجلیه ! دباغ په لورمه ځه نڅا مکوه　　عاشق رسـوا مکوه
وریت سوی زړه می دی مین پوری خندا مکوه　　را شـه جفا مکوه
زه یم پتنـگ ته یې ډیوه مـا جلبـلا مکوه　　نور ظلم بیا مکوه
یم ستا لـه عشقه لیونـی پرمـا ، ماتم څاڅی　　غم او الم څاڅی (۱)

❋ ❋ ❋

٤ : ملا پیر محمد میاجی : داملاهم یو دهغو روښن فکرو علماو څخه و، چه دملی زعیم میرویس سره په ملی لویه جرگه کی شامل او هم بیا وروسته په تولو جنگو کی د میرویس نیکه ملا تړ او ملگری و .

دی دمرحوم ملا محمد سرور زوی و، چه پلار ئې د میا فقیر الله صاحب لاس نیوی کړی و اوده بیاد خپله پلاره څخه فیض وموند (۲) او وایی چه بیادی دشاه اشرف

(۱) پټه خزانه ۱۲۵ـ ۱۲۷ مخ ونه
(۲) پټه خزانه ۱۲۹ مخ

اوشاه محمود مرشدشو (۱) ملاپیر محمد میاجی وروسته تر هغه چه په تولو ملی جگړو کی برخه واخیسته او میرویس نیکه وفات شو نو د میرویس مړ نی زوی اعلیحضرت شاه محمود داصفهان دنیولو دپاره ولاړ دی ئې هم وروغوښت چه داصفهان ترفتح وروسته ئې هلته دروافضو سره دینی مباحثې کولې او پیرمحمد میاجی هلته دومره شهرت وموند چه دروم علماؤ چه په اصفهان کی وه ده ته د «پیر افغان» لقب ور کړ. میاجی دشاه محمود ترمرګ وروسته دشاه اشرف سره هم اوږه پر اوږه ولاړو؛ اوده ته ئې مشوره ور کوله، څو په ۱۱٤۳ ه کال چه اعلیحضرت شاه اشرف خپلی قواوی له لاسه ایستلی وې اوډشیراز څخه دقندهار لوری ته راروان و، اود نادر لښکری په پسې وې، شاه اشرف د «فسا» دپل سر ته (دشیراز په ۳ فرسخی کی) راورسید، په دې وخت کی ئې پیرمحمد میاجی چه په پښتنو کی ډیر د احترام په سترګو ورته کتل کېدل دخو پښتنو سربازانو سره دپله دساتنی دپاره پریښود او په خپله تر پله تېرشو، چه ملا پیرمحمد میاجی په همدې ځای کی دمتجاوزینو له خوا ووژل شو (۲)

دده علمی مقام : ملاپیرمحمد علاوه پر توریالیتوب ښه لوی عالم هم و، اودهمدې علمی لیاقت په اثر هروم علماؤ ده ته د « پیرافغان » لقب ور کړ ، ده په اصفهان کی روافض په ډېرو مباحثو کی ملامت کړی وه او غلطا ئې دامام اعظم صاحب مذهب ته را بلل ، بر سېره پر دې ښه مؤلف او لیکوونکی هم و؛ ده دوه کتابونه تألیف کړی ؛ یو کتاب ئې داخلاقو په علم کښی « د افضل الطرایق » پنامه لیکلی دی چه په هغه کی دعقائدو او اخلاقو بیان کوی ؛ او بل کتاب

(۱) جهانکشای نادری ۱۲۱مخ (۲) جهانکشای ۱۲۱ مخ .

ئې د « القرایض فی رد الروافض » په نوم لیکلی چه دا درواړه کتابونه په پښتو دی او « افضل الطرایق » ئې منظوم هم دی، چه د هغه څخه دا څرګندېږي چه ملا پیر محمد میاجي ښه شاعر هم و. او دده یو شعر په پټه خزانه کې راغلی دی. (۱)

* * *

٥ : داؤد خان هوتک : داؤد خان هوتک دپټې خزانې د مؤلف پلار اود قادرخان زوی دی چه په ۱۰۲۹ هـ کال دقندهار د کوکران په کلي کې زیږېدلی دی. ده دخپل وخت متداول علوم اوستلي وه او په ځلمیتوب کې ډېر عمر له قندهاره د کسي غرونو اوزوب او ډېرو اوپښورته په علم پسې تللی و. څو چه دخپل عصر په فصحا او علماو کې دنامه خاوند شو.

هغه وخت چه ملي زعیم اونورو پښتنو ګرګین واژه داؤدخان هم دده ملګری و اوبیا وروسته په نورو جګړو کې ورسره وه.

په ۱۱۲۰ هـ کال چه دصفویانو لښکری پر قندهار راغلې نو دملي قائد میرویس نیکه له خوا داؤد خان فراه، سیستان او ګلستان او نورو ځایو ته ولاړ چه پښتانه دمیرویس نیکه دملاتړ دپاره راغونډ کړي او هغه علته دپښتنو سره مرکې وکړې اود نورزو، او بارکزو او سا ګزو ډېر پښتانه ئې د خان ملګری کړل او پر خسرو خان ئې یرغل وکړ، په دغو جنګو کې داؤدخان د میرویس دخوا دپښتنو لښکرو سپه سالارو (۲)

---

(۱) پټه خزانه ۱۳۱ مخ

(۲) پټه خزانه ۱۹۷ مخ

داؤد خان هم علاوه پر توره د ښې طبع خاوندو ، او ښه شعرونه به ئې ویل دادوي رباعي چه د تجنیس صنعت هم پکښې سته داؤد خان ویلې دی :

چه د چا په زړه کې اور د مینې بل سي — په اور بل ئې لمبې ګډې حال ئې بل سي
اور د مینې کله مری د زړه له مینې — د اور بل مینه که تل د زړه په تل سي

* * *

کله چې وینې وینې تل څاڅي له زړو وښخه — څوک چه وینې تا ، له څوانو له زړو وښخه
د زړو له زړو که وینې وینې څاڅي — په ګړو د غم لو یدلې ستاله ګړو وښخه

تبصره : تر دې ځایه چه د میرویس نیکه سپه سالاران او جنګي ملګري ذکر شوي د تولو د ژوند له حالاتو څرګندیږي چه دا پښتانه جنګیالي میړونه هم د توري خاوندان وه او هم د قلم هم توریالي وه او هم عالمان چه دا یوه رونه ارځانته میزه ده .

د سړو ځایو او د کتابو نومونه

۱: د سړو نومونه

خ:

د:

ر:

ز:

س:

ش:

ش:

ن :

و :

هـ :

ی :

* * *

۲ : دځا یونومونه

الف :

❁ ❁ ❁

۲: د کتابو نومونه

❀ ❀ ❀

ددی کتاب فهرست

تصویرونه :